

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kristiina Laura Järve

**LEPITAJATE NÄGEMUS KURITEOOHVRITE ROLLILE JA VAJADUSTELE
LEPITUSMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
MA, Anna Markina

Tallinn

2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 Lepitusmenetluse olemus ja rakendusala	7
1.1 Lepitusmenetluse olemus ja eesmärk kriminaalmenetluses	8
1.2 Lepitusmenetluse rakendusala Eestis.....	12
1.3 Traditsiooniline kriminaalmenetlus vs lepitusmenetlus.....	13
2 Lepitusmenetluse etapid	16
2.1 Suunamine lepitusmenetlusse	16
2.2 Lepitusmenetluse protsess ja kokkuleppe sõlmimine	18
2.3 Lepitusmenetluse lõpetamine ja järelvalve	20
3 Rollid lepitusmenetluses	23
3.1 Kuriteoohver lepitusmenetluses.....	24
3.1.1 Kuriteoohvri vajadused lepitusmenetluses	26
3.1.1.1 Informatsiooni vajadus	27
3.1.1.2 Hüvitamise vajadus	29
3.1.1.3 Emotsionaalsed vajadused.....	31
3.1.1.4 Osalemise või kaasatuse vajadused.....	33
3.1.1.5 Turvatunde või kaitsmise vajadused	35
3.1.1.6 Tõe rääkimise ja kuulmise vajadus	36
3.1.1.7 Kvaliteetse teenuse vajadus.....	37
3.1.1.8 Kokkuvõtte vajadustest ja kuidas nendega edasi minna	37
3.1.2 Kuriteoohvri õigused lepitusmenetluses.....	39
3.1.3 Õiglus lepitusmenetluses kuriteoohvri jaoks	41
3.2 Lepitaja ja konfliktivahendaja	42
4 Empiirilise uurimuse metoodika ja tulemused	47
4.1 Uurimuse eesmärk ja metoodika.....	47
4.2 Andmete kogumine ja valim	48

4.2.1	Konflikti vahendusse või lepitusse suunamine.....	49
4.2.2	Juhtumid, mis konflikti vahendamisse või lepitusse jõuavad.....	51
4.2.3	Kuriteoohvri roll konflikti vahendamise või lepitamise protsessis	52
4.2.4	Kuriteoohvrite vajadused.....	54
4.2.5	Kuriteoohvrite vajaduste selgitamine	57
4.2.6	Vahekokkuvõte.....	60
KOKKUVÕTE		62
Summary		65
LÜHENDID		69
KASUTATUD ALLIKAD		70
Kirjandus ja muud allikad.....		70
Õigusaktid, kommenteeritud väljaanded, eelnõud ja seletuskirjad.....		74
Kohtupraktika		75
Muud kasutatud allikad.....		75
LISAD		77
Lisa 1. Intervjuu küsimused.....		77
Lisa 2. Kutse intervjuueeritavatele		80
Lisa 3. Kuriteoohvrite tüpoloogia õigluse määratlemisel.		81

SISSEJUHATUS

Magistritöö peamiseks eesmärgideks on leida põhilisi kuriteoohvrite vajadusi, kes läbivad lepitusmenetlust ning kaardistada lepitusmenetlusega seotud probleeme ja uurida, millised sammud ja meetmed on vajalikud selle menetlusliigi arendamiseks. Magistritöö autor teeb koostööd Sotsiaalkindlustusametiga ning töö valmimisel soovib esitada eelnimetatud ametile töö käigus valminud analüüsi murekohtade kaardistusega. Magistritöö uurimisprobleemiks on laiemas mõttes kuriteoohvrite vajadused kriminaalmenetluses ja kitsamas mõttes vajadused lepitusmenetluses. Uurimistöö hüpoteesiks on, et Eesti kuriteoohvritel on mitmeid vajadusi ning nendeks on rääkimine oma probleemidest, mida tekitas kuritegu; olla kuulnud kurjategija poolt; teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Samuti on magistritöö hüpoteesideks, et Eestis arvestab lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina kuriteoohvrite vajadustega ning teeb seda paremini kui teised kriminaalmenetluse liigid. Magistritöö uurimisküsimusteks on: „mis on kuriteoohvrite vajadused lepitusmenetluses?; kas lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina arvestab kuriteoohvrite vajadustega?; kui jah, siis kas arvestab paremini kui teised kriminaalmenetluse liigid?“. Juhul kui ei arvesta, siis mis põhjustel?

Teema on aktuaalne seetõttu, et magistritöö käigus üritatakse jõuda järelduseni, millised lepitusmenetluse puudused kuriteoohvri vaatenurgast on võimalik seadusandlusega reguleerida nõnda, et lepitusmenetlus oleks efektiivsem. Magistritöö autor leiab, et teema on oluline ka selle tõttu, et kurjategijad ei pruugi suhtuda lepitusmenetlusse niivõrd tõsiselt kui traditsioonilisse kriminaalmenetlusse ja kuriteoohvrid võivad kahelda selle kriminaalmenetluse liigi valikus seetõttu, et neil on hirm teadmatuse ees, sest nad ei pruugi teada või aru saada lepitusmenetluse sisust ja olemusest. Samuti on magistritöö teema aktuaalne selle tõttu, et Justiitsministeerium koostöös prokuratuuri ja Sotsiaalkindlustusametiga valmistavad ette ohvriabi seaduse ja kriminaalmenetluse seaduse muudatuse eelnõu, millega muu hulgas soovitakse kaasajastada lepitusmenetluse süsteemi ja lahendada teatud murekohad seoses kuriteoohvrite, kurjategijate ja lepitajatega. Magistritööga üritatakse kaardistada kuriteoohvrite vajadusi Eesti raames ja leida nendele vajadustele lahendusi, et Sotsiaalkindlustusametil oleks

võimalik lepitusmenetluses kuriteoohvrite vajadustega arvestada ja võimalusel rakendada väljapakutud lahendusi.

Magistritöö autor soovib kontrollida hüpoteese, et Eestis on kuriteoohvrite vajadusteks: rääkida oma probleemidest, mida tekitas kuritegu, olla kuulnud kurjategija poolt, teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Samuti, et Eestis lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina arvestab kuriteoohvrite vajadustega ja arvestab paremini kui teised kriminaalmenetluse liigid. Uurimisülesandeks on intervjuu käigus kaardistada või uurida välja Eesti kontekstis kuriteoohvrite vajadused, kas ja kuidas nende vajadustega arvestatakse ning kuidas erineb vajaduste rahuldamise poolest lepitusmenetlus ja teised kriminaalmenetluse liigid.

Magistritöös käsitletakse eelkõige Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiive, raamotsuseid ning nende seletuskirjasid, mis käsitlevad kuriteoohvrite seisundit kriminaalmenetluses. Samuti analüüsitakse Eesti seaduseid, nende seletuskirjasid ja seaduste kommenteeritud väljaandeid, mis käsitlevad ohvriabi ja sellega seonduvat. Oluliseks allikaks on ka Juridica artiklid. Magistritöös käsitletakse ka välismaiste teadlaste uurimusi ja artikleid, mis käsitlevad lepitusmenetlust kui taastava õiguse haru ning mis selgitavad üldisi põhimõtteid ja lepitusmenetluse olemust ning olulisust tänapäevases ühiskonnas. Oluliseks allikaks on ka lepitajate ütlused intervjuudes, mida viiakse magistritöö käigus läbi.

Andmeid magistritöö jaoks kogutakse kvalitatiivse meetodi abil. Meetodi valikuga soovitakse magistritöös rõhutada subjektiivsuse sisulist rolli. Kuna magistritöös käsitletakse lepitusmenetluse lepitajate subjektiivseid kogemusi, siis uurimisviisiks kasutatakse intervjuusid. Intervjuuga on võimalik magistritöö autoril suunata vastajat ning saada avatud vastuseid uurimisküsimustele. Oluline osa kvalitatiivsest uuringust on ettevalmistus, mille käigus on tarvis püstitada uurimisprobleemid, uurimisküsimused ja uurimuse eesmärk.¹

Magistritöö autorile ja juhendaja teadaolevalt ei ole selle-teemalist magistritööd või uurimustööd varasemalt Eestis kirjutatud. Sarnasteks töödeks võib lugeda Margus Puhm'i 2009 aasta Sisekaitseakadeemia lõputöö „Oportuuniteediprintsiibil kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel kui kannatanu huvide efektiivne ja kiire realiseerimine“ (juhendaja Riina Kroonberg), Mariken Arro 2014 aasta Tartu Ülikooli magistritöö „Lepitusmenetlus menetlusliigina perevägivalla juhtumite puhul“ (juhendaja A. Markina) ja I. Tsutgart'i 2018 aasta Tartu Ülikooli magistritöö „Lepitusmenetlus kui taastava õiguse siire lähisuhtevägivalla kriminaalasjades“ (juhendaja A. Markina). Nimetatud M. Puhm'i lõputöös jõuti järeldusele, et

¹ Strömpl, J. Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes. Arvutivõrgus: <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/%C3%BCldmetodoloogilisi-k%C3%BCsimusi> (11.12.2020)

kuriteoohvri kaebeõigus oportuuniteediprintsiibil kriminaalmenetluse lõpetamisel on ebaselge ja kuriteoohvrile peaksid kaebeõigust selgitama lisaks kaitsjale ka teised menetlejad.² M. Arro leidis oma magistrیتöös, et kuriteoohver küll kaasatakse menetlus- ja otsustusprotsessidesse ning arvestatakse, kas kuriteoohver soovib või ei soovi kurjategija karistamist, kuid lepitamiskokkulepetes enamjaolt ei sätestata kahjude otsest hüvitamist kuriteoohvrile.³ I. Tsutgart on oma magistrیتöös jõudnud muu hulgas järeldusele, et näiteks peresuhte vägivalla juhtumites meelitatakse kurjategija poolt kuriteoohvrit sõlmima lepituskokkulepet, mis tegelikult ei ole siirad ja ei taga, et kuritegusid uuesti toime ei panda. Samuti toodi magistrیتööös välja, et ohvriabitöötajad ei oma ülevaadet sellest, mis toimub pärast kokkuleppe sõlmimist ning seetõttu puudub ühtne praktika, kuidas menetleda sarnaseid juhtumeid tulevikus.⁴

Magistrیتöö koosneb neljast osast, millest esimene on ülevaade lepitusmenetluse olemusest, eesmärgist ja eelistest traditsioonilise kriminaalmenetluse ees. Teises ja kolmandas osas selgitatakse täpsemalt Eesti lepitusmenetluse etappe ning vajadusi lepitusmenetluses. Etapiti märgitakse, mis toimub teatud etappides ja mis tulemus on etapi lõppemisel. Samuti kirjeldatakse täpsemalt lepitusmenetluses osalevate isikute rolle ning kuriteoohvrile vajadusi, soove ja murekohti. Neljandas osas tutvustatakse uurimuse metoodikat ja uurimuse käigus läbiviidud intervjuude tulemusi ning analüüsi.

Tööd kõige enam iseloomustavad märksõnad on taastav õigus, kriminaalmenetlus, lepitusmenetlus, kuriteoohver.

² Puhm, M. Oportuuniteediprintsiibil kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel kui kannatanu huvide efektiivne ja kiire realiseerimine. Lõputöö. Juhendaja Riina Kroonberg. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2009, lk 47. Arvutivõrgus: <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/1500> (30.03.2021).

³ Arro, M. Lepitusmenetlus menetlusliigina perevägivalla juhtumite puhul. Magistrیتöö. Juhendaja Anna Markina. Tartu: Tartu Ülikool 2014, lk 104. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/42810> (30.03.2021).

⁴ Tsutgart, I. Lepitusmenetlus kui taastava õiguse siire lähisuhtevägivalla kriminaalasjades. Magistrیتöö. Juhendaja Anna Markina. Tartu: Tartu Ülikool 2018, lk-d 75-76. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/61125> (30.03.2021).

1 Lepitusmenetluse olemus ja rakendusala

Lepitusmenetlus tugineb taastava õiguse (inglise keeles *restorative justice*) põhimõtetele, kus on oluline roll sotsiaalsel taustal. U. Klopetsi ja K. Tamme analüüsi kohaselt „Lepitusmenetluse raames tegeletakse kuriteoni viinud konflikti põhjustega ja selle lahendamiseks kaasatakse nii kurjategija kui ka kuriteoohver.“. Lepitusmenetlus kriminaalasjas on vabatahtlik konflikti lahendamine ja kokkuleppele jõudmine lepitaja vahendusel, kaasates protsessi kurjategijat ja kuriteoohvrit.⁵ Lepitusmenetluse keskmes on kuriteole viinud põhjuste väljaselgitamine, kuriteo kahjulike tagajärgede tuvastamine, kuriteo heastamine, võimaluste otsimine ja vastava kokkuleppe saavutamine kuriteoohvri ja kurjategija vahel.⁶ Protsessis keskendutakse eesotsas kuriteoohvri vajadustele ja lahendustele, mitte pelgalt poolte õigustele ja kohustustele.⁷ Selline lepitusmenetlus võimaldab sõltumatult traditsioonilisest kriminaalmenetlusest või paralleelselt sellega, lepitada kuriteoohvrit ja kurjategijat.⁸

Lepitusmenetlus on ohvriabisüsteemi osa, mis käivitus 1. jaanuaril 2005. aastal Sotsiaalkindlustusameti alluvuses.⁹ Siinkohal on oluline rõhutada, et lepitusmenetluse kõige tähtsam roll on kuriteoohvril, kelle õiguste ja huvide eest seisab tema ise.¹⁰ Lepitusmenetluses kaasatakse probleemi lahendamisega kurjategija, kuriteoohver ja lepitaja.¹¹ Eelnimetatud poolte eesmärk on võimalusel saavutada lepitusmenetluses kokkuleppe, mis arvestab osapoolte huvidega, sest¹² lepitamiseni jõutakse suhtlemise ja läbirääkimiste teel. Lepitusmenetluse

⁵ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 5. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kriminaalmenetluse_lopetamine_leppimise_tottu_justiitsministeerium_2010.pdf (30.03.2021).

⁶ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/4.1. - Kriminaalmenetluse seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.

⁷ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 87. Arvutivõrgus: https://www.juridica.ee/article.php?url=2014_1_lepitusmenetlus_perevaidlustes (30.03.2021).

⁸ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/2.1.

⁹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk-d 9-10, p 3.3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6db7b24d-4a58-34a1-ba57-21872cb1a108/Karusseadustiku,%20kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20ohvriabi%20seaduse%20muutmise%20seadus> (30.03.2021).

¹⁰ *Ibidem*, lk 1, p 2.

¹¹ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/2.1.

¹² Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk 512. Arvutivõrgus:

sisuks on kuriteo põhjuste väljaselgitamine, selle tagajärgede tuvastamine, heastamise võimaluste leidmine ning võimalusel kuriteoohvri ja kurjategija vahel kokkuleppe sõlmimine.¹³

1.1 Lepitusmenetluse olemus ja eesmärk kriminaalmenetluses

Lepitusmenetlus on kohtuväline menetlus, mis asendab teatud olukorras traditsioonilist kriminaalmenetlust.¹⁴ Lepitusmenetlus on üks levinumaid taastava õiguse meetodeid Euroopas. See on reageerimisvahend, mis oma idee poolest rahuldab ühiskonna vajadusi, aidates kurjategijatel analüüsida oma käitumise põhjuseid ja tagajärgi ning võtta enda peale vastutus tegude eest. Lepitusmenetluses on mõlemad osapooled kaasatud konflikti lahendamisse ning lepitusmenetlus iseenesest tähendabki poolte nägemuste vahendamist.¹⁵ Mitmed uuringud on selgitanud lepitusmenetluse meetmeid, milleks on eelkõige tähelepanu keskendamine konkreetsele kuriteoohvrile ja tema vajadustele ning kahju heastamine teise osapoole poolt.^{16,17}

Lepitusmenetlus annab osapooltele võimaluse lepitaja abil kohtuda ja arutada omavahel kuriteoga seotud asjaolusid ja selle mõjusid või tagajärgesid. Selle abil vähendatakse kuriteoohvri vaimset ja materiaalselt kahju ja antakse kurjategijale võimaluse heastada tekitatud probleemid. Seda meetodit nimetatakse veel kui „kogukondlik“ meetod, sest selles võivad osaleda ka teised kuriteoga seotud isikud (nt pealtnägijad, naabrid, õpetajad jne). Tulemusliku lepitusmenetluse läbiviimise eelduseks on osapoolte valmisolek osaleda menetluses ehk vabatahtlikkus.¹⁸ J. Braithwaite on näiteks vastupidisel seisukohal ja väidab, et konflikti

https://www.juridica.ee/article.php?uri=2013_7_lepitusmenetlusest_kuidas_toimub_lepitamine (30.03.2021).

¹³ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/2.1.

¹⁴ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk 8. Arvutivõrgus: https://intra.tai.ee//images/prints/documents/130683146597_Sotsiaalto_2007_5.pdf (30.03.2021).

¹⁵ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 1, p 1.1. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/e8505d3b-1837-4c90-ac1a-0bbea0c5e824?activity=2#82pDAR2w> (27.03.2021).

¹⁶ Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Eesti Retsidiivsus. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 32. Arvutivõrgus: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/198435> (27.03.2021).

¹⁷ Restorative Justice in New Zealand and Strategic Assessment Group. Best Practice. Ministry of Justice 2004. Arvutivõrgus: <https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/RJ-Best-practice.pdf> (13.10.2020).

¹⁸ Sotsiaalkindlustusamet ja Justiitsministeerium. Taastava õiguse põhimõttel konfliktide vahendamine, lk 2. Arvutivõrgus: <https://media.voog.com/0000/0043/9719/files/2020-03-11%2019->

vahendamine toimub kuriteoohvri ja kurjategija vahel ning selle tõttu tuleb kolmandaid isikuid võimalusel menetlusest välistada. Lepitusmenetlus ehk taastav õigusemõistmine on protsess, mille korral kõik isikud, kes on kuriteoga seotud, võivad arutada omavahel kuriteo tagajärgi ja võimalike lahendusi ja kuriteoohvrite vajaduste rahuldamist. Seega vahendamine kuriteoohvri ja kurjategija vahel ei mõju lepitusmenetlusele niivõrd hästi kui arutelu, kuhu kaasatakse perekonnaliikmed ja teised isikud.

25. oktoobri 2012 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL sätestab, et lepitav õigusemõistmine on „mis tahes protsess, mis võimaldab kuriteoohvril ja kurjategijal oma vabal tahtel aktiivselt osaleda kuriteost tingitud probleemide lahendamises, kasutades erapooletu kolmanda isiku abi.“¹⁹ Lepitusmenetlusele on kaks eesmärki – formaalne ja sotsiaalne eesmärk. Formaalseks eesmärgiks on kriminaalasja alternatiivsele menetlusele suunamine. Formaalse eesmärgi kõrval on ka sotsiaalsed eesmärgid, milleks on muu hulgas rahu leidmine, kahju hüvitamine, suhete parendamine jms. Lepitusmenetluse oluline aspekt on konkreetse juhtumi lahkamine, mitte varasemad konfliktid, et need ei segaks konkreetse menetluse rahumeelset lahendust. Teisisõnu keskendutakse ühele konkreetsele probleemile või murekohale, mitte kogu konfliktile kogumis.²⁰

Lepitusmenetluse keskne eesmärk on võtta arvesse mõlema osapoole huve.²¹²² Kuna kohtumenetluse otsus ei pruugi lõpetada konflikti, siis on leppimisel suurem väärtus kui lihtsalt õigusrahu leidmine, sest kuriteoohvri jaoks on formaaljuriidilisest otsusest olulisem õigluse tunne.²³²⁴ R. Hofmann ja D. B. Rothfischer on oma artiklis nentunud, et „Inimese taju loodud pildid tegelikkusest võimaldavad eri ettekujutusi selle kohta, mis on õiglane ja mis mitte, ning seega läheneb igaüks individuaalselt küsimusele, milline peaks olema lahendus, mis loob kõigi jaoks rahu, mis on kõigile vastuvõetav, millega kõik saaksid nõustuda ja mis kõiki rahuldab“

[40%20Taastava%20%C3%B5iguse%20p%C3%B5him%C3%B5ttel%20konfliktide%20vahendamine.pdf](#) (27.03.2021).

¹⁹ 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. ELT L 315/57, p 1(d). Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (30.03.2021).

²⁰ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk-d 95-96.

²¹ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk 512.

²² Trossen, A., (koost.), Hofmann, R., Rothfischer, D. B. Mediatsioon: meditatsiooni teoreetilised ja praktilised alused. A. Tartu: Eesti Õiguskeskus 2008, lk 10, 80.

²³ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk 512.

²⁴ Trossen, A., (koost.), Hofmann, R., Rothfischer, D. B. Mediatsioon: mediatsiooni teoreetilised ja praktilised alused, lk 10, 80.

ehk teisisõnu iga isiku jaoks on õigusrahu individuaalne ja üksnes isik ise saab seda defineerida.²⁵

Eesti Lepitajate Ühing on nimetanud neli peamist lepitusmenetluse omadust, milleks on vabatahtlikkus, informeeritus, neutraalsus ja konfidentsiaalsus. Lepitusmenetluse protsessis keskendutakse kuriteoohvri vajadustele ja lahendustele, mitte pelgalt poolte õigustele ja kohustustele. Protsess peab olema kõigi jaoks võrdne ja turvaline ning lepitaja ei saa olla kummagi osapoole esindaja, vaid ta peab distantseeruma oma arvamusest ja aitama pooltel jõuda vabatahtliku kokkuleppeni.²⁶ Lepitamine võimaldab suuremat kuriteoohvri kaasamist otsustusprotsessi, mis omakorda suurendab kuriteoohvri osalus- ja turvatunnet ning võib vähendada pingeid, hirmu ja viha tundeid – kuriteoohver on menetluses kõige olulisem isik.²⁷ Leitakse, et lepitusmenetluse abil on võimalik saavutada objektiivsem lahendus kui traditsioonilises kriminaalmenetluses.²⁸

Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise eelnõu seletuskirjas on selgitatud, et osapooled saadetakse lepitusmenetlusse eesmärgiga saavutada omavahel kokkulepe ja heastada kuriteoga tekitatud kahju.²⁹ Siinkohal tuleb selgitada, et eesti keele seletava sõnaraamatu kohaselt tähendab leppimine „millegagi või kellegagi rahul olema või piisavaks pidama, mitte paremat, enamat või muud nõuda ja asjaga nõus olema“.³⁰ Seega on kriminaalmenetluse seadustikus sõna „leppimine“ eksitav põhjusel, et pooled ei pea lepitusmenetluse jooksul millegagi pelgalt nõus olema, vaid pigem on oluline just poolte õigusrahu saavutamine ja eluga edasi minemine.³¹ KrMS-ist lähtuvalt on lepitamine laiemas tähenduses kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekuse kaalutlustel.³² Iga leppimine ei tähenda automaatselt, et kriminaalmenetlus lõpetatakse, sest raskematel juhtudel (näiteks I ja II astme kuriteod, mille vastu on avalik menetlushuvi) võib see olla vaid karistuse kergendamise eelduseks.³³ Lepitusmenetlust on kasulik kohaldada, kui selle kaudu soovitakse saavutada eesmäärke, mida soovitakse saavutada karistamisega ehk siis kurjategija poolt kahju heastamist.³⁴ Eestis lepitatakse peamiselt

²⁵ *Ibidem*, lk 10, 80.

²⁶ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - *Juridica* I/2014, lk 87.

²⁷ *Ibidem*, lk 93.

²⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - *Juridica* I/2014, lk 93.

²⁹ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 3, p 1.2.

³⁰ Eesti Keele Instituut. Eesti keele seletav sõnaraamatu veebiversioon 2009, sub leppima. Arvutivõrgus: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=leppima&F=M> (30.03.2021).

³¹ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 3, p 1.2.

³² Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - *Sotsiaaltöö* 5/2007, lk 10.

³³ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk-d 5-6, p 3.2.2.3.

³⁴ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv – *Sotsiaaltöö* 5/2007, lk 10.

järgmiste kuritegude puhul: tülid avalikes kohtades; elatusraha maksmisest kõrvalehoidumine; liiklusõnnetuse põhjustamine, millega on kaasnenud kahju kolmandatele isikutele; kehaline väärkohtlemine ja kergemad varavastased kuriteod.³⁵ Lepitusmenetluse peamine idee on võimalus, et kuriteoohver on rohkem kaasatud menetlusse ning kurjategija hüvitab, taastab või heastab tekitatud kahju.³⁶

Lepitusmenetlus tugineb taastava õiguse põhimõtetele, mille teooria rõhutab, et kuriteole tuleb reageerida tekitatud kahju heastamisega, millega paralleelselt lepitatakse kuriteoohvrit ja kurjategijat.³⁷ Lepitusmenetlus lähtub kuriteo sotsiaalsest taustast, millest lähtuvalt kaasatakse konflikti lahendamisse osapooled ja ühiskond laiemas mõttes. Lepitusmenetlus pakub reageerida kuriteole kohustusega kurjategijal heastada tekitatud kahju. Menetlus, mis oma olemuselt ei ole nii formaalne, aitab efektiivsemalt lepitada kuriteoohvrit ja kurjategijat, sest menetlus ise on oma loomu poolest individuaalsem ning tegeleb konkreetse konflikti põhjustega. Lepitusmenetluses reageeritakse kuriteole ning keskendutakse kuriteoohvri kahjude taastamisele, kurjategija vastutusele võtmisele ja võimalusel kogukonnas rahu loomisele. Seega üritatakse taastada kuriteoohvrile tekitatud kahju, vähendada retsidiivsust ning tagada kurjategija integreerumist ühiskonda. Põhiline rõhuasetus on eelkõige osapoolte väärkuse ja pooltevaheliste suhete taastamisel.³⁸

³⁵ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk-d 5-6, p 3.2.2.3.

³⁶ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 96.

³⁷ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk 1, p 2.

³⁸ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk 8.

1.2 Lepitusmenetluse rakendusala Eestis

Euroopa Parlament ja selle nõukogu töötas välja direktiivi nr 2008/52/EÜ, mille eesmärk on muu hulgas „soodustada vaidluste alternatiivsete lahendamisviiside kasutamist ja edendada konfliktide rahumeelset lahendamist“. Direktiivi keskne idee on saavutada lepitusmenetlusega parim lahendus olukorras, kus pooled peavad tulevikus omavahelist koostööd jätkama (näiteks koos elama või töötama), sest lepitusmenetluses ei ole „võitjaid“ ega „kaotajaid“, vaid tulemuseks on (konsensuslik) kokkulepe. Seega lepitusmenetlus üritab lahendada isikute vahel tekkinud konflikti, et nad saaksid tulevikus probleemideta omavahel kommunikeerida.³⁹

Kriminaalasjades käsitlevad lepitusmenetlust mitmed rahvusvahelised õigusaktid.⁴⁰ Põhiliseks on Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL.⁴¹ Selles on märgitud, et Euroopa Liidu liikmesriigid peavad soodustama ja julgustama kuriteoohvrit kasutama lepitusmenetlust juhul, kui see on sobilik nende situatsioonis ning selle käigus sõlmitakse kokkulepet, mida kriminaalmenetluses arvesse võetakse.⁴² Lepitusmenetluses antakse konfliktide lahendamine justkui ühiskonnale tagasi, et nad lahendaksid oma probleeme omakeskis koos riigi poolt pakutava lepitaja abiga. Sellist leppimist on raske formaliseerida, sest see on oma olemuselt vaba menetlus, seega määruks jäetakse paljud olukorrad reguleerimata, et menetlus oleks võimalikult paindlik. Seadusandlusega reguleeritakse üksnes lepingu vormistamine ja menetluse tähtjad.⁴³

Eestis reguleerivad lepitusmenetlust kriminaalasjades kriminaalmenetluse seadustik, mida täiendab karistusseadustik. Kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvid 203¹ ja 203² sätestavad kriminaalmenetluse lõpetamise leppimise ja lepitusmenetluse tulemusena. KrMS § 203¹ lg 1 punktid 1-4 sätestavad täiendavalt KrMS §-le 202 piiranguid lepitusmenetluse kohaldamiseks⁴⁴, mille kohaselt tuleb kriminaalmenetlus lõpetada avaliku menetlushuvi puudumise korral, kui süü ei ole suur. Lepitusmenetluse kohaldamiseks on mitu eeldust, muu

³⁹ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk-d 511-513.

⁴⁰ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 92.

⁴¹ 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL. ELT L 315/57, p 1(d).

⁴² Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 92.

⁴³ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk-d 9-10, p 3.3.

⁴⁴ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/4.

hulgas kurjategija tuvastatud süüteo koosseis, õigusvastasus ja süü ning kurjategija nõusolek ehk vabatahtlik osalus lepitusmenetluses.⁴⁵ Lepitusmenetluse kohaldamine on välistatud muu hulgas järgmiste kuritegude puhul: inimkaubandus; isikuvabadust piiravasse riiki toimetamine; vabaduse võtmine seadusliku aluseta; ebaseaduslik inimuuringute tegemine; ebaseaduslik siirdematerjali võtmine; vägistamine; suguühetele või muule sugulise iseloomuga teole sundimine; väljapressimine; avaliku korra raske rikkumine. Samuti on välistatud lepitusmenetluse lõpetamine lepitusmenetluse tõttu kuritegudes, mis on pandud toime täisealise poolt alaealise vastu, kui teo tagajärjeks oli inimese surm ning „inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes.“.⁴⁶

Eestis on lepitusmenetluse korralduslik pool sätestatud ohvriabi seaduses ja Vabariigi Valitsuse poolt 25.01.2018 määrusega nr 6 vastu võetud lepitusmenetluse läbiviimise korras.⁴⁷

1.3 Traditsiooniline kriminaalmenetlus vs lepitusmenetlus

L. Walgrave'i sõnul on traditsioonilisel kriminaalmenetlusel ja lepitusmenetlusel peamiselt järgmine vahe: lepitusmenetluse korral vaadeldakse kuritegu mitte nagu seaduse rikkumist, vaid kui ühiskonnale tekitatud kahju. Traditsioonilises kriminaalmenetluses on põhiliseks esindajaks riik ning lepitusmenetluses on igaüks iseenda esindajaks. Kriminaalmenetluses reageeritakse kuriteole teatud protseduurina (kuriteo avaldus, menetlus, prokuratuur jne) ja lepitusmenetluses toimub kuriteole reageerimine läbi aktiivse ühiskonna ja kuriteoohvri.^{48,49}

Lepitusmenetlusel on teistsugune lähenemine õigusemõistmise saavutamisele kui on traditsioonilisel kohtumenetlusel. Kohtumenetlus tugineb karistavatele meetmetele ja arvestab

⁴⁵ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/6.

⁴⁶ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 9.

⁴⁷ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/3.1.

⁴⁸ Christie, N. Conflicts as property. The British journal of criminology 1/1977, lk-d 1-15. Arvutivõrgus: <https://www.jstor.org/stable/23636088?seq=1> (28.03.2021).

⁴⁹ Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, lk 127. Arvutivõrgus: <https://cyberleninka.ru/article/n/vosstanovitelnoe-pravosudie-kak-alternativa-ugolovnym-nakazaniyam-uroki-istorii/viewer> (28.03.2021).

kuriteoohvri huve vähesel määral. Lepitusmenetlus keskendub kahju hüvitamisele, kurjategija sulandamisele ühiskonda ja ühiskonnale osalemise võimaluse andmisele.⁵⁰⁵¹

M. Wright on oma uurimuses kirjutanud, et karistamine ei ole efektiivne viis kurjategijate ohjeldamiseks.⁵²⁵³ Kui kuritegu on teostatud, siis karistamine hoiab kurjategijaid tagasi süü tunnistamisest.⁵⁴⁵⁵ Kriminaalmenetluses asetatakse kurjategija passiivsesse olukorda ning kuriteoohver ja ühiskond jäetakse sisuliselt menetlusest eemale. Lepitusmenetluse mudel on suunatud kuriteoohvrile ja ühiskonnale ning kuriteo tagajärgedele.⁵⁶

Lepitusmenetluses ei ole oluline õigusliku vaidlustusküsimuse lahendamine nagu traditsioonilises kohtumenetluses, vaid on tähtis, et osapooled saaksid väljendada üksteisele oma huve ja tundeid. Võrreldes kohtumenetlusega, kus menetlus on enamjaolt avalik, on lepitusmenetlus vastupidine – salajane ja konfidentsiaalne. Salajasust peavad tagama kõik osapooled: lepitaja, kuriteoohver ja kurjategija. Samuti üheks erinevuseks on konfidentsiaalne suhtlemine lepitaja ja osaleja vahel lepitusmenetluses. Traditsioonilises kohtumenetluses on lahendiks kohtuotsus ja lepitusmenetluses on ainukeseks võimalikuks lahendiks poolte kokkulepe.⁵⁷

⁵⁰ Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, lk 127.

⁵¹ Gromet, D. M. Psychological perspectives on the place of restorative justice in criminal justice systems. Social psychology of punishment of crime 2009, lk-d 39–54. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=iw8OBAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA39&dq=Psychological+perspectives+on+the+place+of+restorative+justice+in+criminal+justice+systems&ots=FHKinhNdij&sig=4eLw823uKHKIaf0Ic6AOGIr3K8M&redir_esc=y#v=onepage&q=Psychological%20perspectives%20on%20the%20place%20of%20restorative%20justice%20in%20criminal%20justice%20systems&f=false (28.03.2021).

⁵² Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, lk 127.

⁵³ Braithwaite, J. Between proportionality & impunity: confrontation⇒ truth⇒ prevention: sutherland award presentation to american society of criminology meeting, nashville, november 2004. - Criminology, 43(2)/2005, lk-d 283-306. Arvutivõrgus: http://www.anu.edu.au/fellows/jbraithwaite/documents/Articles/Between_Proportionality_2005.pdf (28.03.2021).

⁵⁴ Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, lk 127.

⁵⁵ Braithwaite, J. Between proportionality & impunity: confrontation⇒ truth⇒ prevention: sutherland award presentation to american society of criminology meeting, nashville, november 2004. - Criminology, 43(2)/2005, lk-d 283–306.

⁵⁶ Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, k 127.

⁵⁷ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk-d 515-516.

Lepitusmenetluses on kuriteoohvri õigused ja võimalused laialdasemad ja kurjategija näeb paremini oma kuritegevuse kahjulikke tagajärgi.⁵⁸ Lepitaja abiga tuuakse välja osapoolte nägemus ja seisukoht asetleidnud kuriteost. Lepitusmenetluse lai filosoofia on lähtunud sellest, et pooltevaheline konflikt antakse lahendamiseks osapooltele nii öelda tagasi. Lepitusmenetlus arvestab kuriteoohvri huvidega rohkemal määral kui traditsiooniline kriminaalmenetlus, sest see tõstab kuriteoohvri enesetunnet ja suurendab tema kaasatust protsessi, kuriteoohvril on õigus endaga seotud protsessi juhtida ja selgitada oma nägemust ning tuua välja oma huve.⁵⁹

Traditsioonilises kriminaalmenetluses käsitletakse kuritegu kui õigusrikkumist seaduse ja riigi vastu ning kuriteo eest peab vastutama selle põhjustaja ehk kurjategija. Ühiskond nõuab riigilt kurjategija süü tuvastamist ja tema karistamist. Traditsioonilise kriminaalmenetluse tähelepanu keskpunktis on kurjategijate karistamine. Traditsioonilist kriminaalmenetlust saab kirjeldada kolme küsimusega: Mis õigusi on rikutud? Kes seda tegi? Mis karistust kurjategijale määrata? Lepitusmenetluses kaasatakse kuriteoohvreid, kurjategijaid, ühiskonda, et seada õiglus jalule. Lepitusmenetluse tähelepanu keskpunktis on hoopis kuriteoohvri vajadused ja kurjategija võimalused heastada tekitatud kahju. Lepitusmenetlust saab kirjeldada kolme järgmise küsimusega: Kes on saanud (ka vaimselt) haiget? Mis on nende vajadused? Kelle kohustus on neid vajadusi rahuldada?⁶⁰

Lisaks eelnimetatule kõrvutas K. R. Haney oma artiklis kuriteoohvrite vajadusi traditsioonilise kohtusüsteemiga ning leidis mitmeid erinevusi. Vaatamata menetluse liigile vajavad kuriteoohvrid sotsiaalset tunnustust ja tuge. Kohus seda ei taga, sest kuriteoohvrilt nõutakse kohtusüsteemis usaldusväärsuse vaidlustamist. Samuti leidis K. R. Haney, et kuriteoohvrid peavad saavutama kontrolli ja võimu oma elu üle, kuid ka seda ei saa kohus tagada, sest kuriteoohvritelt nõutakse kohtumenetluse reeglitele allumist, millest kuriteoohver tihti ei saa aru ning mida ta otseselt ei saa ka mõjutada. Selleks, et rahuldada kuriteoohvri vajadusi, tuleb anda talle võimalus rääkida kuriteo sündmusest nii, nagu ta ise seda soovib. Kohus aga nõuab kuriteoohvritelt jah-ei vastuseid, mis ei anna võimalust väljendada täismahus oma arvamust ja

⁵⁸ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk-d 5-6, p 3.2.2.3

⁵⁹ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk-d 9-10.

⁶⁰ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk-d 19-20. Arvutivõrgus:

<https://charterforcompassion.org/images/menus/RestorativeJustice/littlebookrjpakaf.pdf>
(15.04.2021).

tundeid. Ehk teisisõnu kohtumenetlust otseselt ei huvita inimese emotsioonid, vaid hoopis kuritegu ise.⁶¹

2 Lepitusmenetluse etapid

Lepitusmenetlus on pikk protsess, mis koosneb mitmest etapist: juhtumi jõudmine lepitajani, kontakt lepitamise osapooltega, lepitamise korraldamine, kokkuleppe sõlmimine, järelvalve ning tulemuste teatamine menetlejale.⁶² Iga etapp on oluline, mistõttu ükski ei saa ära langeda või tegemata jääda.

2.1 Suunamine lepitusmenetlusse

Lepitusmenetluse kohaldamise eeldused on muu hulgas kurjategija tuvastatud süüteo koosseis, õigusvastasus ja süü; puudub avalik menetlushuvi; osapoolte vabatahtlik nõusolek. Lepitusmenetluse kasuks saab otsustada kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses.⁶³⁶⁴ Lepitusmenetluse kohaldamine on välistatud muu hulgas järgmiste kuritegude puhul: inimkaubandus; isikuvabadust piiravasse riiki toimetamine; vabaduse võtmine seadusliku aluseta; ebaseaduslik inimuuringute tegemine; ebaseaduslik siirdematerjali võtmine; vägistamine; suguühetele või muule sugulise iseloomuga teole sundimine; väljapressimine; avaliku korra raske rikkumine. Samuti on välistatud lepitusmenetluse lõpetamine lepitusmenetluse tõttu kuritegudes, mis on pandud toime täisealise poolt alaealise vastu, kui teo tagajärjeks oli inimese surm ning „inimsusevastastes ja rahvusvahelise julgeoleku vastastes, riigivastastes, ametialastes, üldohtlikes ning õigusemõistmise vastastes kuritegudes.“.⁶⁵

⁶¹ Haney, K. R. Increasing Victim Satisfaction with Traditional Criminal. – Justice Systems: Lessons Learned from Restorative Justice 2016, lk 14. Arvutivõrgus: https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/20457/Haney_oregon_0171N_1153_9.pdf;jsessionid=24674CC09BA94EE6BAD65B7AB512C3CE?sequence=1 (30.03.2021).

⁶² Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/3.2.

⁶³ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 5.

⁶⁴ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/6.

⁶⁵ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 9.

Esmane märguanne lepitusmenetluse võimalusest peab tulema kuriteoohvrile ja kurjategijale prokuröri poolt. Kuigi sisuliselt ettepanek võib tulla ka kuriteoohvrilt või kahtlustavalt endalt. Eesti praktikas jõutakse enamjaolt lepitusmenetluseni prokuröri ettepanekul.⁶⁶ Riigi peaprokurör on öelnud, et kui kuriteoohver väljendab oma soovi kriminaalasja lõpetamiseks ehk võtab avalduse tagasi, siis peab prokurör sellega arvestama.⁶⁷ Kohtul on kohustus lepitusmenetlusse suunamisel arvestama prokuröri seisukohaga.^{68,69}

Kriminaalasja suunamisel lepitusmenetlusse, tuleb võtta arvesse kuriteo laadi, raskusastet, kuriteoohvrile tekitatud traumasid (füüsilist, vaimset, seksuaalset), rikkumise korduvust, jõudude ebavõrdsust jms.⁷⁰ Lepitusse suunamise eelduseks on poolte nõusolekud ja õiguslike tagajärgede selgitamine kõikidele osapooltele. Alaealise või piiratud teovõimega isiku puhul ka seadusliku esindaja nõusolek.⁷¹ Rahvusvahelised õigusaktid ja juhendid rõhutavad, et nõusoleku olulisteks kriteeriumiteks on mh vabatahtlikkus ja poolte informeeritus lepitusmenetlusest (inglise keeles *informed consent*).⁷²

Selleks, et suunata osapooled lepitusmenetlusse, peab prokurör koostama lepitajale suunamise määruse, mis võiks toimuda kohtueelses menetluses, kuid võib toimuda ka kohtumenetluse jooksul. Lepitusmenetlus on rakendatav vaid juhul, kui kuriteoohvriks on füüsiline isik, mitte juriidiline isik ning seda võiks kasutada eelkõige nn esmakordsete kurjategijate puhul. Pärast suunamismääruse kättesaamist, nimetab Sotsiaalkindlustusamet lepitusteenust teostava lepitaja ning sellest teavitatakse prokuratuuri. Soovituslik oleks pidada vähemalt kaks kokkusaamist kuriteos süüdistava ja kuriteoohvriga, et tutvuda nende arvamustega enne ühist kokkusaamist.⁷³

Riigi peaprokurör andis 12. aprillil 2007 välja juhise, mille eesmärgiks oli tagada õiguspärane avaliku menetlushuvi järgimine KrMS § 202, § 203 ja § 203¹ kohaldamisel. Tänapäevase seisuga on juhis muudetud ja sellega ei reguleerita enam § 203¹ alusel kriminaalmenetluse lõpetamisi, kuid juhis annab siiski ülevaate sellest, kuidas prokurörid peavad määratlema avalikku

⁶⁶ *Ibidem*, lk 16.

⁶⁷ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 18.

⁶⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - *Juridica I*/2014, lk 92.

⁶⁹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. – Seletuskiri, p 3.

⁷⁰ 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL. ELT L 315/57, p 46.

⁷¹ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - *Juridica I*/2014, lk 92.

⁷² Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 16.

⁷³ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk-d 11-12.

menetlushuvi. Üldjuhul puudub avalik menetlushuvi juhul, kui süü ei ole suur. Juhis käsitleb erandeid reeglist.⁷⁴ Süü suuruse hindamisel võetakse arvesse mitmed olulised asjaolud, muu hulgas isiku panust kuriteo toimepanemises, tahtlust või ettevaatamatuse astet, tekitatud kahju liiki ja suurust, isiku vanust ja arusaamisvõimet ning karistusmäärasid. Avalik menetlushuvi võib ära langeda juhul, kui kuriteoohver keeldub kriminaalmenetluse jätkamisest või osapooled on omavahel kohtuväliselt leppinud ning teatud juhtudel ka siis, kui isik aitab oluliselt kaasa mõne kuriteo tõendamisele või kuriteost on möödunud pikk aeg või kui kurjategija on alaealine.⁷⁵ Lisaks eelpool nimetatule on riigi peaprokuröri juhises kirjeldatud, milliste kuritegude puhul on avalik huvi alati olemas.⁷⁶

2.2 Lepitusmenetluse protsess ja kokkuleppe sõlmimine

Lepitaja ülesanne lepitusseaduse § 7 kohaselt, on selgitada lepitusosalistele lepitusmenetluse olemust ja tagajärge, et osalised saaksid täiel määral aru, mis menetlusega on tegemist ning mida soovitakse menetlusega saavutada. Äärmiselt tähtis on, et kuriteoohver mõistaks täiel määral kohustuste tähendust, sisu, kasulikkust ja olulisust.⁷⁷ Menetluse käigus üritatakse lepitaja abiga leida probleemidele kõikvõimalikud lahendused ning selleks pakuvad osapooled ideid ja mõtteid, kuidas tekkinud olukord ära lahendada. Ükski osapool ei ole oma ideedega seotud – need on lihtsalt ettepanekud. Kokkuleppe ettevalmistamisel on oluline nii kuriteoohvri kui ka kurjategija huvid ja võimalused kohustusi täita. Kuriteoohver peab olema suuteline põhjendada, miks ta soovib üht või teist kohustust kurjategijale määrata. Väga oluline on jälgida, et kokkuleppe sõlmimisel ei tekiks uus konflikt ja et nõuded vastaksid võimalikult palju kuriteoohvri ootustele ja vajadustele.⁷⁸ Nendest ettepanekutest koostatakse poolte kokkulepe,

⁷⁴ 12. aprilli 2007. aasta riigi peaprokuröri juhise nr RP-1-4/07/3, millega määratakse põhimõtted, millest lähtudes on võimalik tagada isikute võrdne kohtlemine ja avaliku menetlushuvi järgimine KrMS §-de 202, 203 ja 203 prim kohaldamisel, lk 1. Arvutivõrgus: https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis%20KrMS%20202-203%20kohaldamise%20kohta%20koos%20muudatustega%202023%2012%202009.pdf (30.03.2021).

⁷⁵ 12. aprilli 2007. aasta riigi peaprokuröri juhise nr RP-1-4/07/3, lk-d 1-2.

⁷⁶ *Ibidem*, lk-d 5-8.

⁷⁷ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 6-7, p 1.2.

⁷⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 96.

mis suunatakse edasi prokuratuurile või kohtule, et teostada sisulist kontrolli lepitusmenetluse õiguspärasuse üle.⁷⁹

Kokkulepe peab olema sõlmitud kurjategija ja kuriteoohvri vahel kirjalikult ning kokkuleppes peab muu hulgas sisalduma kuriteoga tekitatud kahju heastamise kord ja tingimused.⁸⁰ Samuti peab kokkuleppes olema kajastatud osapoolte tahe, mida arutati lepitusmenetluse käigus.⁸¹ Eelduslikult lõpeb iga lepitusmenetlus kokkuleppe sõlmimisega, kuid vahel ei ole tarvis selles kokkuleppes sätestada pooltele täiendavaid kohustusi. Üldiselt saavad sellisteks kohustusteks olla: hoidumine kindlatest tegevustest, piirkondadest või olukordadest ning valmisolek osaleda kahju heastamises või olla ühiskonnale kasulik, et tekitada kurjategijale tahtmise panustada kogukonda.⁸² Kokkulepe võib sisaldada muu hulgas reaaltoiminguid (nt korteri remontimine, auto pesemine, toidu toomine jne) või konkreetsetest tegevustest hoidumist (nt alkoholi või narkootiliste ainete tarbimisest hoidumine).⁸³

Järelevalve teostajaks ehk kontrollijaks võib olla lepitaja või lapse puhul vajadusel lapsevanem. Seega kontrollijaks ei pea ilmtingimata olema kolmas isik.⁸⁴ Kokkuleppe kehtivuse jooksul annab lepitaja kurjategija poolt kohustuste täitmisest aru ning seejärel otsustatakse, kas kriminaalmenetlus uuendatakse või loetakse asja lõplikult suletuks.⁸⁵

Vahel juhtub, et menetluses ei jõutagi kokkuleppeni. See võib juhtuda põhjusel, et üks osapooltest ei ole menetlusest huvitatud või takistab seda kohtumisele mitteilumumisega või kohustuste täitmisest keeldumisega. Kui kokkuleppe sõlmimiseni lepitusmenetluse käigus ei jõutud, siis edastab lepitaja prokurörile lepitusmenetluse käigu kohta aruande.⁸⁶ Probleemiks võib osutuda sisutühi kokkulepe, mida pooled ei ole valmis täitma põhjusel, et soovivad jätkata omavahelisi suhteid (nt ärisuhteid või peresuhteid).⁸⁷

⁷⁹ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk 13.

⁸⁰ Sootak, J. KarS § 57/11. – Karistusseadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2015.

⁸¹ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/4.1.

⁸² Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk-d 6-7, p 1.2.

⁸³ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 95.

⁸⁴ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk-d 6-7, p 1.2.

⁸⁵ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk 13.

⁸⁶ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk-d 7-8, p 1.2.

⁸⁷ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 96.

2.3 Lepitusmenetluse lõpetamine ja järelevalve

Kriminaalmenetluse lõpetamisel on isikul kohustus täita lepituskokkulepet.⁸⁸ Menetluse lõpetamise eeldused on järgmised: teise astme kuritegu; kuriteo tagajärg ei ole surm; sõlmitud on kirjalik lepituskokkulepe; kriminaalmenetluse jätkamiseks puudub avalik menetlushuvi.⁸⁹

Kokkuleppe sõlmimisel määrab prokuratuur või kohus selle lõpetamise ja uuendamisega seotud kohustused.⁹⁰ KrMS § 203² lg 6 kohaselt võivad prokurör ja kohus küsitleda lepitajat vaid kokkuleppe sisu selgitamiseks.⁹¹ Prokuröri on KrMS § 202 lg 7 alusel õigus kohtu loata lõpetada ja uuendada menetlus. Prokuratuuri poolt kriminaalmenetluse lõpetamine näitab tema veendumust, et kurjategijat on veel võimalik suunata õiguskauale teele ka ilma karistuse määramiseta.⁹² KrMS § 183 kohaselt kriminaalmenetluse lõpetamisel jäävad menetluskulud riigi kanda, mille erandiks on lõpetamine otstarbekuse kaalutlusel (KrMS § 202). Lepingulised kohustused alluvad eraõiguse reeglitele.⁹³

Lisaks tavalistele kohustustele võib süüdlasele määrata ka üldkasulikku tööde teostamist juhul, kui isik on oma isikuomaduste poolest selleks võimeline.⁹⁴ Kui kriminaalmenetlus uuendatakse põhjusel, et lepingutingimusi on rikutud, jääb kokkulepe jõusse ja kuriteoohver võib nõuda lepingu täitmist. Menetleja annab hinnangu, otsustades kriminaalmenetluse lõpetamise kasuks.⁹⁵ Juhul kui kuue kuu jooksul ei ole kohustused täidetud, siis kriminaalmenetlust ei lõpetata.⁹⁶

⁸⁸ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/9.1.

⁸⁹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk-d 3-4, p 3.2.2.2.

⁹⁰ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 23.

⁹¹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk 4, p 3.2.2.2.

⁹² Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Eesti Retsidiivsus. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 14.

⁹³ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk 4, p 3.2.2.2.

⁹⁴ 12. aprilli 2007. aasta riigi peaprokuröri juhis nr RP-1-4/07/3, lk 2.

⁹⁵ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk 8, p 3.2.2.3.

⁹⁶ 12. aprilli 2007. aasta riigi peaprokuröri juhis nr RP-1-4/07/3, lk 2.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 383 lg 1 sätestab, et „määruskaebusega võib vaidlustada kohtueelses menetluses, esimese ja teise astme kohtumenetluses ning täitemenetluses koostatud kohtumääruse, kui nende vaidlustamine ei ole välistatud käesoleva seadustiku § 385 kohaselt.“ ning KrMS § 385 p 10 kohaselt ei saa esitada määruskaebust § 201-203¹ sätestatud alustel kriminaalmenetluse lõpetamise ja uuendamise peale, välja arvatud §-s 203¹ sätestatud alustel kriminaalmenetluse lõpetamise määruse peale. Seega erandiks on kuriteoohvri õigus, mis näeb ette kaebuse esitamist kriminaalmenetluse lõpetamise korral leppimise tõttu (KrMS § 203¹).⁹⁷ Kohus on öelnud, et juhul kui määruseks on lõpplahend, mida pole võimalik vaidlustada korralises kaebemenetluses, siis peab järgmise astme kohus kontrollima menetluse lõpetamise eelduste täidetust.⁹⁸

Kohtupraktikas on KrMS § 203¹ alusel tehtav kohtumäärust käsitletud kui kriminaalasja lõplikku lahendust, sest juhul kui kurjategija paneb kuue kuu jooksul uuesti toime kuriteo, siis on kriminaalmenetluse uuendamine KrMS § 203¹ lg 5 koheselt välistatud.⁹⁹ Kriminaalmenetluses eristatakse lepitusmenetluse rakendamist KrMS § 203² alusel ja kriminaalmenetluse lõpetamist KrMS § 203¹ alusel. Kohtumenetluse lõpetamine leppimise tõttu on üksnes kohtu pädevuses.¹⁰⁰

Lepitusmenetlus on õnnestunud juhul kui pooled on saanud väljendada oma vajadusi, hirme ja muid tundeid. Menetlust tuleb kohandada arvestades isikute eripärasid.¹⁰¹ Nagu varasemalt öeldud, siis kokkuleppe tingimuste täitmiseks tähtaeg on kuni kuus kuud ning kohustuste mittetäitmisel tähtaja jooksul, uuendatakse kriminaalmenetlust.¹⁰² Probleemkohaks võib nimetada kuuekuulist tähtaega, sest järelevalve ajal ei pruugi kurjategija kuritegevust jätkata, kuid tähtaja möödumisel võib kuritegevus jätkuda.¹⁰³

Kuriteoohvri ja kurjategija lepitamine, nõustamine ja kogukondlik karistuse määramine võib aidata kurjategijat õigele eluteele, kuid riigil on kindlasti tarvis võtta tarvitusele kaitsemeetmed, mis hoiavad ära uut korduvat kuritegu. Kindlasti tuleb arvestada kuriteoohvri õigusi ja vajadusi ning viia miinimumini menetlusele järgnenud emotsionaalsed traumad ja vältida edasist

⁹⁷ RKKKo 1-19-7935, p 12.

⁹⁸ RKKKo 1-19-7935, p 14.

⁹⁹ RKKKo 3-1-1-87-12, p 14.

¹⁰⁰ RKKKo 1-19-7935, p 16.

¹⁰¹ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk 513.

¹⁰² Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade riigikogu põhiseaduskomisjonile – Juridica VII/2014, lk 542.

Arvutivõrgus:

https://www.juridica.ee/article.php?uri=2014_7_riigi_peaprokur_ri_levaade_riigikogu_p_hiseadusk_omisjonile (30.03.2021).

¹⁰³ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 96.

võimalikku kahju tekkimist.¹⁰⁴ Kui juhtub olukord, et lepituskokkuleppe sõlmimisel oli mõni kohustus täitmiseks võimalik ja hiljem ei olnud seda kuue kuu jooksul võimalik täita või täitmine oleks olnud ebamõistlikult koormav, siis menetlejal on KrMS § 427 kohaselt võimalik vastu võtta otsus ja jätta need kohustused välja. Kindlasti on selleks tarvis ka kuriteoohvri nõusolekut.¹⁰⁵

Aastal 2010 teostatud uuring, mis põhineb 2007. aasta kriminaalmenetluste lõpetamistele näitab, et ühe aasta jooksul ei pannud 84% kõikidest kurjategijatest toime uut kuritegu.¹⁰⁶

¹⁰⁴ 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL. ELT L 315/57, p 46.

¹⁰⁵ Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007, lk 13.

¹⁰⁶ Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Eesti Retsidiivsus. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 15.

3 Rollid lepitusmenetluses

Lepitusmenetluse osalisteks on kuriteoohver ja kurjategija. Alaealiste või psüühikahäiretega isikute puhul on nende esindajateks lapsevanemad või muud seadusjärgsed esindajad/eestkostjad.¹⁰⁷ Lepitusmenetluses võivad osaleda ka näiteks tugivõrgustiku liikmed. Neile pole kohustuste seadmine vajalik, kuid see võib aidata õigusvastase teo toimepannud isikul täita oma kohustusi.¹⁰⁸ Kaitsja ei ole lepitusmenetluse osaline ega saa lepitusmenetlusest osa võtta. Kaitsja saab oma klienti üksnes informeerida lepitusmenetluse olemusest, eesmärgist ja muudest menetlusega seotud asjaoludest ning konsulteerida kurjategijat nõusoleku andmise ja kokkuleppe sõlmimise õiguslikest tagajärgedest. Kurjategijal on õigus kaasata oma kaitsja kriminaalmenetluse lõpetamise taotluse läbivaatamisel kohtus.¹⁰⁹

TsÜS § 8 lg 2 sätestab, et täielik teovõime on 18-aastaseks saanud isikul ehk täisealisel. Piiratud teovõime on alla 18-aastasel isikul ja isikul, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kestvalt ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida. Alla 18-aastase isiku esindajaks võib olla näiteks lapsevanem või eestkostja. Lepitusmenetluses alaealisega soovitatakse võimalusel kaasata mõlemad lapsevanemad, kuid lepitajal on õigus kaasata ka teisi isikuid, et saavutada lepitusmenetluse eesmärgi (nt õpetaja või lastekaitsetöötaja). See peab olema isik, keda alaealine kuriteoohver või kurjategija usaldab ja on tema jaoks vaimselt toeks. Lepitajal tuleb vajadusel selgitada täiskasvanutele nende rolli lepitusmenetluses ja seda, et lapse jaoks peaks see eelkõige olema õpetlik kogemus. Lapsed peavad tundma ennast väärivate osapooltena ning nad ei tohi tunda ennast väärtusetult. Piiratud teovõimega isiku seadusliku esindaja asemel saab esindaja nõusolekul vajadusel osaleda muu isik.¹¹⁰

¹⁰⁷ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, p 3.2.2.3.

¹⁰⁸ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 7, p 1.2.

¹⁰⁹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, p 3.2.2.3.

¹¹⁰ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk-d 3-4, p 1.2.

3.1 Kuriteoohver lepitusmenetluses

15. oktoobri 2012 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL selgitab kuriteoohvri mõistet: „füüsiline isik, kes on kannatanud kahju, sealhulgas füüsilist, vaimset või emotsionaalset kahju, või kandnud varalist kahju, mille on otseselt põhjustanud kuritegu või sellise isiku pereliige, kelle surma kuritegu otseselt põhjustas, ja kes on selle isiku surma tagajärjel kahju kannatanud.“¹¹¹ Lepitusmenetluse läbiviimise korras on varasemalt olnud kasutusel mõiste „kannatanu“, mis on korrektne lepitusmenetluse kontekstis (§-d 203¹ ja 203²), kuid mitte teistel juhtudel. Seetõttu seaduse muutmise laiendati mõistet „kahju kannatanud isikuks“ ning nüüdseks see hõlmab nii tavapära mõistet „kannatanu“, kui ka näiteks millegi tõttu kahju kannatanud isik. Seega kriminaalmenetluse seadustiku muutmise eelnõu seletuskirjas kasutatakse mõistet „kahju kannatanud isik“.¹¹² Magistritöös selguse mõttes kasutatakse sõna „kuriteoohver“.

KrMS § 37 lg 1 kohaselt on „kuriteoohvriks füüsiline isik, kelle õigushüve on tema vastu suunatud kuriteoga või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga vahetult kahjustatud.“. Kuriteoohvriks saab olla ka füüsiline isik, kelle lähedase surm on tekitatud õigusvastase teoga ning surma tagajärjeks on kahju.

Lepitusmenetluses kaasatakse kuriteoohver karistusõiguse eesmärkide saavutamiseks.¹¹³ Lepitusmenetluse kõige tähtsam roll on kuriteoohvril, kelle õiguste ja huvide eest seisab ta ise.¹¹⁴ Töös on märgitud, et ühiskond ei analüüsi kurjategija positsiooni sotsiaalsest ja suguluse aspektidest ega ka konkreetsetes kuriteo situatsioonides. Ühiskonna ja kuriteoohvri jaoks on kurjategija „kurja“ kehastus, sest kuritegu on eelduslikult põhjuseta toime pandud.¹¹⁵ Kuriteo keskpunktis on traditsioonilises kriminaalmenetluses kurjategija ja tema tegu, kuid kui anda võimalus kuriteoohvril ja kurjategijal omavahel suhelda, siis võib kurjategija taas muutuda

¹¹¹ 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL. ELT L 315/57, p 1(a).

¹¹² Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 4.

¹¹³ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/2.1.

¹¹⁴ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri, lk 1, p 2.

¹¹⁵ Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, lk 127.

kuriteoohvri ja ühiskonna jaoks nõ inimeseks, mitte kurja kehastuseks.¹¹⁶ Seega lepitusmenetluses antakse keskne roll just kuriteoohvritele.

Kriminaalmenetluses kuriteoohver kannatab sisuliselt mitu korda. Esimeseks korraks on kannatused kuriteo tõttu ja teised korrad on kannatused, mis on seotud kriminaalmenetlusega, näiteks politsei, prokuröridega ja kohtuga suhtlemine, mitmed küsitlused, vaatlused jms.¹¹⁷ Seega kuriteoohver elab justkui teist korda kuritegu üle ja satub teist korda kuriteoohvriks. Need kuriteoohvrid, kellele mõjub lepitusmenetlus negatiivselt, väljendasid oma tundeid järgmiselt: hirm, masendus, viha, kurbus.¹¹⁸ Sellist olukorda nimetatakse taasohvristamiseks või teisisõnu sekundaarseks ohvristamiseks.¹¹⁹

Traditsioonilises kriminaalmenetluses kuriteoohver annab oma pädevused ja võimalused üle riigile ning sellega jätekase ta sisuliselt menetlusest kõrvale ja antakse pidevalt ülevaadet toimuvast.¹²⁰ S. Herman on märkinud, et traditsioonilises kriminaalmenetluse süsteemis tunnevad kuriteoohvrid ennast ignoreerituna ja süsteemi poolt eemale jäetutena.¹²¹ Seda eelkõige selle tõttu, et riik käsitleb kuritegu kui õigusrikkumist ühiskonna vastu ning riik asendab kuriteoohvrit menetluses, et seada õiglus jalule.¹²² Seetõttu on lepitusmenetluse kõige tähtsamaks ülesandeks anda kuriteoohvrile tagasi tema positsioon vaidluses ning mitte ignoreerida tema vajadusi ja soove seoses kriminaalmenetlusega. See ongi nn karistuse

¹¹⁶ Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016, lk 127.

¹¹⁷ Зайцева, Л.Л. Восстановительное правосудие – альтернатива уголовному преследованию. – Минск: Тесей 2006, lk 1. Arvutivõrgus: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/113503/1/zaitceva_7.pdf (30.03.2021).

¹¹⁸ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 50. Arvutivõrgus: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1019.8823&rep=rep1&type=pdf> (30.03.2021).

¹¹⁹ Зайцева, Л.Л. Восстановительное правосудие – альтернатива уголовному преследованию. – Минск: Тесей 2006, lk 1.

¹²⁰ Ibidem, lk 2.

¹²¹ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, lk 36. Arvutivõrgus: <http://tarjomefa.com/wp-content/uploads/2017/02/6134-English-TarjomeFa.pdf> (30.03.2021).

¹²² Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 12.

paradigma.¹²³ Kuriteoohvri jaoks on oluline saada kurjategijalt siiras vabandus kuriteo eest, et saavutada lepitusmenetluse väljund.¹²⁴

Euroopa Liidu liikmesriikidel on tarvis tõhustada kuriteoohvrite toetamist ja kaitset.¹²⁵ Kuriteoohvrile abi pakkuvad riigipoolsed teenused (kaasaarvatud lepitusmenetlus) peavad andma kuriteoohvrile võimalikult selget ja arusaadavat teavet ja nõustamist. Samuti tuleb silmas pidada, et teavet tuleb esitada kõige arusaadavamal ja kättesaadavamal viisil. Teabe sõnastus peab olema selge. Arvesse tuleb võtta ka neid kuriteoohvreid, kes ei valda riigikeelt või kuriteoohvri vanusest, vaimsusest või emotsioonidest tulenevaid eripärasid. Teatavasti tuleb seda arvestada ka kriminaalmenetluse käigus. Õigusemõistmine ei anna tulemusi, kui kuriteoohver ei saa arusaadaval viisil kohtule tõendeid esitada.¹²⁶ Magistritöö autor teeb eelöeldust järelduse, et kuriteoohvrise tuleb panustada aega, et jõuda veendumuseni, et kuriteoohver on kõigest õigesti aru saanud ja soovib lepitusmenetlust jätkata ning et kuriteoohver tunneks ennast võimalikult hästi.

3.1.1 Kuriteoohvri vajadused lepitusmenetluses

Igal kuriteoohvril on kuriteost sõltuvalt olemas oma vajadused. Mõned leiavad, et kuriteoohvrite vajaduste lähtepunktideks on eelkõige teave, süüdistustest vabastamine või õigeks mõistmine, vaimse või materiaalse kahju hüvitamine, tunnistaja ütlused või ülestunnistused, ohutus ja toetus.¹²⁷ Teised arvavad hoopis, et kuriteoohvritel on teistsugused vajadused, näiteks informatsioon kriminaalmenetluse käigu ja tulemuste ning hüvitise tasumise kohta ja samuti abi menetlejatelt ütluste andmiseks.¹²⁸ Samuti arvatakse, et kuriteoohvri vajaduseks on eneseväljendus ehk võimalus väljendada ja selgitada oma soove, arvamust ja

¹²³ Зайцева, Л.Л. Восстановительное правосудие – альтернатива уголовному преследованию. – Минск: Тесей 2006, lk 2.

¹²⁴ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, lk 36.

¹²⁵ 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL. ELT L 315/57, p 12.

¹²⁶ *Ibidem*, p 34.

¹²⁷ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 80.

¹²⁸ Bottoms, A., Roberts, J. Hearing the Victim: Adversarial justice, crime victims and the State. – Routledge 2010, lk 19. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=IztzBwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=CfbjlgoRG&sig=BwuTXPX3svgNxueBWvL_KTHtcQU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (30.03.2021).

kogemusi kuriteoga seoses.¹²⁹ Mõned arvavad, et kuriteoohvri vajaduseks on hoopis otsuse langetamine, mil kuriteoohvril on võimalus mõjutada otsust, karistust kurjategijale ja muid kuriteoga seotud tagajärgi.¹³⁰ Magistritöö autor uuris välja, millised on kuriteoohvrite peamised vajadused ning miks just need vajadused on kuriteoohvrite jaoks kõige olulisemad.

3.1.1.1 Informatsiooni vajadus

Kuriteoohvritel on vajadus teada, mida kujutab endast lepitusmenetlus ning milline roll on selles kuriteoohvril.¹³¹ J.-A. Wemmers nimetab samuti kuriteoohvrite vajaduseks informatsioonilist vajadust.¹³² Tavaliselt traditsioonilises kriminaalmenetluses kuriteoohvrid ei palka enda huvide kaitsmiseks advokaati ning tuginevad prokuröride ja uurijate arvamusele ning teadmistele. Juhul kui kuriteoohvritele jätta selgitamata protsessi nüansid, võivad kuriteoohvrid sattuda infosulgu. Ilmselt on just informatsiooni puudus traditsioonilises kriminaalmenetluses üks põhjustest, miks kuriteoohvrid valivad lepitusmenetlust. Väga oluline on kuriteoohvrit lepitusmenetluseks ette valmistada, andes talle võimalikult detailset informatsiooni. Kuriteoohvritele peab andma piisavalt informatsiooni, et neil oleksid realistlikud ootused lepitusmenetluse osas ja neil ei tekiks pettumust.¹³³ Kuriteoohvritel on tarvis teada vastuseid oma küsimustele, mis neil tekivad seoses kuriteoga – eelkõige miks kuritegu toime pandi ja mis juhtus pärast seda. Kuriteoohvri jaoks on oluline saada reaalselt ja

¹²⁹ Rossner, M. Restorative justice and victims of crime. Handbook of victims and victimology. Abingdon: Routledge 2017, lk 2. Arvutivõrgus: <https://core.ac.uk/download/pdf/96716457.pdf> (30.03.2021).

¹³⁰ Bottoms, A., Roberts, J. Hearing the Victim: Adversarial justice, crime victims and the State. – Routledge 2010, lk 19.

¹³¹ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 44.

¹³² Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996, lk 18. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=rxXP53yNJVMC&oi=fnd&pg=PA27&dq=Victims+in+the+criminal+justice+system.+Studies+on+crime+and+justice+a+series+from+the+dutch+research+and+documentation+centre&ots=ePZ9X7QaJD&sig=jWCtNkXsl6m736MyZgk89alQRKU&redir_esc=y#v=onepage&q=Victims%20in%20the%20criminal%20justice%20system.%20Studies%20on%20crime%20and%20justice%20a%20series%20from%20the%20dutch%20research%20and%20documentation%20centre&f=false (30.03.2021).

¹³³ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 44.

siirast informatsiooni, mitte spekulatsiooni või kokkulepemenetlusest tulenevat süü tunnistamist.¹³⁴

Suurbritannia justiitsministeeriumi poolt tellitud uuringus on leitud, et ca 71% taastava õiguse konverentsil osalenud kuriteoohvritest on saanud põhjalikku eelinformatsiooni lepitusmenetlusest.¹³⁵ Samuti leiti, et lepitusmenetluse pooled soovisid kõige rohkem informatsiooni selle kohta, kuidas hakkab toimuma kokkusaamine kurjategijaga, kuidas mõlemad pooled saavad oma nägemusest rääkida ja kuidas saab teisele poolele küsimusi esitada.¹³⁶ Kuriteoohvrid ei saa alati aru lepitusmenetluse tähendusest ja eesmärgist ning seetõttu puudub neil ka arusaam, kuidas tuleb lepitusmenetluses kurjategijaga suhelda ja mida teise poolega arutada.¹³⁷¹³⁸

A. Morris ja G. Maxwell jõudsid oma uurimustega samuti järeldusele, et kuriteoohvri vajaduseks on informatsioon. Nad leidsid, et mõned kuriteoohvrid ei olnud piisavalt informeeritud sellest, mis võivad olla lepitusmenetluse tagajärjed või mis juhtub pärast lepitusmenetluse läbimist.¹³⁹¹⁴⁰ Uurimuses osalenud isikutest ligi neljandik väljendasid, et nad tundsid ennast pärast menetlust vaimselt halvemini. Enamjaolt selle tõttu, et teisel poolel ei olnud, nende arvates, siiralt kahju kuriteo toimepanemisest.¹⁴¹¹⁴² J. J. Choi ja M. J. Gilbert leidsid, et mõnele kuriteoohvrile anti liiga vähe aega, et valmistuda lepitusmenetluseks ning

¹³⁴ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 13.

¹³⁵ Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., ... Sorsby, A. Restorative justice: the views of victims and offenders. – Ministry of Justice Research Series 3/2007, lk 11. Arvutivõrgus: <https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Restorative%20justice%20the%20views%20of%20victims%20-%20The%20third%20report%20from%20the%20evaluation.pdf> (30.03.2021).

¹³⁶ Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., ... Sorsby, A. Restorative justice: the views of victims and offenders. – Ministry of Justice Research Series 3/2007, lk 46.

¹³⁷ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, lk 38.

¹³⁸ Daly, K. Mind the gap: Restorative justice in theory and practice. – Restorative justice and criminal justice: Competing or reconcilable paradigms 2003.

¹³⁹ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, lk 37.

¹⁴⁰ Morris, A., Maxwell, G. Re-forming juvenile justice: The New Zealand experiment. The Prison Journal, 77(2)/1997, lk-d 125-134. Arvutivõrgus: <https://arch.neicon.ru/xmlui/handle/123456789/2822525> (15.04.2021).

¹⁴¹ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, lk 37.

¹⁴² Morris, A., Maxwell, G. Re-forming juvenile justice: The New Zealand experiment. The Prison Journal, 77(2)/1997, lk-d 125–134.

seetõttu jäi väheks ka informatsiooni lepitusmenetluse olemusest ja eesmärkidest. Samuti on mõned lepitajad öelnud kuriteoohvritele, et nad peavad püsima lepitusmenetluse kohtumise ajal nii positiivsetena kui võimalik selle asemel, et näidata ja väljendada oma tundeid või kuriteo tagajärgesid kuriteoohvrile.¹⁴³

Kuriteoohvrite ootusi ei tohi kunstlikult tõsta, vältimaks kuriteoohvrite pettumust. Kuriteoohvrile tuleb selgitada, mida kujutab endast lepitusmenetlus ja mis võivad olla nii positiivsed kui ka negatiivsed tagajärjed (näiteks kurjategija võib vabandada ja võib mitte vabandada). Seega tuleb kuriteoohvritele anda võimalikult ausat ja detailset informatsiooni lepitusmenetlusest kuna kuriteoohvrile ei ole niivõrd tähtis protsess ise, kui selle tagajärjed ja tulemused.¹⁴⁴

Vajadus informatsiooni järele on ilmselt kõige tavalisem vajaduste liik. Lisaks vajavad kuriteoohvrid praktikas teavet nende kaitsmisest ja kahju hüvitamisest. Samuti vajavad kuriteoohvrid kuritegevuse ennetamise nõu ja teavet uurimise edenemise kohta.¹⁴⁵

3.1.1.2 Hüvitamise vajadus

Mõnede kuritegude (eriti varguste, röövide) puhul kannatavad kuriteoohvrid muu hulgas majanduslikku kahju ning vajavad selle rahalist kompenseerimist ehk hüvitamist kurjategijalt.¹⁴⁶ J.-A. Wemmers nimetab samuti kuriteoohvrite vajaduseks majanduslikku vajadust.¹⁴⁷ Hüvitisel on kuriteoohvrite jaoks nii sümboolne kui ka praktiline väärtus.¹⁴⁸ Kuriteoohvrid vajavad hüvitamist mitte ainult rahalises mõttes. Kuriteoohvri jaoks hüvitamine tähendab muu hulgas seda, et kurjategija saab vastutada oma tegude eest.¹⁴⁹ Kuriteoohvri jaoks

¹⁴³ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, k 39.

¹⁴⁴ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 52.

¹⁴⁵ Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996, lk 20.

¹⁴⁶ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 44.

¹⁴⁷ Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996, lk 18.

¹⁴⁸ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 44.

¹⁴⁹ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk 4. Arvutivõrgus:

on sümboolseks väärtuseks asjaolu, et kurjategija tunnistab oma viga ja hüvitab kahju, mida ta on kuriteoga tekitanud. Hüvitamine selles kontekstis ei tähenda alati täielikku hüvitamist. Seda eelkõige põhjusel, et mõnel kurjategijal ei ole piisavalt vahendeid, et rahalised hüvitised välja maksta.¹⁵⁰ Kahju hüvitamisel ei ole tegemist pelgalt mitte ainult materiaalse kahju hüvitamisega, vaid ühtlasi ka kinnitusega, et kurjategija soovib vastutada oma kuriteo eest.¹⁵¹

Suur osa kuriteoohvritest keskendub kurjategijate loole ja üritavad mõista, mis põhjustas kuritegu ja selle tagajärgi. H. Strang on täheldanud, et kui kurjategija pakub kompensatsiooni kuriteo eest, siis kuriteoohvrid suunavad arutelu rahalisest hüvitisest hoopis hingeliselt valusa arutelu suunas ehk teisisõnu on kuriteoohvrite jaoks tähtsam probleem sisuliselt ära lahendada, mitte saada materiaalselt hüvitist. Isegi kui arutelu oli juba lõppenud, siis kuriteoohvrid soovisid keskenduda kurjategija rehabilitatsioonile ja kuritegevuse vältimisele tulevikus, mitte isiklikule materiaalsele hüvitisele.¹⁵²

https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/7988669/03%20howard%20zehr.pdf?1327684298=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DRestorative_justice_for_crime_victims_th.pdf&Expires=1617107215&Signature=Y24cfdKMsvsgJqOe6Afd65XhJ8hScgUiN-HZMwXh4whDhIxb-7JkeSxTaTrCJ-yBPLk68rgoMecq1e6Nirm4QzgyfFjnUqETwpCHJ1HDsuBy~JZ2jJiHV14ohWi7uMGVw8NoRq-0XhVZYwp-2fHxpUI5aYICPzw~-hdKbzvE1rLVsgwbzsbVn1cwapRhMRTYufs9moZXLwPLGAXy6qaWnFU5~Lrd4nNBttl69~3zCkEHg1op8fUSNCO8MWZ~1IGEJUqQrgVnpVqg0uXvn~szUrEm-l3QrlFVPdjOoKk8cIGh-QwkmO06OFyAMXuWV~fXivcVYqzV95~NDxLVCzhA_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA (30.03.2021).

¹⁵⁰ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk-d 44 ja 48.

¹⁵¹ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 4-5.

¹⁵² Strang, H., Sherman, L., Angel, C. M., Woods, D. J., Bennett, S., Newbury-Birch, D., Inkpen, N. Victim evaluations of face-to-face restorative justice conferences: a quasi-experimental analysis. – Journal of Social Issues, 62(2)/2006, lk-d 302-303. Arvutivõrgus: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.452.7006&rep=rep1&type=pdf> (30.03.2021).

3.1.1.3 Emotsionaalsed vajadused

Kuritegu võib olla kuriteoohvri jaoks häiriv, hirmutav, vihale ajav, masendust tekitav jms. Kuriteoohvril ei pruugi esineda korraga kõik eelnimetatud tunded. Iga kuriteoohver elab kuritegu üle omamoodi ning kõik väljendavad seda erinevalt.¹⁵³ Emotsioonideks võivad olla viha, raev, hirm, pettumus, segadus, enesesüüdistamine, häbi, alandus, lein ja kurbus. Kindlasti kõik kuriteoohvrid ei tunne korraga kõiki eelpool nimetatud emotsioone, kuid need on inimestele kuriteo puhul loomulikud tulema. Sellised emotsioonid tihtipeale suunavad kuriteoohvreid isolatsioonile ja üksildusele.¹⁵⁴ H. Maguire on avastanud, et kuriteoohvritel esineb sageli *why-me-syndrome* (eesti keeles miks-mina-sündroom), mis on paljude kuriteoohvrite jaoks toimetuleku strateegia. Kuriteoohvrid üritavad tihti aru saada, miks kurjategija kuriteo toime pani ning suhtlemine teise osapoolega võib kuriteoohvrit selles aidata. See on võimalus väljendada oma tundeid ja emotsioone üksteisele ning see võib aidata kuriteoohvril paraneda hingelisest traumast.¹⁵⁵ J.- A. Wemmers nimetab samuti kuriteoohvrite vajaduseks emotsionaalset vajadust.¹⁵⁶

Paljud uurimused näitavad, et kuriteoohvrid tunnevad end pärast lepitusmenetlust emotsionaalselt paremini, kuid on ka neid kuriteoohvreid, kellele mõjub lepitusmenetlus vastupidi.¹⁵⁷ H. Strang jõudis oma uurimustega järeldusele, et kuriteoohvrite probleemiks on muu hulgas kuriteoohvrite tunne, et nad on kurjategijatest nõrgemal positsioonil.¹⁵⁸ Eriti juhul,

¹⁵³ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 45.

¹⁵⁴ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk 2.

¹⁵⁵ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 45.

¹⁵⁶ Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996, lk 18.

¹⁵⁷ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 50.

¹⁵⁸ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012, lk 37.

kui lepitusmenetluse kohtumisel osaleb rohkem kurjategijaid koos toetajatega (näiteks oma perega) ja kuriteoohver on üksi.¹⁵⁹¹⁶⁰

Mõned kuriteoohvrid tunnevad ennast vaimselt halvemini kui lepitusmenetluse käigus kurjategijad keelduvad vastustust võtma oma tegude eest.¹⁶¹¹⁶² Oma hilisemates uuringutes nentis J. Wemmers, et mõned kuriteoohvrid tunnevad, et neid survestatakse osalema lepitusmenetluses ja mõned tunnevad ennast frustrerituna juba lepitusmenetluse kutse saamisel, sest neil tekib hirm või viha.^{163 164}

Põhiline kogemus, mida kuriteoohvrid tihti mainivad, on nende isikliku autonoomiatunde kaotamine. Kuriteoohvrid võivad tunda ennast taasohvristatuna ja tunda enda elu üle kontrolli kaotamist, kuna tunnevad menetluse jooksul taas samu emotsioone ja mälestusi, mida nad tundsid kuriteo ajal või pärast kuritegu. Iga inimene peab tundma, et tal on olemas kontroll oma elu ja emotsioonide üle, seega üks olulisemaid vajadusi on kuriteoohvrite teatava emotsionaalse võimu ja kontrolli saavutamine. Kuriteoohvrid peavad tundma oma võimu, taastades autonoomsuse ja kontrolli tunde, mida kurjategija kuriteo käigus ära võttis. Sellest tulenevalt tuleb lepitusmenetlus kavandada kuriteoohvrite võimestamiseks. See tähendab, et lepitusmenetlus peaks sisaldama kuriteoohvrite jaoks võimalusi lepitusmenetluses osalemiseks, rääkimiseks ja valikute tegemiseks.¹⁶⁵ Kuriteoohvritele tundub, et emotsioonid ja mälestused pidevalt korduvad nende mõtetes ja nad aastaid ei suuda saavutada oma tunnete ja mõtete üle kontrolli. Seega lepitusmenetluse üks eesmärkidest on aidata kuriteoohvril taastada võim ja kontroll oma elu, emotsioonide ja mõtete üle.¹⁶⁶

¹⁵⁹ *Ibidem*, lk 37.

¹⁶⁰ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – *International Review of Victimology* 9(1)/2002.

¹⁶¹ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – *Children and Youth Services Review* 34(1)/2012, lk 38.

¹⁶² Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – *International Review of Victimology* 9(1)/2002, lk-d 43–59.

¹⁶³ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – *Children and Youth Services Review* 34(1)/2012, lk 38.

¹⁶⁴ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – *International Review of Victimology* 9(1)/2002, lk-d 43–59.

¹⁶⁵ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – *Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders*. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 2-4.

¹⁶⁶ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – *Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders*. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk 3.

Teadlased nagu H. Zehr ja E. Fattah arvavad, et karistus kuriteo eest ei vasta kuriteoohvri vajadustele.¹⁶⁷ Mõni leiab, et kuriteoohvriil on tarvis taastada kontrolli nende vara, keha, emotsioonide ning unistuste üle, mis oli kurjategija poolt ära võetud.¹⁶⁸

Inimestel, kes kannatavad stressi all, võivad olla erilised vajadused lähedaste toetuse järele. Tihedad sotsiaalsed suhted võivad pakkuda kuriteoohvritele vajalikku emotsionaalset tuge. Uuringute käigus on leitud, et tihedad sotsiaalsed suhted pärast kuritegu, on positiivselt seotud kuriteoohvri vaimse ja füüsilise tervisega. Sageli määrab just kuriteoliik kuriteoohvrite vajadusi ning samuti määrab nende vajadusi ka sugulaste ja lähedaste nõuanded. Politseiametnikud on esimesed, kes kuriteoohvriga kokku puutuvad ning nad võiksid osutada emotsionaalset tuge ja anda kuriteoohvrile vajalikku informatsiooni.¹⁶⁹ Kuriteoohvrite arvates on just emotsionaalne taastus see, mida nad ootavad õigussüsteemist, kuid tihtipeale seda ei saa.¹⁷⁰

3.1.1.4 Osalemise või kaasatuse vajadused

Nagu varasemalt on magistritöös kirjutatud, siis kuriteoohvrid tunnevad ennast kriminaalmenetlusest väljajäetuna.¹⁷¹ Traditsioonilises kriminaalmenetluses on kuriteoohvrid rohkem informatsiooni allikad, kui protsessis osalejad, sest nad edastavad eelkõige kohtule teavet kuriteo kohta. Sellest tuleneb kuriteoohvrite peamine rahulolematuse traditsioonilise kriminaalmenetlusega.¹⁷² Neil on vajadus saada osa kriminaalmenetlusest ja kurjategija karistamisest ning olla teadlik sellest, mis etapis on menetlus. Traditsioonilises kriminaalmenetluses saab kuriteoohver osaleda minimaalselt – vahel kutsutakse kuriteoohver andma ütlusi ja juhul kui ta seda ei tee, siis võidakse teda selle eest trahvida. Täpselt ei ole selge, kas kuriteoohvrite jaoks on parem aktiivne või passiivne roll kriminaalmenetluses. Aktiivne roll eeldab, et kuriteoohver võtab osa kurjategija karistamisest ja tal on sõnaõigus ning

¹⁶⁷ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 50.

¹⁶⁸ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 13.

¹⁶⁹ Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996, lk 19.

¹⁷⁰ Strang, H., Sherman, L., Angel, C. M., Woods, D. J., Bennett, S., Newbury-Birch, D., Inkpen, N. Victim evaluations of face-to-face restorative justice conferences: a quasi-experimental analysis. – Journal of Social Issues, 62(2)/2006, lk-d 302-303.

¹⁷¹ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 45.

¹⁷² Haney, K. R. Increasing Victim Satisfaction with Traditional Criminal. – Justice Systems: Lessons Learned from Restorative Justice 2016, lk 28.

passiivne roll eeldab, et kuriteoohver on teadlik protsessist, kuid ei soovi osaleda selles ega võtta vastu otsuseid. Aktiivse rolli pooldajate põhiline argument on see, et aktiivne roll tagastab kuriteoohvrile tema isikliku jõu. Passiivse rolli pooldajate põhiline argument on see, et kuriteoohvrid tihti kannavad kriminaalmenetluse süsteemis ebaproportsionaalselt rasket koormat ning juhul kui nad peavad võtma vastu otsuseid, siis see koorem läheb aina raskemaks. Märkimisväärne murekoht on see, et mõned kuriteoohvrid võivad kogeda lepitusmenetluses osalemise kutset kui koormust. Võib juhtuda olukord, kus kuriteoohver osaleb lepitusmenetluses kohusetundest üldiselt või kohusetundest kurjategija ees, eriti alaealiste kuriteoohvrite puhul. Isegi arvestades asjaoluga, et lepitusmenetluses osalemine on vabatahtlik, siis üksikud kuriteoohvrid siiski tunnevad osalemissurvet.¹⁷³ Magistritöö autor arvab, et seda on võimalik vältida nõnda, et lepitajad kordavad kuriteoohvritele, et tegemist on vabatahtliku osalusega ja neil on võimalus lepitusmenetlusest igal hetkel loobuda.

Kuriteoohver vajab oma loo rääkimise võimalust. Lugu võib sisaldada endas mitte ainult konkreetset sündmust, vaid ka seda, mis on sündmusele eelnenud või järgnenud ning kuidas olukord on kuriteoohvrit mõjutanud. Kuriteoohvrid peavad rääkima oma loost mitmeid kordi, sest kordamise protsess on justkui mitmete tükide kokkupanemine ja oma elukorralduse reorganiseerimine. Kuriteoohvritel on tarvis oma lugu rääkida mitmeid kordi, et harjuda kuriteo mõttega ja jätta see minevikku ning liikuda oma eluga edasi.¹⁷⁴

Kuriteoohvrid peavad taastama oma autonoomsuse ja kontrolli elu üle, mis neilt piltlikult öeldes, kuriteo käigus ära võeti. See tähendab, et protsess peab hõlmama võimalikult palju osalemis-, hääle- ja valikuvõimalusi kuriteoohvrite jaoks.¹⁷⁵

¹⁷³ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk-d 45-50.

¹⁷⁴ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 4-5.

¹⁷⁵ *Ibidem*, lk-d 4-5.

3.1.1.5 Turvatunde või kaitsmise vajadused

Kuritegu võib tihtipeale tekitada kuriteoohvris haavatavuse ja ebakindluse tunde ning selle tõttu on kuriteoohvritel tarvis taastada oma turvatunnet. Vahel kardavad kuriteoohvrid kättemaksu kurjategija poolt. Lepitusmenetluses kuriteoohvrid seisavad silmitsi kurjategijatega, kes võivad tekitada kuriteoohvrites hirmu. Seetõttu otsustavad kuriteoohvrid mitte osaleda lepitusmenetluses, sest nad kardavad, et ei saa oma hirmuga toime tulla.¹⁷⁶ Kuriteoohvrid tihti küsivad enne lepitusmenetlust, kuidas nad on kurjategija eest kaitstud.¹⁷⁷

P. Gerkin jõudis oma uurimuses järeldusele, et kui kurjategija ja -ohver olid eelnevalt tuttavad, siis nendevaheline arutelu oli sisulisem ja pikem kui nendel isikutel, kes üksteist varem ei teadnud. Samuti tegi P. Gerkin huvitava järelduse, et kui osapooled olid eelnevalt tuttavad, siis tihtipeale käitus lepitusmenetluses kuriteoohver selliselt nagu ta oleks kurjategijast üle ning kurjategija oli passiivne pool.¹⁷⁸ Seega vahel tekib olukord, kus lepitaja peab mingil määral kurjategijat kuriteoohvri eest kaitsma.

Mõned kuriteoohvrid sulguvad üksilduse ja isoleerituse tunde tõttu ja seetõttu isegi kõige lähedasemad isikud ei saa neid aidata, sest ka nemad võivad sageli olla mõjutatud kuriteost ja püüavad kuriteoohvritena oma vajadustega toime tulla. Kuriteoohvrid muutuvad tihti kahtlustavaks võõraste või isegi naabrite suhtes, kes meenutavad neile traagilisi sündmusi kuriteost. Kuriteoohvritel tekib küsimus, et keda nad võivad usaldada. Inimestevahelised suhted peegeldavad tihti inimeste sees toimuvaid arenguid, sest teistega suhtlemise kaudu kujundatakse ja kinnitatakse oma identiteeditunnet. Kuriteoohvrid ei tunne ennast tihti turvaliselt ja selle tõttu on sageli sunnitud kõik suhted üle vaatama ja vajadusel need taastama.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – *International Review of Victimology* 9(1)/2002, lk-d 46 ja 51.

¹⁷⁷ Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., ... Sorsby, A. Restorative justice: the views of victims and offenders. – Ministry of Justice Research Series 3/2007, lk 46.

¹⁷⁸ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – *Children and Youth Services Review* 34(1)/2012, lk 38.

¹⁷⁹ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 3-4.

Kuriteoohvri üheks vajaduseks võib nimetada turvalist kohta või turvatunnet, eriti vahetult pärast kuritegu. Kuriteoohvrid vajavad kinnitust, et kuritegu ei kordu või vähemalt, et süsteem ja kogukond võtavad ette asjakohaseid samme, et vähendada kuriteo kordumise võimalust. Kuriteoohvrid vajavad turvalist kohta või turvatunnet, et elada läbi oma emotsioone ilma süüdistusteta.¹⁸⁰

3.1.1.6 Tõe rääkimise ja kuulmise vajadus

Kuriteoohvril esineb vajadus tõe teadmise ja rääkimise järele. Selleks, et paraneda või ületada kuriteost saadud ebameeldivat kogemust, on kuriteoohvril tarvis rääkida tõe sellest, mis temaga või ta lähedastega juhtus pärast kuritegu. Sellist teraapiat kasutatakse psühholoogias – oma hingelisest valust, probleemidest, tunnetest ja muust tuleb ausalt välja rääkida ning seda enda jaoks vastu võtta, mitte vältida. Uurimuses kirjutatakse, et kuriteoohvrite jaoks on oluline rääkida oma hingelisest traumast just neile, kes põhjustasid seda, et selgitada, milline mõju on nende tegevusel teistele inimestele.¹⁸¹

Kuriteoohvriks langemisel hakkavad kuriteoohvrid otsima ratsionaalseid põhjuseid, miks kuritegu aset leidis, kuidas see juhtus ja kes vastutab selle eest? Juhul kui nendele küsimustele ausaid ja siiraid vastuseid ei leita ja vastused puuduvad, siis võib kuriteoohver hakata ennast süüdistama ja kahtlema selles, kas ta on teinud endast kõik võimaliku, et vältida kuritegu. Tavaliselt jääb kuriteoohver neid küsimusi iseendalt küsima ning seetõttu tekib tihti peale enesesüüdistamine ning süütunne, et nad ise vastutavad kuriteo eest. Ausad ja tõesed vastused paljudele küsimustele võivad vähendada kuriteoohvrite pettumust ja segadust ning aidata oma elus uut korda taastada. Neil on tarvis reaalseid, ausaid vastuseid, mis ei ole pinnapealsed, vaid läbimõeldud ja siirad, isegi kui kuriteoohvri jaoks on kuuldut raske taluda. Need ei tohi olla lihtsustatud või üheülbalised vastused. Kuriteoohvrid soovivad vastuseid, mis on tõesed ja mitmekihilised, mitte lihtsustatud ning mida tavaliselt esitatakse kohtumenetluses.¹⁸²

Kuriteoohvrid tahavad teada, mis juhtus ja kuidas on kurjategijal võimalik hingelist ja vahel ka materiaalset kahju hüvitada. Mõned vastused on kindlasti tõlgendatavad ja kuriteoohvrid

¹⁸⁰ *Ibidem*, lk-d 4-5.

¹⁸¹ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 13.

¹⁸² Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 3-5.

peavad ise nendele vastuseid leidma. Nendeks võivad olla näiteks „Miks ma reageerisin selliselt? Kuidas olen käitunud pärast kuritegu?“. Teised vastused peavad tulema kurjategijalt, nt „Mis too kord juhtus? Miks see juhtus? Mida on pärast seda tehtud?“. ¹⁸³

3.1.1.7 Kvaliteetse teenuse vajadus

M. S. Umbreit ja tema kolleegid leidsid, et üheks probleemiks lepitusmenetluses on kuriteoohvrite rahulolematus lepitajatega. Mõnele kuriteoohvrile ei sobi vahendamise stiil või kuriteoohvrid tunnevad, et lepitaja on ebapädev või mitte-professionaalne. Samuti andsid mõned kuriteoohvrid tagasisidet, et nende lepitaja ei teinud piisavalt eeltööd menetluse läbiviimiseks (näiteks lepitaja ei olnud asjaga piisavalt põhjalikult tutvust tehtud). Mõned kuriteoohvrid tundsid, et oleksid tahtnud enne menetlust rohkem teada menetluse olemusest ja selle tagajärgedest. Mõni M. S. Umbreit'i uurimuses osalenud kuriteoohver väitis, et ta tundis ennast selles menetluses taasohvristatuna. ¹⁸⁴¹⁸⁵ Seega esineb kuriteoohvritel vajadus kvaliteetse teenuse järele.

3.1.1.8 Kokkuvõtte vajadustest ja kuidas nendega edasi minna

Magistritöö autor nõustub eelpool nimetatud uuringute tulemustega, et kuriteoohvrite vajadusteks lepitusmenetluses on eelkõige informatsiooni vajadus, hüvitamise vajadus, emotsionaalsed vajadused, kaasatuse ja osalemise vajadus, turvatunde vajadus ning tõe rääkimise ja kuulmise vajadus. Magistritöö autor nõustub samuti ka sellega, et kuriteoohvrite jaoks on oluliseks vajaduseks ka kvaliteetse teenuse olemasolu, mis autori hinnangul on Eesti kontekstis kõikidele lepitusmenetlust vajavatele kuriteoohvritele tagatud. Samas lepitusmenetluse teenus ei saa tagada absoluutselt kõiki kuriteoohvrite vajadusi.

¹⁸³ *Ibidem*, lk-d 4-5.

¹⁸⁴ Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – *Children and Youth Services Review* 34(1)/2012, lk 37.

¹⁸⁵ Umbreit, M. S. Crime victims seeking fairness, not revenge: Toward restorative justice. – *Federal Probation* 3/1989, lk-d 52-57.

Arvutivõrgus: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/119864NCJRS.pdf> (30.03.2021)

Magistritöö autor leiab, et kui kaardistada kõiki eelpool nimetatud kuriteoohvrite vajadusi ning töötada need Sotsiaalkindlustusametiga läbi, siis on võimalik tagada kuriteoohvrite jaoks, et suur osa nende vajadustest saavad rahuldatud. Magistritöö autor arvab, et informatsiooni vajadust saab rahuldada sellega, et teostada üleriigilist lepitusmenetluse teabekampaaniat, mille raames jagatakse infovoldikuid, õppevideosid jne ning koolitatakse kõiki spetsialiste ja ametnike, kes puutuvad vähemal või rohkemal määral kuriteoohvritega (näiteks sotsiaalpedagoogid, politseiametnikud, prokurörid, kohtunikud, lastekaitsetöötajad, advokaadid, kohalike omavalitsuste sotsiaalosakonnad jne). Magistritöö autor leiab, et mida rohkem inimesi on teadlikud lepitusmenetluse olemasolust, eesmärgist ja tagajärgedest, seda enam inimesi võivad selle poole vajadusel pöörduda.

Magistritöö autor leiab, et kuriteoohvri jaoks on võimalik tagada ka rahaline kahju hüvitamine suuremal või vähemal määral, sõltuvalt sellest, mis on kurjategija majanduslikud võimalused. Juhul kui kurjategijal ei ole võimalik rahalist kahju hüvitada, siis võib leida muid võimalusi, kuidas tekkinud kahju hüvitada (näiteks õmmelda kinni katki läinud riided või pesta tüli käigus määratud riideid, valmistada kannatanule toitu haiglasse vms).

Samuti leiab magistritöö autor, et lepitusmenetlusega ongi juba tagatud kuriteoohvri osalemise ja kaasatuse vajadused. See tähendab, et lepitusmenetluse eesmärk ongi kaasata võimalikult paljusid kuriteoohvreid ja koos nende ning kurjategijate abiga rääkida probleemidest, mis on nende vahel tekkinud ja lahendada need kokkuleppe sõlmimisega.

Magistritöö autor arvab, et kuriteoohvri turvatunde vajadust on üsna raske tagada, sest see sõltub paljuski kuriteoohvri enda siseveendumusest ja kurjategija kavatsustest. Kurjategijaga võib jõuda kokkuleppele, et ta ei tüüta kuriteoohvrit telefonikõnedega või ei viibi kuriteoohvriga samas ruumis, kuid see ei pruugi tagada kuriteoohvri jaoks sisemist turvatunnet. Ilmselt vajab see vajadus mõnel juhul ka psühholoogilist sekkumist spetsialistide pool, et probleem ära lahendada.

Magistritöö autor leiab, et ka tõe kuulmise vajadus on üks nendest vajadustest, mida on kõige raskem tagada, sest see sõltub otseselt kurjategijast. Kurjategija peab olema piisavalt koostööaldis, et rääkida lugu nii ausalt ja siiralt, kui ta seda teha suudab. Juhul kui kurjategija ei soovi rääkida ausalt või siiralt, siis selleks ei saa teda ka sundida, mis tähendab, et kuriteoohver peab leppima sellega, et ta jääb ilma kurjategija loo tõesest kuulmisest ilma. Samas kuriteoohvri tõe rääkimise vajadus on tema enda subjektiivne võimalus seda rahuldada. Kuriteoohvrile antakse lepitusmenetluses võimalus rääkida oma versioon loost nii, nagu ta ise seda soovib. Kuriteoohvrit ei piirata loo rääkimises ja tal on antud selleks vabad käed.

3.1.2 Kuriteoohvri õigused lepitusmenetluses

15. oktoobri 2012 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2012/29/EL (edaspidi direktiiv 2012/29/EL) artiklid 3-9 käsitlevad kuriteoohvrite õigust teabele ja abiteenustele. Sellisteks õigusteks on lühidalt:

- õigus menetlust mõista ja sellest aru saada (artikkel 3);
- õigus saada teavet (artikkel 4 ja 6);
- õigus kuriteokaebuse kirjalikule kinnitusele (artikkel 5);
- õigus tõlkele (artikkel 7);
- õigus ohvriabiteenusele (artikkel 8).¹⁸⁶

Magistritöös on varasemalt välja toodud, et kuriteoohvri jaoks on oluliseks vajaduseks informatsiooni vajadus, mida tagab käesoleva direktiivi artikkel 3. See sätestab, et kuriteoohvriga tuleb suhelda lihtsalt ja tema jaoks arusaadavalt. Seetõttu tuleb arvestada tema isikuomadustega, vajadustega, võimega aru saada ja ennast väljendada. Juhul kui kuriteoohver siiski ei saa aru või ei oska ennast arusaadavaks teha, siis tal peab olema võimalik saada toetust enda poolt valitud isikult, kes teeb talle koos pädevate isikutega menetluse aspektid selgeks. Direktiivi artiklis 4 on detailselt sätestatud, millist teavet on kõige olulisem kuriteoohvrile selgeks teha ja et ohvreid tuleb kaitsta taasohvristamise, hirmutamise ja kättemaksu eest. Magistritöö autori arvates saab sellest teabest kõige olulisemaks pidada: teavet menetluse ja kuriteoohvri rolli kohta, teavet pakutavate kaitsemeetmete kohta ja teavet nõustamise kohta põhjusel, et see teave on lepitusmenetluses kõige olulisem. Direktiivi artikli 6 eesmärk on anda kuriteoohvritele õigus teada menetluse arengutest. Juhul kui isikul on tarvis teabest arusaamiseks tõlketeenust, siis tuleb see tema jaoks tagada vastavalt direktiivi artiklile 7. Tõlge võib olla vajadusel nii suuline kui ka kirjalik.¹⁸⁷

Kuriteoohvrit tuleb kaitsta taasohvristamise eest. Kaitset tagatakse selliselt, et kuriteoohvril ja kurjategijal on võimalikult vähe kokkupuuteid üksteisega ning vajadusel võetakse kasutusele

¹⁸⁶ Espenberg, K., Kiisel, M., Lukk, M., Soo, A., Themas, A., Themas, E., Villenthal, A. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. – Tartu: Tartu ülikool 2017, lk-d 15-17. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuriteoohvrite_uuring_2017.pdf (30.03.2021).

¹⁸⁷ Espenberg, K., Kiisel, M., Lukk, M., Soo, A., Themas, A., Themas, E., Villenthal, A. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. – Tartu: Tartu ülikool 2017, lk-d 16-19.

abimeetmed (nt lähenemiskeeld). Lepitaja peab arvestama, et kuriteoohvrit peab küsitlema võimalikult vähe ning võimalusel kasutama juba varasemaid küsitlusi, et vältida küsimuste kordumist ja taasohvristamist.¹⁸⁸ Kuriteoohvritel (sh vajadusel nende perekonnaliikmetel) peab olema võimalik kasutada konfidentsiaalset ohvriabiteenust. Ohvriabiteenus selles kontekstis tähendab eelkõige nõustamist ja tuge, sh hüvitise taotlemiseks ja lepitusmenetluses kuriteoohvri rolli selgitamiseks. Samuti hõlmab ohvriabiteenus teavet sellest, kuhu võib kuriteoohver vajadusel edaspidi pöörduda (näiteks varjupaika, traumaabisse, psühholoogide poole jne). Eesmärk on anda kuriteoohvrile võimalikult palju tuge ja vajadusel nõustamist.¹⁸⁹

Kuriteoohvrid ei ole sageli teadlikud oma õiguste olemasolust. Kuriteoohvritega tegelevad inimesed ei pruugi teada piisavalt informatsiooni, et teavitada kuriteoohvrit kõikidest tema õigustest ja anda head nõu. Probleemiks on kuriteoohvrite poolt kuriteost teatamata jätmine, sest neil esineb hirm negatiivsete tagajärgede ees (näiteks kättemaks kurjategija poolt). Erilist tähelepanu tuleb pöörata laste taasohvristamise vältimisele, sest lapsel võib olla eriti tugev sõltuvus kurjategijast (näiteks lapsevanem vms). Selle tõttu tuleb kuriteoohvritele tagada kuriteost teada andmise erilised viisid ning töötajad, kes on väljakoolitatud kuritegude äratundmiseks ja nendega tegelemiseks.¹⁹⁰

Euroopa Komisjon soodustab paremat teavitamist kuriteoohvrite õigustest ja vajadustest ning käivitab lähitulevikus teabekampaania ning soodustab vastavate koolituste korraldamist. Selles kampaanias keskendutakse eelkõige teadlikkuse parandamisele kuriteoohvrite õiguste kohta ja arendatakse spetsiaalse toe ja kaitse pakkumist erivajadustega kuriteoohvritele. Arengukavas on samuti märgitud, et lepitusmenetluse teenusega luuakse tulevikus kuriteoohvritele turvaline keskkond, kus nad saavad oma arvamust avaldada ning saavad ka toetust. Komisjon nendib, et kasutusele on tarvis võtta kaitsemeetmed, mis välistab kuriteoohvri taasohvristumist.¹⁹¹

¹⁸⁸ *Ibidem*, lk 19.

¹⁸⁹ *Ibidem*, lk 17.

¹⁹⁰ 24. juuni 2021. aasta Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele, lk-d 5-6. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ac9cd214-53c6-11ea-aece-01aa75ed71a1/language-et/format-PDF> (30.03.2021).

¹⁹¹ *Ibidem*, lk 6.

3.1.3 Õiglus lepitusmenetluses kuriteoohvri jaoks

Kuriteoohvreid kujutatakse tihti ette isikutena, kes soovivad ranget karistust kurjategijale. Arvatakse, et nad soovivad kurjategijale rohkem karistusi, pikemaid vanglakaristusi jne. Eeldatakse, et paljud kuriteoohvrid ei ole huvitatud kaaluma karistamise alternatiive (näiteks taastusravi või muid karistusi, mis ei eelda vanglas viibimist). Traditsiooniline kriminaalmenetlus keskendub sellele, et riik astub menetluses kuriteoohvri asemele ning asetab seega kuriteoohvrit passiivsesse seisundisse. Lepitusmenetluses toimub kuriteoohvri ja kurjategija vahel dialoog, kus fokuseeritakse probleemide lahendamisele ja olukorra taastamisele. Selle asemel, et karistada kurjategijat, lastakse kurjategijal taastada olukord, mida ta kuriteoga tekitas. Selle asemel, et asetada kuriteoohvrit passiivsesse seisundisse, antakse lepitusmenetluses kuriteoohvrile aktiivne roll oma vajaduste väljendamiseks.¹⁹²

Nii kriminaalmenetluse kui ka lepitusmenetluse kõige olulisem eesmärk on saavutada õiglus. M. S. Umbreit intervjueris kuriteoohvreid ja uuris, mis tähendab kuriteoohvrite jaoks „õiglus“. M. S. Umbreit tuvastas kolm põhilist mõõdet, milleks on: kurjategija karistus, kuriteoohvri hüvitis ja kurjategija taastusravi. Suur osa intervjueeritavatest märkisid, et õigluse oluline osa on taastusravi. Seda põhjendati sellega, et iga inimene teeb vigu ja alati ei pea selle eest karistust kandma. Samuti selgitati, et kõiki inimesi tuleb käsitleda individuaalselt, eriti noori, ning üritada tuvastada, mis ajendas neid kuritegu toime panema.¹⁹³

Kuriteoohvrite jaoks teine kõige olulisem komponent õiglusest on uuringu kohaselt – hüvitis. Selle tõttu, et kurjategija peab asendama oma kuriteo hüvitisega, et kurjategija näeks tugevat seost oma tegude ja tagajärgede hüvitamise vahel. Nende arvates on kurjategija tegevuste ja hüvitamise vahel tugev seos, mis aitab kõige paremini vältida retsidiivsust. Kuriteoohvrite arvates on õigluse oluline komponent ka karistus. Intervjueeritavad selgitasid, et karistus õpetab kurjategijale vältida tulevikus kuritegude toimepanemist ning mõned leidsid, et vanglakaristus ei pruugi olla õige karistuse liik, sest kurjategija saab vanglast välja ja jätkab oma kuritegevusega.¹⁹⁴

¹⁹² Umbreit, M. S. Crime victims seeking fairness, not revenge: Toward restorative justice. – Federal Probation 3/1989, lk 52.

¹⁹³ Umbreit, M. S. Crime victims seeking fairness, not revenge: Toward restorative justice. – Federal Probation 3/1989, lk-d 52-53.

¹⁹⁴ *Ibidem*, lk-d 53-54.

M. S. Umbreit leidis, et kuriteoohvrite arusaama õiglusest (käesoleva magistratöö lisa 3) saab liigitada järgmiselt: „ravija“, kes keskendub kurjategijatele; „parandaja“, kes keskendub kuriteoohvritele ja „kättemaksja“, kes keskendub ühiskonnale. Kuriteoohvri kui „ravija“ arvates on põhilisteks probleemideks, et kurjategijad (eriti noored) vajavad abi, nõustamist ja juhendamist. Neid saab aidata taastusraviga ning selle järelmina saab vähendada tulevikus kriminaaltegevust. Kuriteoohver kui „parandaja“ arvates peab kurjategija vastutama kuriteo tagajärgede eest nende parandamise või taastamisega ning kuriteoohver peab saama kurjategijalt isiklikult täielikku hüvitist. Kuriteoohver kui „kättemaksja“ leiab, et kriminaalmenetluse raames saadud karistused on liiga leebed ning kurjategijale tuleb määrata võimalikult karmi karistust ning karistuse kõrval on taastusravi teisejärguline.¹⁹⁵

Paljud kuriteoohvrid märkisid, et õigluse taastamisel on oluline ka kuriteoohvrite osalemine menetluses, nii passiivses kui ka aktiivses vormis. Enamik kuriteoohvritest ütlesid, et nad soovisid aktiivselt menetluses osaleda, et selgitada kurjategijale oma tundeid ning saada vastuseid oma küsimustele, kusjuures isiklik kokkusaamine kurjategijale ei olnud paljude kuriteoohvrite jaoks oluline.¹⁹⁶

3.2 Lepitaja ja konfliktivahendaja

Lepitusmenetlus on osapoolte vabatahtlik tegevus, mille käigus lepitaja aitab läbirääkimiste pidamisega ja pakub võimalikke lahendusi. Lepitajal on õigus lepitusmenetluse jooksul esitada omapoolsed ettepanekud konflikti lahendamiseks. Lepitusmenetluse idee ongi selles, et osapooled lahendavad ise oma konflikti ja lepitaja roll selles on suunamine ja aitamine lahenduste leidmisega. Võrreldes kohtu- ja vahekohtumenetlusega, ei otsusta lepitaja lahenduse üle, vaid seda teevad osapooled ise, et kokkulepe oleks osapooltele vastuvõetavam.¹⁹⁷

Ohvriabi seaduses on sätestatud kaks erinevat menetluse liiki. Esimeseks liigiks on ohvriabi seaduse § 3 kohaselt ohvriabiteenus, mis on oma olemuselt avalik teenus ning mille eesmärgiks on kuriteoohvrite toimetulekuvõime säilitamine ja parandamine. Teiseks liigiks on ohvriabi seaduse § 6³ kohaselt lepitusteenus (ehk lepitusmenetlus), mis on samuti ma olemuselt „avalik teenus, mis seisneb kriminaalmenetluse seadustiku §-s 203² sätestatud lepitusmenetluse

¹⁹⁵ *Ibidem*, lk 54.

¹⁹⁶ *Ibidem*, lk 55.

¹⁹⁷ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – *Juridica* VII/2013, lk 512.

korraldamises ja selle tulemusena sõlmitud kirjaliku kokkuleppe tingimuste täitmise kontrollimises“.

Ohvriabi seaduse §-s 4 on selgitatud, et ohvriabiteenust tagab Sotsiaalkindlustusamet ning teenuse osutamisel kaasab ja juhendab ohvriabi vabatahtlikke (käsitlevas magistritöös nimetatud ka kui konfliktivahendajad). Ohvriabi vabatahtlik on sama seaduse § 6 lg 1 kohaselt isik, kes oma vabast ajast ja tasu saamata osaleb ohvriabiteenuse osutamises Sotsiaalkindlustusameti poolt nimetatud isiku juhendamisel. See tähendab, et ohvriabiteenuse osutamisega tegeleb korraga vähemalt kaks isikut.

Konfliktivahendus on vestlus, kus vahendaja suhtleb osapooltega, et kaasata nad vestlusesse ning jõuda aktiivse eneseväljenduse ja lahenduste leidmiseni. Vahendamise eesmärk on kurjategija poolt vastutuse võtmine ja kuriteoohvri poolt oma vajaduste selgitamine. Kahe osapoole vahel on kaks vahendajat, kes on saanud selleks spetsiaalse väljaõppe Sotsiaalkindlustusameti poolt.¹⁹⁸ Annegrete Johanson, Sotsiaalkindlustusameti taastava õiguse ja lepituse teenuse juht, on selgitanud, et „vabatahtlik konfliktivahendaja on neutraalne abistaja, kes aitab asjaosalistel osaleda protsessis turvaliselt.“¹⁹⁹ Samas on kirjutatud, et konfliktivahendaja roll on tagada mh turvalisus ja toetus.²⁰⁰ Konfliktivahendaja põhiliseks ülesandeks on kuulata osapooli ning aidata neil väljendada oma mõtteid, arvamust ja emotsioone.²⁰¹

Konfliktivahenduse läbimiseks on kuriteoohvril võimalik iseseisvalt pöörduda Sotsiaalkindlustusameti poole või teda võib suunata riigiasutus (nt kohalik omavalitsus, politsei, kool jne).²⁰² Konfliktivahendamist kasutatakse eelkõige järgmiste konfliktide korral:

¹⁹⁸ Surva, L. Miks sobib taastav õigus noortele? – Sotsiaaltöö 4/2020, lk 16. Arvutivõrgus: <https://docplayer.ee/200354036-Nr-4-2020-konfliktivahendus-taastav-n%C3%B5upidamine-ja-vabatahtlike-t%C3%B6%C3%B6-ohvrile-ja-kogukonnale-p%C3%B5hjustatud-kahju-heastamine.html> (22.04.2021).

¹⁹⁹ Johanson, A. Konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja vabatahtlike töö. – Sotsiaaltöö 4/2020, lk 21. <https://docplayer.ee/200354036-Nr-4-2020-konfliktivahendus-taastav-n%C3%B5upidamine-ja-vabatahtlike-t%C3%B6%C3%B6-ohvrile-ja-kogukonnale-p%C3%B5hjustatud-kahju-heastamine.html> (22.04.2021).

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ Tani-Jürisoo, K. jt. Taastavaõiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal. Tallinn: SA Omanöolise Kooli Arenduskeskus ja Siseministeerium 2018, lk 55. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhenmaterjal_2018.pdf (22.04.2021).

²⁰² Johanson, A. Konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja vabatahtlike töö. – Sotsiaaltöö 4/2020, lk 21.

- laste- ja noortevahelised konfliktid;
- laste- ja noorte ning lapsevanemate konfliktid;
- koolis tekkinud konfliktid (õpilaste vahelised või õpilaste ja õpetajate vahelised konfliktid);
- täiskasvanute konfliktid (naabritevahelised konfliktid jne).²⁰³

Konfliktivahenduses peetakse osapooltega nn eelvestlusi, kus uuritakse välja osapoolte soovid, vajadused ning motivatsioon. Samuti uuritakse osapooltelt välja, kas nad on andnud vabatahtlikult nõusoleku konfliktivahenduse läbiviimiseks. Siinkohal tuleb rõhutada, et menetlus peab olema vabatahtlik. Juhul kui mõlemad osapooled on valmis üksteisega kohtuma ja arutama konflikti, siis määratakse vahenduse aeg ja koht. Koha valimisel on tähtis, et tegemist oleks eraldatud ruumi ja piisava ajaga. Vahendus peab olema privaatne ja konfidentsiaalne. Konfliktivahendaja peab arvestama, et vahendus kestab vähemalt kolmveerand tundi kuni tund. Osapooltega kohtumisel tutvustatakse konfliktivahenduse eesmärki ja eeldatavaid tulemusi, vestluse ülesehitust ja reegleid (nt rääkimine ühekaupa), osapooled räägivad oma tunnetest, emotsioonidest vajadustest ning küsivad soovi korral üksteiselt küsimusi. Vahendaja aitab sõnastada osapoolte probleeme ja vajadusi. Vahenduse tulemiks võiks olla pooltevaheline kokkulepe (kirjalik või suuline).²⁰⁴

Ohvriabi seaduse § 6⁴ kohaselt tagab ka lepitusmenetluse osutamist Sotsiaalkindlustusamet. Lepitusmenetlust reguleerib lepitusmenetluse läbiviimise kord, mille kohaselt määrab Sotsiaalkindlustusamet lepitusmenetluse korraldamiseks lepitaja mõne päeva jooksul alates lepitusmenetluse rakendamise määruse, otsuse või isiku pöördumisest arvates.²⁰⁵ Enne lepitusmenetluse alustamist, kontrollib lepitaja vabatahtlike nõusolekuid menetluse läbiviimiseks ja selgitab neile nende õigusi, kohustusi ja õiguslikke tagajärgesid.²⁰⁶ 2001. aasta märtsi Euroopa Nõukogu raamotsuses on kirjutatud, et kuriteoohvrite vajadused peavad olema käsitletud ühe tervikuna, mitte osaliselt ning lahenduste otsimisel seadma eesmärgiks luua

²⁰³ Tani-Jürisoo, K. jt. Taastavaõiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal, lk 55.

²⁰⁴ Tani-Jürisoo, K. jt. Taastavaõiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal, lk 56-58.

²⁰⁵ Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri, lk 5.

²⁰⁶ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 94.

järjekindlad lahendused, mis ei põhjusta sekundaarset kuriteoohvriks saamist.²⁰⁷ Magistritöö autor leiab, et isegi kui see raamotsus on juba kehtetu, siis idee jääb püsima, et kuriteoohvrit ei või taasohvristada ning nende vajadused peavad olema käsitletud tervikuna.

Lepitajate peamiseks õigusteks on lepitusmenetluse katkestamine ja kokkuleppe täitmise järelevalve ning peamiseks kohustusteks on lepituskokkuleppe järgimine, sest vastasel juhul võib see lõppeda lepitusmenetluse katkestamise ja kriminaalmenetluse uuendamisega. Lepitaja peab menetluse ettevalmistamisel ja läbiviimisel arvestama, et osapooled ei pruugi olla omavahel kokku puutunud pärast kuritegu ning taaskohtumine võib tekitada erinevaid emotsioone osapooltes ning seetõttu takistada vestlust ja kokkuleppe tingimuste arutamist.²⁰⁸ Lepitaja tööülesandeks on eelkõige korraldada lepitusmenetlus ning tagada poolte tahte kajastamist kokkuleppes, mis on kujunenud ja arutatud poolte vahel (vajadusel lepitusmenetluse kohtumistel).²⁰⁹ Kuriteoohvrite vajadused peavad olema käsitletud ühe tervikuna, mitte osaliselt ning lepitaja peab lahenduste otsimisel seadma eesmärgiks luua järjekindlad lahendused, mis ei põhjusta teistkordset kuriteoohvriks saamist ehk taasohvristumist.²¹⁰

Eesti lepitusmenetluse kontseptsioonis ei ole lepitajal lubatud pakkuda omapoolseid lahendusi.²¹¹ Lepitajatel võib olla raske jätta oma arvamus endale ehk distantseeruda ning keskenduda just poolte individuaalsetele soovidele, et suunata neid leppimisele.²¹² Lepitusteenus on finantseeritud riigieelarvest ja selle osutamise tagab Eestis Sotsiaalkindlustusamet ning lepitajateks on ameti poolt väljaõpet saanud ohvriabi osakonna spetsialistid (nn ohvriabitöötajad).²¹³ Lepitaja on vastutav suhtluse korraldamise eest ja tal on kontroll terve menetluse üle.²¹⁴

²⁰⁷ 15. märtsi 2001. aasta Euroopa Nõukogu raamotsus nr 2001/220/JSK, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. ELT L 82/1, p 5. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/baa3e644-164a-444f-9006-1a50f10bddd/language-et> (30.03.2021).

²⁰⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk-d 94-96.

²⁰⁹ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203¹/4.1.

²¹⁰ 15. märtsi 2001. aasta Euroopa Nõukogu raamotsus nr 2001/220/JSK, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. ELT L 82/1, p 5.

²¹¹ *Ibidem*, lk 17.

²¹² Nurmela, I., Põldvere, P.-M. Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. – Juridica I/2014, lk 7. Arvutivõrgus: https://www.juridica.ee/article.php?uri=2014_1_vaidluste_efektiivne_kohtuv_line_lahendamine (28.03.2021).

²¹³ Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 5.

²¹⁴ Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013, lk 513.

Lepitusmenetluse tähtis osa, millest peab lepitaja lähtuma, on jätta kõrvale karistusseadustikus määratud koosseisud ja karistused ning lähtuda eelkõige lepitusseadusest ja/või ohvriabiseadusest ja poolte emotsioonidest, sotsiaalsetest, majanduslikest ja isiklikest aspektidest.²¹⁵ Lepitaja lähtub menetluses küsimustest, mis suunavad lepitusmenetlust lõpp-eesmärgi poole. Sellisteks küsimusteks on eelkõige:

- keda on traumeeritud (vaimselt või füüsiliselt)?;
- mis on nende vajadused?;
- kelle kohustuseks on kuriteoohvrite vajadused?;
- mis põhjusel kuritegu aset leidis?;
- kes võttis kuriteost osa?;
- kuidas kaasata menetlusosalisi, et probleem ära lahendada?“.²¹⁶

Lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse kõige suuremateks erinevusteks on, et lepitusmenetlusse suunatakse osapooled prokuratuuri poolt (ehk alustatud on kriminaalmenetlus)²¹⁷ ning konfliktivahendusse võivad osapooled pöörduda iseseisvalt või suunatakse neid mõne riigiasutuse poolt (nt kohalik omavalitsus, politsei, kool jne).²¹⁸ Samuti on lepitusmenetlus läbiviimise korras sätestatud teatud tähtajad, mille jooksul peavad olema sooritatud teatud toimingud (nt lepitusmenetluse läbiviimise korra § 4 lg 1, mille kohaselt määratakse lepitaja viie tööpäeva jooksul või sama korra § 6 lg 7 kohaselt hiljemalt viie tööpäeva jooksul pärast lepituskokkuleppe sõlmimist saadab lepitaja prokuratuurile lepituse käiku kirjeldava aruande). Konfliktivahenduses ei ole tähtajad niivõrd detailselt reguleeritud. Lepitusmenetluses on oluline, et kokkulepe oleks sõlmitud kirjalikult (KrMS § 203² lg 5) ning konfliktivahenduses on võimalik kokkulepet sõlmida nii suuliselt kui ka kirjalikult, vastavalt osapoolte soovile ja vajadustele. Magistritöö autor leiab, et veel üheks eriti oluliseks vaheks on, et lepitusmenetluses teostatakse lepitaja poolt osapoolte vahel sõlmitud kokkulepete täitmise osas järelevalvet (KrMS § 203² lg 5). Konfliktivahenduses ei teostata kokkulepete täitmise osas järelevalvet.²¹⁹

²¹⁵ *Ibidem*, lk 515.

²¹⁶ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 41.

²¹⁷ Aas, N. jt (koost). KrMS § 203²/1.1.

²¹⁸ Johanson, A. Konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja vabatahtlike töö. – Sotsiaaltöö 4/2020, lk 21.

²¹⁹ Tani-Jürisoo, K. jt. Taastavaõiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal, lk 56-58.

4 Empiirilise uurimuse metoodika ja tulemused

4.1 Uurimuse eesmärk ja metoodika

Andmeid magistritöö jaoks kogutakse kvalitatiivse meetodi abil. Meetod on valitud põhjusel, et rõhutada subjektiivsuse sisulist rolli uurimuses. Kuna magistritöös käsitletakse lepitusmenetluse lepitajate subjektiivseid kogemusi, siis parimaks viisiks kogemuste uurimiseks on intervjuud. Intervjuuga on võimalik magistritöö autoril suunata vastajat ning saavutada avatud vastuseid uurimisküsimustele. Kvalitatiivse meetodi andmestiku moodustavad lepitusmenetluse lepitajate intervjuude tekstid. Oluline osa kvalitatiivsest uuringust on ettevalmistus, mille käigus on tarvis püstitada uurimisprobleemid, uurimisküsimused ja uurimuse eesmärk.²²⁰

Magistritöö eesmärkideks on leida põhilisi kuriteoohvrite vajadusi, kes läbivad lepitusmenetlust ning kaardistada lepitusmenetlusega seotud probleeme ja uurida, millised sammud ja meetmed on vajalikud selle menetlusliigi arendamiseks. Magistritöö uurimisprobleemiks on laiemas mõttes kuriteoohvrite vajadused kriminaalmenetluses ja kitsamas mõttes vajadused lepitusmenetluses ning uurimisküsimusteks on: kas lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina arvestab kuriteoohvrite vajadustega paremini kui teised kriminaalmenetluse liigid; juhul kui ei arvesta, siis mille pärast või mis on põhjused; mida saab paremini teha, et kuriteoohvrite vajadustega saaks paremini arvestada? Magistritööga üritatakse leida kuriteoohvrite vajadusi, et need kaardistada ja leida nendele probleemidele lahendusi, et Sotsiaalkindlustusametil oleks võimalik lepitusmenetluses kuriteoohvrite vajadustega paremini arvestada ja võimalusel väljapakutud lahendusi rakendada.

Magistritöö autor soovib kontrollida hüpoteese, et Eestis on kuriteoohvrite vajadusteks: rääkida oma probleemidest, mida tekitas kuritegu, olla kuulnud kurjategija poolt, teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Samuti, et Eestis lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina arvestab kuriteoohvrite vajadustega ja arvestab paremini kui teised kriminaalmenetluse liigid. Uurimisülesandeks on intervjuu käigus kaardistada või uurida välja Eesti kontekstis kuriteoohvrite vajadused, kas ja kuidas nende vajadustega arvestatakse ning kuidas erineb vajaduste rahuldamise poolest lepitusmenetlus ja teised kriminaalmenetluse liigid.

²²⁰ Strömpl, J. Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes.

4.2 Andmete kogumine ja valim

Magistritöö autor otsustas läbi viia poolstruktureeritud individuaalintervjuud eesmärgiga esitada intervjueeritavatele isikutele ettevalmistatud küsimused, kuid mitte kindlas järjekorras. Samuti soovib intervjueri vajadusel esitada lisaküsimusi protsessi käigus.²²¹ Magistritöö autor otsustas individuaalintervjuude kasuks põhjusel, et intervjuusid saab läbi viia privaatsemalt ning intervjueeritavatele sobivas tempos. Käesoleva magistritöö raames on oluline saada teada iga intervjueeritava subjektiivne arvamus ja kogemused, mis ei ole mõjutatud (nt ühiskonna poolt). Poolstruktureeritud individuaalintervjuu käigus on võimalik koguda otsest ja vahetut teavet.

Käesoleva magistritöö jaoks on oluline koguda andmeid isikutelt, kes tegelevad igapäevaselt või oma töökohustuse käigus lepitamise või vahendamisega ehk oma ala spetsialistidega. Seega intervjuu meetodiks on ekspertintervjuu. Sellisteks spetsialistideks on lepitajad ja konfliktivahendajad. Intervjuude läbiviimiseks pöördus magistritöö autor Sotsiaalkindlustusameti poole ning tutvustas magistritöö teemat, uurimusküsimusi, intervjuuküsimusi ja magistritöö eesmärki. Valimi kriteerium on spetsialisti vabatahtlik nõusolek ning soov osaleda intervjuus. Kutse intervjueeritavatele (lisa 2) saadeti Sotsiaalkindlustusametile palvega jagada see lepitajate ja vabatahtlikega, milles oli muu hulgas märgitud, et intervjueeritaval on võimalik igal hetkel keelduda küsimustele vastamast ja keelduda intervjuust.

Magistritöö autor intervjueris spetsialiste isiklikult nende emakeeles. Intervjuud olid läbiviidud elektroonselt Microsoft Teams ja Skype vahendusel ning telefoni teel. Intervjueeritavatega, kes läbisid küsitluse elektroonselt või telefoni teel, lepitati varakult kokku kuupäev ja kellaaeg, mis oli intervjueeritava jaoks kõige sobivam. Intervjuud toimusid enamjaolt Microsoft Teams vahendusel ning kontakt intervjueeritavatega oli hea ja õhkkond vaba. Intervjueeritavad vastasid meeleldi ja avatult kõikidele küsimustele. Kokku viidi läbi kaheksa intervjuud, millest iga intervjuu kestis ca 45 – 50 minutit.

²²¹ Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õppebaas. Andmekogumismeetodid. – Tartu: Tartu Ülikool. Arvutivõrgus: <http://samm.ut.ee/intervjuu> (11.12.2020).

Kvalitatiivse meetodiga kogutud andmete alusel koostas magistritöö autor kokkuvõtteid ning üldistas andmeid selleks, et tagada isikutele anonüümsust. Analüüs põhineb lepitajate ja konfliktivahendajate ühisel kogemusel, mitte üksikjuhtumitel. Intervjueeritavateks olid kaheksa lepitajat ja konfliktivahendajat, nendest viis olid konfliktivahendajad ja kolm lepitajat.

4.2.1 Konflikti vahendusse või lepitusse suunamine

Tavaliselt jõuab juhtum dokumendihaldussüsteemi Delta kaudu lepitusmenetluse kohaldamise määrus Sotsiaalkindlustusametile. Prokurör, lastekaitsespetsialist, politseiametnik või kohtunik saadab päringu ning Sotsiaalkindlustusamet suunab juhtumi edasi lepitajatele või konfliktivahendajatele (vastavalt juhtumile). See lepitaja või konfliktivahendaja, kellel on aega sellega tegeleda, vastab päringule ja võtab asja enda menetlusse. Vahel ka advokaadid on soovitanud osapooltel kasutada lepitusmenetluse või konfliktivahenduse võimalust. Lepitajatele või konfliktivahendajatele saadetakse üldist informatsiooni, näiteks poolte ees- ja perekonnanimed, kuriteo lühikirjeldus jms. Selleks, et saada rohkem informatsiooni asja kohta, on lepitajatel ja konfliktivahendajatel võimalik küsida asjaga seotud dokumente (nende olemasolul) või näiteks lisaküsimusi. Lepitajad ja konfliktivahendajad leiavad, et sellest lühikirjeldusest piisab ja rohkem informatsiooni asja kohta ei olegi tavaliselt tarvis, sest lepitaja või vahendaja peab olema erapooletu, mistõttu mida vähem taustinfot ta asjast teab, seda kergem on tal töö käigus erapooletust säilitada. Juhul kui informatsioonist jääb siiski väheks, siis on lepitajatel või konfliktivahendajal alati võimalik pöörduda asja saatja poole või võimalusel küsida informatsiooni otse osapooltelt.

Selleks, et saata kuriteoohver lepitusmenetlusse, on prokuröril, politseiametnikul, kohtunikul, uurijal, lastekaitsespetsialistil või muul saatjal tarvis selgitada, mis on lepitusmenetlus või konfliktivahendus, mis on selle eesmärgid, tagajärjed ja muud olulist informatsiooni, mille alusel teeb kuriteoohver otsuse, kas ta soovib valida lepitusmenetlust või jätkata traditsioonilise kriminaalmenetlusega. Asja saatja selgitab muu hulgas kuriteoohvri õigusi – eriti rõhutatakse õigust igal hetkel loobuda lepitusmenetlusest/ konfliktivahendusest. Üks lepitajatest märkas, et: „inimesed on prokuröriga suhtlemisel tihti peale pinges, mistõttu mõningat informatsiooni ei panda tähele või ei jäeta meelde“. Selle tõttu ei talletu informatsioon eriti hästi. Informatsiooni detailsus, mida esitatakse kuriteoohvritele, sõltub sellest kui palju asja saatja on ise menetlusest teadlik. Paljude kuriteoohvrite jaoks on kõige tüüpilisem küsimus see, kas pärast lepitusmenetlust/ konfliktivahendust on kõik läbi ja mis saab edasi. Kui kuriteoohver valib

lepitusmenetluse või konfliktivahenduse, siis esmasel suhtlemisel lepitajaga või konfliktivahendajaga selgitatakse kuriteoohvrile uuesti menetluse eesmäärke, tagajärgesid, kokkulepete sisu. Seega lepitajate hinnangul on kuriteoohvrid piisavalt informeeritud lepitusmenetlusest ning neil on alati õigus täpsustada ja ebaselgeid aspekte üle küsida. Mõni lepitaja on arvamusel, et kõige rohkem jääb kuriteoohvritel puudu informatsioonist lepitusmenetluse tagajärgede kohta. Kuriteoohvritel ei ole ebaõigeid eeldusi lepitusmenetluse kohtumise osas põhjusel, et neile räägitakse enne kohtumist, mis neid ees ootab, mis on kohtumise ja üldiselt lepitusmenetluse eesmärk ja tagajärjed.

Lepitajad leidsid, et Eestis tuntakse lepitusmenetlust kriminaalmenetluse liigina veel liialt vähe, mistõttu oleks tarvis läbi viia kodanikele teabekampaania lepitusmenetlusest. Komisjoni teatises on mainitud, et Euroopa Komisjon soodustab paremat teavitamist kuriteoohvrite õigustest ja vajadustest ning käivitab lähitulevikus teabekampaania ning soodustab vastavate koolituste korraldamist.²²² Inimesed ei pruugi alati teada lepitusmenetluse või konfliktivahenduse olemasolust, eesmärgist ja tagajärgedest, kuigi võib olla informatsiooni saamisel nad oleksid sellega nõus. Vahel ei vali kuriteoohver lepitusmenetlust selle tõttu, et ta ei tea sellest palju ja tal võib tekkida eelarvamus, et kurjategija ei saa karistatud või pääseb õigusmõistmisest kergelt. Veel üheks põhjuseks, miks kuriteoohver ei vali lepitusmenetlust, on see, et kuriteoohvril on hirm kurjategija ees või on kurjategijast tugevalt sõltuvuses. J.- A. Wemmers töö esimeses osas käsitletud uuringus, on samuti jõudnud järeldusele, et kuriteoohvrid vahel otsustavad mitte osaleda lepitusmenetluses, sest nad kardavad, et ei saa oma hirmuga kurjategija ees toime tulla.²²³

Lepitajad selgitasid, et kuriteoohver saab informatsiooni lepituse või konfliktivahenduse kohta mitte üksnes prokuröri poolt, vaid informatsiooni vahendajaks ja teabe edastajaks kuriteoohvrile võib olla ka politseiametnik, lastekaitsespetsialist, noorsootöötaja, uurija jms. Nad jagavad informatsiooni vastavalt sellele, mida nad ise teavad. Tavaliselt on see informatsioon üsna põhjalik ja detailne ning isegi kui kuriteoohvrile ei suudeta piisavalt põhjalikult selgitada lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse olemust, eesmärki, tagajärgesid jms, siis lepitajaga või konfliktivahendajaga kohtumisel annab ka lepitaja või konfliktivahendaja osapooltele uuesti ülevaate sellest, mis on lepitusmenetlus. Tihti peale soovivad lepitusmenetluse osapooled teada saada kas pärast lepitusmenetlust ongi kõik läbi

²²² 24. juuni 2021. aasta Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele. Brüssel, lk 6.

²²³ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 51.

ning mis edasi saab. Lepitajad ja konfliktivahendajad leidsid ühiselt, et kuriteoohver on piisavalt informeeritud lepitusmenetlusest.

Intervjuu käigus arutati lepitajate informatsiooni juhtumi kohta, mida saavad lepitajad enne lepitusmenetlust ja millega nad opereerivad. See informatsioon kriminaalasja kohta on üsna napp, kuid lepitajad leidsid, et neile sellest lühikirjeldusest piisab, sest mida vähem informatsiooni nad teada saavad, seda kergem on neil säilitada asjas erapooletust ja nõ distantseeruda emotsioonidest. I. Nurmela, P.- M. Pöldvere on oma artiklis samuti öelnud, et lepitajatel võib olla raske jätta oma arvamus endale ehk distantseeruda ning keskenduda just poolte individuaalsetele soovidele, et suunata neid leppimisele.²²⁴

Kuriteoohver ei vali lepitusmenetlust või konfliktivahendust selle tõttu, et sellest ei teata liialt palju, see menetluse liik on rahvale veel liiga innovaatiline ehk kuriteoohvril võib tekkida arvamus, et kurjategija ei saa karistatud või pääseb kergelt. Samuti esineb kuriteoohvril hirm kurjategija ees ja tihtipeale ei soovita kurjategijaga pärast kuritegu vestelda ega tema versiooni sündmusest ära kuulata. Ilmselt saab keeldumist vältida lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse reklaamimisega ja inimestele teabe edastamisega. Võimalik, et riigil tasub läbi viia mõni teabekampaania vms. Samuti võib kuriteoohvrit aidata, kui spetsialist (nt lastekaitsespetsialist, prokurör, politseiametnik vms) räägib põhjalikult ja detailselt sellest, mis on lepitusmenetlus ja konfliktivahendus ning kuidas see võib konkreetses juhtumis kuriteoohvrit aidata.

4.2.2 Juhtumid, mis konflikti vahendamisse või lepitusse jõuavad

Sotsiaalkindlustusametisse jõuavad juhtumid läbi prokuratuuri või kohtu kaudu ehk tegemist on kriminaalasjadega, mistõttu ei ole pooltel enam võimalik probleemi või tüli omakeskis ära lahendada. Lepitaja või konfliktivahendaja kaasatakse selle tõttu, et probleem on jõudnud tupikusse ja spetsialistid või ametnikud on suunanud osapooli lepitusmenetlusse või konfliktivahendusse. Inimesed ei pruugi alati teada lepitusmenetluse või konfliktivahenduse olemasolust, eesmärgist ja tagajärgedest, kuid nad on nõus osalema, kui saavad menetlusest detailsemat informatsiooni. Probleeme on raske lahendada ilma kolmanda isikuta selle tõttu, et mingil hetkel kaob kuriteo ja probleemide tõttu osapooltel ratsionaalsus. Samuti ei saa kuriteoohver tihti oma vajadustest aru ja ei lähe nendest kurjategijaga ise rääkima (näiteks kui tegemist on naabrite vaheliste tülidega või peresisese tüliga). Lepitaja ja konfliktivahendaja

²²⁴ Nurmela, I., Pöldvere P.-M. Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. – Juridica I/2014, lk 7.

oskab lepitusmenetluse või konfliktivahenduse kohtumisel juhatada inimesi lahenduste leidmisele, olles seejuures ise erapooletu ning andmata soovitusi ja hinnanguid.

Lepitajad leidsid, et lepitusmenetlus ei sobi kõikide kuritegude puhul. Mittesobivate kuritegude hulka arvati seksuaalse väärkohtlemisega ja inimeselt elu võtmisega seotud kuriteod. Seda põhjuselt, et seksuaalse väärkohtlemise puhul on suur risk, et kuriteoohver saab pärast lepitusmenetluse läbimist trauma ning ta ei saavuta neid eesmärke, mille tõttu nõustub lepitusmenetlusega. Inimeselt elu võtmise puhul (tapmine, mõrv jms) ei ole võimalik taastada situatsiooni kuriteoohvri (surnu) ega ka tema pereliikmete jaoks, mistõttu ei saavutata sellega lepitusmenetluse eesmärki. Mõned intervjuueritavad lepitajad leidsid, et kõik kuriteod on sobivad lepitusmenetluseks, sest kõikide kuritegude puhul võiks kurjategija oma tegu tunnistada, kahetseda ja võimalusel heastada või kuriteoohvrit vabandust paluda.

4.2.3 Kuriteoohvri roll konflikti vahendamise või lepitamise protsessis

Kuriteoohvriks on keskne roll lepitusmenetluses ja konfliktivahenduses. Ta peab suutma väljendada oma tundeid ja emotsioone ning lepitusmenetluse või konfliktivahenduse lõpus sõnastama enda vajadusi. Kuriteoohver on see isik, kelle pärast kutsutakse koosolek kokku ja kelle suhtes tegu heastatakse ning kes peab nüüd teisele poolele selgeks tegema, mida tal vaja on ja kes saab tema vajadusi rahuldada, et tal oleks parem enesetunne ja toimetulek. J.- A. Wemmers leidis, et kuriteoohvrile peab selgeks tegema, milline on tema roll lepitusmenetluses.²²⁵ Eesti kuriteoohvreid motiveerib lepitusmenetlusest või konfliktivahendusest osa võtma nende vajaduste rahuldamise eesmärk. Nad soovivad leida probleemidele lahendusi ja oma eludega edasi minna ning unustada kuritegu ja sellega seonduv. Samuti motiveerib kuriteoohvrit võimalus rääkida oma murekohtadest ja väljendada teisele poolele oma emotsioone. Üldjuhul saab kuriteoohvri vajadusi rahuldada kurjategija, kuid vahel saab seda teha ka riik (näiteks osutada psühholoogilist abi).

Kuriteoohvrid suhtuvad sageli lepitusmenetlusse või konfliktivahendusse selle tutvustamisel skeptiliselt, kuid nad on probleemi sisulisest lahendamisest siiski huvitatud ja võtavad lepitusmenetlusest või konfliktivahendusest osa. Mõnel juhul on lepitusmenetlus veidi formaalsem, sest osapooled on omavahel lepitusmenetluse kohtumiseks ära leppinud.

²²⁵ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 44.

Osapooled soovivad leida konfliktile või probleemile lahenduse, mis jääb kestma. Eelkõige nad tahavad rahuldada oma vajadusi ning saada teisest osapoolast aru, miks kuritegu aset leidis ja kuidas saab nüüd edasi minna nõnda, et selliseid situatsioone tulevikus vältida. Enamjaolt on kuriteoohvrid huvitatud probleemide lahendamisest, kuid mõned arvavad, et tegemist on formaalse kokkusaamisega, mida tuleb läbida. Lepitajal või konfliktivahendajal on tarvis menetluse jooksul pidevalt pooltele selgitada nende õigusi ja suunata oma probleemidest rääkima. Kui kuriteoohver saab oma muredest kurjategijale rääkida ja näeb, et kurjategija võtab informatsiooni vastu ja kahetseb kuritegu ning siiralt vabandab, siis tekib suurem usk lepitusmenetlusse ja konfliktivahendusse.

Intervjueeritavad leidsid, et lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse koosoleku alguses on tihtipeale raske kuriteoohvrit vestlema saada. Tuleb küsida täpsustavaid küsimusi, et kuriteoohver hakkaks ise avatult rääkima ning oma arvamust ja emotsioone avaldama. Tavaliselt on dialoog üsna neutraalne, rahulik ja harva hakatakse emotsionaalselt millegi üle diskuteerima, erandjuhtudel tõstetakse häält ning õhkkond on pingeline. Lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse kohtumise alguses räägib kuriteoohver oma emotsioonidest ja arvamusest eelkõige lepitajale või konfliktivahendajale, kuigi kurjategija võib istuda kõrval, siis teda ignoreeritakse. Kohtumise käigus hakatakse aina rohkem pöörduma kurjategija poole ja vestlus jätkatakse juba kuriteoohvri ja kurjategija vahel.

Kui kuriteoohver kardab kurjategijat või lihtsalt sulgub, siis lepitajal või konfliktivahendajal tuleb temaga suhelda ja küsida, mida ta tunneb ning mis on tema soovid. Protsessi keskmes on inimeste tunded ja vajadused ning selle tõttu tuleb tunnetele ja vajadustele alati rõhuda. Kuna kogu protsess on vabatahtlik ja kui kuriteoohver ütleb, et tal pole midagi öelda, siis lepitaja või konfliktivahendaja peab sisuliselt menetluse lõpetama – see on kuriteoohvri õigus. Väga tähtis on mitte suruda küsimusi või vastuseid osapooltele peale. Kui isik soovibki vastata ühe sõnaga või üheülbaliselt, siis on see tema õigus ja teised peavad seda aktsepteerima ja austama. Üheks kuriteoohvri „avamise“ viisiks on selgitada talle, et tema osalus ja vastused on menetluses olulised. Samuti tuleb kuriteoohvrit ka moraalselt toetada, et tal oleks kergem oma lugu rääkida ja emotsioone väljendada.

Juhtunud on ka olukordasid, kus lepitusmenetluse osapool ei ilmu lepitusmenetluse kohtumisele või eirab teadlikult lepitusmenetlust. Kui nähakse, et kuriteoohvril pole huvi menetluse vastu, siis üritatakse aru saada, kas tegemist on siiski vabatahtliku osalusega. Juhul kui kuriteoohver ei taha lepitusmenetlust või konfliktivahendust lõpetada, kuid tal siiski ei ole midagi öelda, siis lepitaja või konfliktivahendaja aitab avatud küsimustega muutuda avatumaks protsessile ja kuriteoohver suunatakse rääkima oma lugu. Lepitajal on sellisel juhul õigus

prokuratuurile või kohtule juhtum tagasi saata. Juhul kui kuriteoohver kardab kurjategijat, siis tavaliselt ei jõutagi lepitusmenetluseni ja kohtumist ei toimu. Seega jõuti intervjuude käigus ühisele järeldusele, et situatsioonid on väga individuaalsed, kuid siiski rääkimine, toetus ja kuulamine on põhilised tööriistad, mis sellisel juhul aitavad. Praktika näitab, et kui kuriteoohver kardab või on tal kurjategijaga ebameeldiv ühes ruumis koos viibida, siis ei ole mõttekas korraldada kohtumist kahe osapoole vahel. Eelkõige selle tõttu, et vältida kuriteoohvri taasohvristamist.

4.2.4 Kuriteoohvrite vajadused

Kuriteoohvrit motiveerib osalema lepitusmenetluses ja konfliktivahenduses tema vajaduste rahuldamise eesmärk. Kui kuriteoohver soovib oma eluga edasi minna ja unustada kuriteost tekkinud probleemid ja mured, siis järelikult on tal olemas vajadused, mida tuleb rahuldada. Samuti motiveerib kuriteoohvrit lepitusmenetlusest ja konfliktivahendusest osa võtma see, et teda kuulatakse ära ja et ta saab teisele poolele oma emotsioonidest ja vajadustest ära rääkida. Mõned lepitajad leidsid, et kuriteoohvrit motiveerib hoopis kurjategija, sest kui poleks kurjategijat, poleks ka olukorda, millest on tekkinud probleem ja mida peab lahendama. Motivatsiooniks nimetati veel kuriteoohvri heasüdamlikkust ehk soovi maailma parandada, olla suuremeelne ja andestav. Mõnel juhul (lähedaste suhtes) soovitakse kuriteoohvrile anda „viimane“ võimalus enda käitumine parandada.

Lepitajate ja konfliktivahendajate arvates on kuriteoohvrite põhilised vajadused:

- toetus, mõistmine teiselt osapoolelt;
- ausus, siirus;
- turvalisus;
- selgus, et vabaneda negatiivsetest tunnetest;
- kahju hüvitamine;
- mõistmine;
- rääkimine;
- töö ära tegemine;
- armastus;
- alkoholi ja/või narkootiliste ainete tarvitamise lõpetamine kurjategija poolt.

Kuriteoohvrid vajavad toetust ja mõistmist teistelt osapooltelt põhjusel, et kuritegu on neid negatiivselt mõjutanud ning nad tahavad saada ühiskonna poolt tagasisidet ehk toetust, et nad on nõrgem osapool ja selline kuritegu ei ole ühiskonnas aktsepteeritav. Üks intervjuueeritavatest märkis, et „mõistmine ja rääkimine on põhilised kuriteoohvri vajadused, sest nendest vajadustest tulenevad suuresti ka teised vajadused“. Samuti on kuriteoohvri jaoks oluline, et ka kurjategija saaks teada tema tunnetest ja emotsioonidest, mida ta pidi tundma kuriteo tõttu. Kuriteoohvrid soovivad mõistmist ka ühiskonna ja kurjategija poolt samadel põhjustel.

Kuriteoohvrite jaoks on tähtis aus ja siiras lugu kuriteost, et teada saada, miks kurjategija sellisel viisil käitus ning mida ta teeb selleks, et tulevikus kuritegusid vältida. Kuriteoohvrid loodavad näha läbi aususe ja siiruse kurjategijas tavalist inimest ning samastuda temaga või temast aru saada. Kuriteoohvrite vajaduseks on soov tõe teada saada. Nad tahavad teada, mis juhtus ja miks juhtus. Need vastused peavad olema reaalsed ja ausad ning mitte pinnapealsed, vaid läbimõeldud ja siiraid. Need ei tohi olla lihtsustatud või üheülbalised vastused.²²⁶ Intervjuueeritavad leidsid, et kuriteoohvrid tahavad rahuldada oma vajadusi ning saada kurjategijast aru – miks kuritegu aset leidis ja kuidas saab nüüd edasi liikuda, et vältida sarnaste kuritegude kuriteoohvriks langemist. Juhul kui kuriteoohver saab oma murekohtasid teistele jagada ja näeb, et teised võtavad seda informatsiooni vastu ja kurjategija kahetseb oma kuritegu, siis kuriteoohver tunneb ennast emotsionaalselt paremini. J.- A. Wemmers on samuti kinnitanud, et kuriteoohvrid tunnevad end pärast lepitusmenetlust emotsionaalselt paremini, kuid on ka erandeid.²²⁷

Peaaegu kõik lepitajad ja konfliktivahendajad mainisid turvalisust või turvatunnet kuriteoohvri üheks vajaduseks. Tihti vajavad kuriteoohvrid teadmist ja kinnitust, et nemad ega nende lähedased ei pea enam sellist kogemust üle elama. Üks intervjuueeritav meenutas oma kogemust, et „turvatunne ei pruugi olla ainult füüsiline kaitse, vaid on olemas ka vaimne turvatunne. Väga oluline on, et laps ei kardaks tunda ennast koolis vabalt ehk kaitstult nii füüsiliselt kui ka vaimselt“. Nad soovivad tunda ennast kodus ja kodust väljas turvaliselt ning seda saab tagada või kinnitada nii kurjategija kui ka mingil määral riik.

Intervjuueeritavad märkisid üheks vajadusest „rääkimist“ – rääkimist kurjategijaga, teiste kaasatud isikutega ja lepitajatega. Üks intervjuueeritavatest tähendas, et „kuriteoohvril on vaja

²²⁶ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 4-5.

²²⁷ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 50.

negatiivseid tundeid maha laadida läbi väljendamise“. Probleemi lahendamisel, vajaduste leidmisel ja emotsioonide väljendamisel on vaja väljendada oma arvamust ja rääkida kõigest, mis on seotud kuriteoga. Selliselt saavad ka teised osapooled aru, mida vajab kuriteoohver ning kuidas saab teda probleemide lahendamisega aidata. Kui tegemist on lähedase inimesega, kes tarvitab alkohoolseid jooke või narkootilisi aineid, siis üheks kuriteoohvrite vajaduseks on kindlasti olnud ka alkoholi ja/või narkootiliste ainete tarvitamise lõpetamine kurjategija poolt. Juridica artiklis selgitatakse, et kokkulepete kohustusteks saavad olla ka hoidumist konkreetsetest tegevustest, näiteks alkoholi või narkootiliste ainete tarbimisest hoidumine.²²⁸ Esialgu tundub, et tegemist on hoopis kurjategija vajadusega, kuid lähisuhetes mõjutab ühe osapoole käitumine, konditsioon ja tarbimine suuresti tervet pere. Lepitaja ja konfliktivahendaja saab kokkuleppesse kirja panna mõne programmi või teenuse, kuhu saab kurjategijat rehabiliteerimisele suunata. Ka see on lõppkokkuvõttes turvatunde tagamine kuriteoohvrite jaoks.

Kuriteoohvril on vajadus rääkida oma lugu, mis võib sisaldada endas mitte ainult konkreetset sündmust, vaid ka seda, mis on sündmusele eelnenud või järgnenud ning kuidas olukord on kuriteoohvrit mõjutanud. Samuti on kuriteoohvri jaoks oluline, et keegi kuulaks tema lugu ja ta oleks kuulnud.²²⁹ Intervjueeritav kommenteeris, et „Muidugi on ka individuaalselt kannatanute jaoks oluline, et neil oleks võimalik rääkida ja et teine inimene saaks nendest ja nende muredest aru.“. Lepitajad ja konfliktivahendajad selgitasid, et lepitusmenetluses antakse kuriteoohvritele piiramatult palju aega, et rääkida oma lugu ja osapoolte lugusid ei suunata, vaid antakse võimaluse vabalt rääkida. Lepitajad, konfliktivahendajad ja kurjategijad on valmis kõike ära kuulama ning piiranguid ei seata. Seega sellist laadi vajadus on Eestis kuriteoohvritele tagatud. Juhul kui lepitaja või konfliktivahendaja näeb, et kuriteoohver soovib rääkida oma lugu, kuid häbeneb, ei julge või sulgub, siis üritatakse talle esitada mõned küsimused või lepitaja veendub, kas tegemist on ikkagi vabatahtliku osalusega lepitusmenetluses. Samuti võib lepitaja ja konfliktivahendaja selgitada kuriteoohvrile, miks on just tema lugu lepitusmenetluses nii oluline.

Sageli mainitakse, et lepitusel või konfliktivahendusel on kuriteoohvrile teraapiline mõju. Psühholoogi seansi ja lepitusmenetluse/ konfliktivahenduse vahe seisneb selles, et psühholoogi juures antakse osapooltele nõu ja soovitatakse erinevaid lahendusi probleemidele, nõustatakse,

²²⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014, lk 95.

²²⁹ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 4-5.

jagatakse kogemusi ja üritatakse ravida, aga lepitusmenetlusel ja konfliktivahendusel on olemas kindel formaat ja kindlad küsimused, mida osapooltele esitatakse. Lepitusmenetluses ja konfliktivahenduses osapooli ei suunata, vaid antakse võimalus rääkida täpselt nii palju ja nii kaua kui osapool seda ise soovib. Küsimustega ei suunata teatud mõtetele või vastustele, vaid pigem lastakse mõtetel sujuda loomulikult. Samuti on oluliseks erinevuseks lepitusmenetluse/ konfliktivahenduse ja psühholoogi seansi vahel metoodika erinevus. Lepitusmenetlusel on olemas läbiviimise kord, mis on töötatud välja ohvriabiseaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku alusel. Otseselt psühholoogilist nõustamist lepitusmenetluses ega konfliktivahenduses ei teostata, kuid kui lepitaja näeb, et osapooltel on seda tarvis, siis ta võib soovitada psühholoogilist teenust. Lepitusmenetluses ja konfliktivahenduses kuulatakse absoluutselt kõik ära ja ajaliselt pole mingeid piiranguid. Küll aga peab isik jääma siiski asja raamesse nii palju kui võimalik. Lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse ning psühholoogi seansi sarnasus on ilmselt selles, et mõlemas on avatud ja aktiivne kuulamine, empaatia, erapooletus ning inimlikkus ja individuaalne lähenemine.

Materiaalse kahju hüvitamine on samuti kuriteoohvri üks vajadustest, kuid see on sekundaarne vajadus. Rahalist hüvitist nõutakse tavaliselt olukorras, kus kahju on olnud suur. Väikeste rahasummade puhul loobutakse materiaalsest kahju hüvitamise nõudest ja keskendutakse muudele (esmastele) vajadustele.

4.2.5 Kuriteoohvrite vajaduste selgitamine

Kuriteoohvri vajadused on erinevad ja seetõttu küsitakse just kuriteoohvrilt, kes tema vajadusi saab rahuldada. Üks intervjueeritavatest tähendas, et „kõigepealt tuleb kuriteoohvri vajadused kaardistada ja inimesele nõu anda, kus või kuidas neid vajadusi rahuldada.“. Üldjuhul vajaduste rahuldajaks on siiski teine osapool ja vahel ka riik (nt psühholoogi teenus, ohvriabi teenus jne). Lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse käigus juhtub ka seda, et kuriteoohver peab leppima sellega, et mõned tema vajadused jäävad tema enda koormaks ja ei saagi kurjategija poolt rahuldatud. Selline olukord võib tekkida siis, kui teine pool ei ole valmis kuriteoohvri vajadusi rahuldama või kui kuriteoohvri vajadused on niivõrd suured, et neid ei olegi võimalik objektiivselt täita.

Lepitajad ja konfliktivahendajad leiavad, et kuriteoohver ei pruugi olla piisavalt teadlik sellest, mis on tema vajadused lepitusmenetluses/ konfliktivahenduses või ta ei saa oma vajadustest

aru. Lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse käigus suunab kuriteoohver iseennast järeldustele, mis on tema vajadused ja kes või kuidas saab neid vajadusi rahuldada. Lepitaja ja konfliktivahendaja aitab kuriteoohvrit jõuda iseseisvalt nende järeldusteni ilma, et ta suunaks kuriteoohvrit. Lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse kestel võivad need vajadused nii kuriteoohvritel kui ka kurjategijatel muutuda.

Teoreetilises kirjandusest selgus, et inimestel, kes kannatavad stressi all, võivad olla erilised vajadused lähedaste toetuse järele. Tihedad sotsiaalsed suhted võivad pakkuda kuriteoohvritele vajalikku emotsionaalset tuge.²³⁰ Ka intervjuus osalevad lepitajad ja konfliktivahendajad leidsid, et kuriteoohvrit tuleb moraalselt toetada, et tal oleks kergem oma lugu rääkida ja emotsioone väljendada. Üks intervjuueeritavatest mainis, et „osapooltele ja üldse inimestele on tähtis vahepeal öelda, et nad on tublid ja nad võivad jätkata ning neid kuulatakse. See on oluline, sest inimene tahab olla kuulatud.“.

Kuriteoohver ei oska või ei soovi alati selgitada, mis on tema vajadused ja mida ta tegelikult kurjategijalt tahab. Selleni jõutakse lepitusmenetluse või konfliktivahenduse käigus, kus mõlemad pooled arutavad probleeme ja üritavad jõuda üheskoos lahenduseni, mis rahuldaks eelkõige kuriteoohvri vajadusi ja soove. Samm-sammult lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse käigus jõutakse kuriteoohvri vajadusteni. Konfliktivahenduses on kasutusele võetud B. Hopkins'i poolt väljatöötatud metoodika²³¹, kus vajaduste selgitamiseks kasutatakse kaarte erinevate vajaduste nimetustega (Tabel 1)²³².

²³⁰ Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996, lk 19.

²³¹ B. Hopkins, G. Flitney. The peer mediation and mentoring trainer's manual. Optimus Education, 2007. Arvutivõrgus: <https://my.optimus-education.com/shop/peer-mediation-and-mentoring-trainers-manual> (21.04.2021)

²³² J. Raspall. The 36 letters of emotions and needs. Arvutivõrgus: <https://www.encercle.cat/wordpress/category/necessitats/> (21.04.2021)

Tabel 1. Kaadid vajaduste nimetustega.

Turvalisus	Austus	Usaldus	Ausus
Kannatlikkus	Kaastunne	Tänuikkus	Õigus
Kuuluvustunne	Tunnustus	Arusaamine	Selgus
Koostöö	Võrdsus	Positiivsus	Empaatia
Mõistmine	Kaasamine	Eesmärgipärasus	Armastus
Tundlikkus	Lahkus	Optimism	Tolerantsus
Kindlustunne	Aktsepteerimine	Arvestamine	Huumorimeel
Inspiratsioon	Julgustamine	Eneseteostus	Lootus
Kinnitus	Soojus	Sõprus	Toetus

Allikas: J. Raspall. The 36 letters of emotions and needs.

Tavaliselt oskavad kuriteoohvrid varasemalt räägitu põhjal üsna kiiresti leida neid vajadusi, mis kajastavad tema tundeid. Sisuliselt lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse kohtumise käigus suunab kuriteoohver iseennast järeldustele, mis on tema vajadused ja kuidas neid saab rahuldada. Huvitav on see, et tavaliselt kuriteoohvrite vajadused enne lepitusmenetlust või konfliktivahendust ja selle kestel muutuvad vastavalt sellele, kuhu jõutakse lepitusmenetlusega või konfliktivahendusega. Vahel juhtub ka seda, et kuriteoohvri on lepitusmenetluse või konfliktivahenduse alguses ja lõpus erinevad vajadused ehk need muutuvad menetluse käigus, kuid see on normaalne, sest mõned vajadused (nt rääkimine ja ausus) saab rahuldatud juba lepitusmenetluse ja konfliktivahenduse kohtumise käigus ning mõnel juhul saab kuriteoohver aru, et mõni vajadus ei ole tegelikult see, mida ta soovib.

Juhul kui kuriteoohvri vajadused ei saa rahuldatud, siis peab ta ise leidma muu viisi, kuidas need vajadused rahuldada, näiteks pöördudes psühholoogi poole. Kuriteoohver peab tegelikult leppima sellega, et alati ei ole võimalik kõiki vajadusi rahuldada ja kurjategija ei ole ka alati selleks kohustatud (näiteks jätkama sõprussuhet vms). Raskusi tekib seoses vabandamisega. Üldiselt inimesed ei varja, et nad ei soovi teise poole ees vabandada, kuid vahel juhtub, et nad soovivad vabandada tingimuslikult. Näiteks arutada enne lepitusmenetlust sõnastust või esitada vabandust kirjalikult või essee vormis. Üks lepitajatest kommenteeris, et „vabandada on vist kergem, kui oma tegu kahetseda.“.

Kuriteoohvri vajadused üldiselt ei erine sõltuvalt vanusest, soost, rassist, kultuurist vms. Tundub, et neil ei ole ühist tegurit. Üks intervjuueeritavatest tõi välja oma kogemuse põhjal, et ühe lepitusmenetluse raames tihtipeale kuriteoohvrite ja kurjategijate vajadused kattuvad. See tähendab, et ühe lepitusmenetluse raames on nii kuriteoohvritel kui ka kurjategijal täiesti samad või suures osas samad vajadused, mida nad nimetavad.

4.2.6 Vahekokkuvõte

Magistritöö autor on püstitanud hüpoteesi, et kuriteoohvrite vajadusteks on rääkida oma probleemidest, mida tekitas kuritegu, olla kuulnud kurjategija poolt, teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. M. Achilles ja H. Zehr kinnitasid, et kuriteoohvril on vajadus rääkida oma lugu. Nad peavad rääkima oma lugu mitmeid kordi, sest kordamise protsess on sisuliselt oma elukorralduse reorganiseerimine. Samuti leidis kinnitust magistritöö autori hüpotees, et kuriteoohvritel on tarvis taastada turvatunne.²³³ Magistritöö autor arvas, et kuriteoohvri üheks vajadustest on olla kuulnud kurjategija poolt ja teada saada kuriteo põhjusi ehk saada tõde teada. H. Zehr ja A. Gohar kinnitavad magistritöö autori hüpoteesi, et kuriteoohvril esineb vajadus tõe järele.²³⁴ M. Achilles ja H. Zehr kirjutavad, et kuriteoohvriks langemisel hakkavad kuriteoohvrid otsima ratsionaalseid põhjuseid, miks kuritegu aset leidis, kuidas see juhtus ja kes selle eest vastutab.²³⁵

Intervjuudes leidsid lepitajad ja konfliktivahendajad, et kuriteoohvrite vajadusteks on toetus, mõistmine teiselt osapoolelt; ausus, siirus; turvalisus; selgus, et vabaneda negatiivsetest tunnetest; kahju hüvitamine; mõistmine; rääkimine. Intervjueeritavad selgitasid, et tähtis toetus ja mõistmine teistelt osapooltelt, sest nad tahavad saada kinnitust, et selline kuritegu ei ole ühiskonnas aktsepteeritav. Kuriteoohvrite jaoks aus ja siiras lugu kuriteost on vajalik selleks, et tulevikus kuritegusid vältida. Kuriteoohvrid loodavad näha läbi aususe ja siiruse kurjategijas tavalist inimest ning samastuda temaga või temast aru saada. Mõlemad osapooled soovivad teada, mis on lepitusmenetlus või konfliktivahendus, mis neid ees ootab ja kuidas saab iga osapool oma eluga edasi liikuda. Peaaegu kõik lepitajad mainisid turvalisust või turvatunnet kuriteoohvri vajaduseks. Kuriteoohvrid soovivad tunda ennast kodus ja kodust väljas turvaliselt. Materiaalne kahju hüvitamine on samuti kuriteoohvri üks vajadustest, kuid see on sekundaarne vajadus. Rahalist hüvitist nõutakse tavaliselt olukorras, kus kahju on olnud suur.

²³³ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 4-5.

²³⁴ Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003, lk 13.

²³⁵ Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001, lk-d 4-5.

Samuti leidsid lepitajad, et mõned kuriteoohvrid kardavad kurjategija poolt kättemaksu. Kättemaksu kartust kuriteoohvrite seas tuvastas ka J.- A. Wemmers.²³⁶

Seega magistritöö autor saab lepitajatelt ja konfliktivahendajatelt kinnitust, et kuriteoohvrite vajadusteks on rääkida oma probleemidest, mida tekitas kuritegu, olla kuulnud kurjategija poolt, teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Lisaks nimetasid lepitajad vajadusteks ka toetust, mõistmist teiselt osapoolelt, ausust, siirust, kahju hüvitamist.

Intervjuude käigus avaldasid lepitajad ja konfliktivahendajad arvamust, et lepitusmenetlus arvestab võimalike kuriteoohvri vajadustega ning neid vajadusi üritatakse kokkulepetes kajastada, kuid alati ei ole see võimalik erinevatel põhjustel. Juhul kui kuriteoohvri vajadustega ei ole võimalik arvestada (nt kuriteoohver soovib taastada sõprussuhet kurjategijaga vms) ja kokkuleppesse lisada, siis on lepitajal ja konfliktivahendajal võimalus soovitada kuriteoohvrile pöörduda psühholoogi vms poole, et lahendada see vajadus iseseisvalt. Intervjueeritavad selgitasid, et pooltevaheline kokkulepe sõlmitakse üksnes sellisel juhul, kui lepitusmenetluse või konfliktivahenduse käigus leitakse, mis on kuriteoohvri vajadused ja kas kurjategija on valmis neid vajadusi rahuldama. Mõned lepitajad on saanud kuriteoohvritelt tagasisidet lepitusmenetluse kohta ja paljud neist on maininud, et vaatamata sellele, et kõiki vajadusi ei olnudki võimalik rahuldada, siis vähemalt nad said emotsionaalselt end välja elada ning nad tunnevad ennast paremini.

²³⁶ Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002, lk 46.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärkideks oli leida Eesti kuriteoohvrite vajadusi, kes läbivad lepitusmenetlust ning kaardistada lepitusmenetlusega seotud probleeme ja uurida, millised sammud ja meetmed on vajalikud selle menetlusliigi arendamiseks. Magistritöö autor on püstitanud hüpoteesi, et kuriteoohvrite vajadusteks on rääkida oma probleemidest, mida tekitas kuritegu, olla kuulnud kurjategija poolt, teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Lepitusmenetluse teadlased ja uurijad kinnitasid, et kuriteoohvril on vajadus rääkida oma lugu, tarvis taastada turvatunne, esineb vajadus tõe järele ning teada saada kuriteo põhjustest. Magistritöö käigus intervjuueeritud lepitajad leidsid, et Eestis on kuriteoohvrite vajadusteks: toetus, mõistmine teiselt osapoolelt; ausus, siirus; turvalisus; selgus, et vabaneda negatiivsetest tunnetest; kahju hüvitamine; mõistmine; rääkimine. Seega magistritöö autor saab lepitajatelt kinnitust, et kuriteoohvrite vajadusteks on rääkida oma probleemidest, mida tekitas kuritegu, olla kuulnud kurjategija poolt, teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Lisaks nimetasid lepitajad vajadusteks ka toetust ja mõistmist teiselt osapoolelt ning ausust, siirust ja kahju hüvitamist.

Intervjuude käigus avaldasid lepitajad arvamust, et lepitusmenetluses arvestab võimalike kuriteoohvri vajadustega ning neid vajadusi üritatakse kokkulepetes kajastada, kuid alati ei ole see võimalik erinevatel põhjustel. Juhul kui kuriteoohvri vajadustega ei ole võimalik arvestada ja kokkuleppesse lisada, siis on lepitajal võimalus soovitada kuriteoohvrile pöörduda psühholoogi vms poole, et lahendada see vajadus iseseisvalt. Lepitajad selgitasid intervjuude käigus, et kuriteoohver peab subjektiivselt ise otsustama, kuidas saab tema vajadusi rahuldada ning kes saab seda teha. Vastavalt sellele ja kurjategija valmisolekule, kirjutatakse valmis kokkulepe poolte vahel. Mõned lepitajad on saanud kuriteoohvritelt tagasisidet lepitusmenetluse kohta ja paljud neist on maininud, et vaatamata sellele, et kõiki vajadusi ei olnudki võimalik rahuldada, siis vähemalt nad said emotsionaalselt end välja elada ning nad tunnevad ennast paremini.

Magistritöö autor kinnitab, et Eesti kuriteoohvritel on mitmeid vajadusi ning nendeks on muu hulgas rääkimine oma probleemidest, mida tekitas kuritegu; olla kuulnud kurjategija poolt; teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne. Samuti jõuti magistritöö käigus järeldusele, et Eestis on kuriteoohvritel lisaks eelnimetatud vajadustele veel järgmised

vajadused: ausus, siirus, toetus, kahju hüvitamine, töö ära tegemine ja alkoholi ja/või narkootiliste ainete tarvitamise lõpetamine kurjategija poolt. Samuti kinnitab magistritöö hüpoteesi, et Eestis arvestab lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina kuriteoohvrite vajadustega. Kuriteoohvrite vajadusi üritatakse rahuldada lepitusmenetluses kokkuleppe sõlmimise teel menetluse osapoolte vahel, lepitaja abiga. Magistritöö autor ei kinnita ega lükka ümber, et lepitusmenetlus arvestab kuriteoohvrite vajadustega paremini, kui teised kriminaalmenetluse liigid.

Kuriteoohvrite vajadusteks teadlaste ja uuringute läbiviijate arvates on informatsiooni, hüvitamise, osalemise või kaasatuse, turvatunde või kaitsmise, kvaliteetse teenuse ja emotsionaalsed vajadused. Eestis on lepitusmenetluse kuriteoohvrite vajadusteks rääkimine oma probleemidest, mida tekitas kuritegu; olla kuulnud kurjategija poolt; teada saada kuriteo põhjusi ning taastada turvatunne; ausus, siirus; toetus; kahju hüvitamine; töö ära tegemine ja alkoholi ja/või narkootiliste ainete tarvitamise lõpetamine kurjategija poolt.

Magistritöö käigus leiti vastus uurimisküsimusele, et lepitusmenetlus kriminaalmenetluse liigina arvestab kuriteoohvrite vajadustega. Lepitusmenetluses üritatakse rahuldada kõiki kuriteoohvrite vajadusi kurjategija abiga, kuid see ei ole alati võimalik. Kui lepitusmenetluse käigus jääb mõni kuriteoohvri vajadus rahuldamata, siis peab kuriteoohver leidma ise viisi, kuidas probleem ära lahendada (näiteks pöörduda psühholoogi poole vms).

Lepitusmenetluses arvestab võimalike kuriteoohvri vajadustega ning neid vajadusi üritatakse kokkulepetes kajastada, kuid alati ei ole see võimalik erinevatel põhjustel. Juhul kui kuriteoohvri vajadustega ei ole võimalik arvestada ja selles osas kokkulepet sõlmida, siis on lepitajal võimalus soovitada kuriteoohvrile muid viise, kuidas neid vajadusi rahuldada.

Magistritöö autor leiab, et informatsiooni vajadust saab rahuldada sellega, et teostada üleriigilist lepitusmenetluse teabekampaaniat, mille raames jagatakse infovoldikuid, õppevideosid jne ning koolitatakse kõiki spetsialiste ja ametnike, kes puutuvad vähemal või rohkemal määral kuriteoohvritega (näiteks sotsiaalpedagoogid, politseiametnikud, prokurörid, kohtunikud, lastekaitsetöötajad, advokaadid, kohalike omavalitsuste sotsiaalosakonnad jne). Magistritöö autor leiab, et mida rohkem inimestest on teadlikud lepitusmenetluse olemasolust, eesmärgist ja tagajärgedest, seda enam inimesi võivad selle poole vajadusel pöörduda.

Magistritöö autor leiab, et kuriteoohvri jaoks on võimalik tagada ka rahaline kahju hüvitamine suuremal või vähemal määral, sõltuvalt sellest, mis on kurjategija majanduslikud võimalused. Juhul kui kurjategijal ei ole võimalik rahalist kahju hüvitada, siis võib leida muid võimalusi,

kuidas tekkinud kahju hüvitada (näiteks õmmelda kinni katki läinud riided või pesta tüli käigus määrdunud riideid, valmistada kannatanule toitu haiglasse vms).

Samuti leiab magistritöö autor, et lepitusmenetlusega ongi juba tagatud kuriteoohvri osalemise ja kaasatuse vajadused. See tähendab, et lepitusmenetluse eesmärk ongi kaasata võimalikult palju kuriteoohver ja koos tema ja kurjategija abiga rääkida probleemidest, mis on nende vahel tekkinud ja lahendada need kokkuleppe sõlmimisega.

Magistritöö autor arvab, et kuriteoohvri turvatunde vajadust on üsna raske tagada, sest see sõltub paljuski kuriteoohvri enda siseveendumusest ja kurjategija kavatsustest. Kurjategijaga võib jõuda kokkuleppele, et ta ei tüüta kuriteoohvrit telefonikõnedega või ei viibi kuriteoohvriga samas ruumis, kuid see ei pruugi tagada kuriteoohvri jaoks sisemist turvatunnet. Ilmselt vajab see vajadus mõnel juhul ka psühholoogilist sekkumist spetsialistide pool, et probleem ära lahendada.

Magistritöö autor leiab, et ka tõe kuulmise vajadus on üks nendest vajadustest, mida on kõige raskem tagada, sest see sõltub otseselt kurjategijast. Kurjategija peab olema piisavalt koostööaldis, et rääkida lugu nii ausalt ja siiralt, kui ta seda teha suudab. Juhul kui kurjategija ei soovi rääkida ausalt või siiralt, siis selleks ei saa teda ka sundida, mis tähendab, et kuriteoohver peab leppima sellega, et ta jääb ilma kurjategija loo tõesest kuulmisest ilma. Samas kuriteoohvri tõe rääkimise vajadus on tema enda subjektiivne võimalus seda rahuldada. Kuriteoohvrile antakse lepitusmenetluses võimalus rääkida oma versioon loost nii, nagu ta ise seda soovib. Kuriteoohvrit ei piirata loo rääkimises ja tal on antud selleks vabad käed.

Euroopa Liidu liikmesriikidel on tarvis tõhustada kuriteoohvrite toetamist ja kaitset. Kuriteoohvrile abi pakuvad riigipoolsed teenused (kaasaarvatud lepitusmenetlus) peavad võimalikult hästi tagama lepitusmenetluse eesmärgi ning toetama ja kaitsma kuriteoohvreid. Magistritöö autor leiab, et kui riik teab kuriteoohvrite vajadusi ja oskab neid rahuldada, siis sellega saab ta kuriteoohvreid toetada ja kaitsta. Magistritöö tulemuseks on vajaduste kaardistus ja nende rahuldamise ettepanekud, mida riik saab kohaldada Sotsiaalkaitseministeeriumi abil.

Magistritöö autor kaardistas oma töös Eesti kuriteoohvrite vajadusi ning kirjeldas, kuidas saavad nende vajadustega arvestada kurjategija, lepitaja, riik, ühiskond. Sotsiaalkindlustusametil on võimalik kaardistatud vajadusi arvesse võtta ning rakendada magistritöö autori poolt pakutud lahendusi nende vajaduste rahuldamiseks. Kuriteoohvrite vajadustega on lepitusmenetluses oluline arvestada, et saavutada lepitusmenetluse eesmärgid.

Summary

The title of the master's thesis is "The conciliators vision of the role and needs of victims in a conciliation procedure". The objective of the master's thesis is to find out the essential needs of victims, who go through the conciliation procedure and survey the problems that exist within the conciliation procedure and research what is needed to improve that kind of procedure. The master's thesis is overseen by Anna Markina in collaboration with the Social Insurance Board. The hypothesis for the master's thesis is that in Estonia the victims of a crime have many needs and those are the following: talking about their problems, which have been caused by the crime, be listened to by the offender, to find out what caused the crime to take place and restore a sense of safety in them. Also, the hypothesis for the master's thesis is that in Estonia the conciliation procedure as a type of criminal procedure takes into consideration the needs of a victim and does so better than other types of criminal procedures. In the master's thesis it is attempted to find out the answer to the following questions: "what are the needs of a victim in a conciliation procedure?; does the conciliation procedure as a criminal procedure take into account the needs of a victim?; if yes then does it take the needs into account better than other types of criminal procedures? If not, then what are the reasons behind this?".

The topic is vital because, in the master's thesis it was attempted to reach a conclusion, what kind of disadvantages are there in a conciliation procedures from the victims point of view that can be regulated through legislation, so that the conciliation procedure can be improved so it would be more effective. Also the master's thesis is vital because, the Ministry of Justice in collaboration with the procurator and Social Insurance Board are preparing a victims help law and criminal procedure law draft act, which is being done to modernize the conciliation procedure system and fix known problem spots regarding the victims, offenders and conciliators. With the master's thesis it is attempted to map the needs of a crime victim in Estonia, to have them mapped and find a solution to these needs that the Social Insurance Board could account for the victims needs in a conciliation procedure and if possible use the suggested solutions.

The master's thesis research task during the interviews is to map or find out the crime victims needs in Estonia's context, if and how are they accounted for and what is the difference in satisfying the needs compared to other criminal procedures.

The master's thesis primarily uses the European Parliament and Council of Europe's directives, frameworks and explanatory memorandum, which handle the victims' condition during a criminal procedure. Also, the Estonian laws are analyzed, their explanatory memorandums and variorum editions of the law, which expand upon victims help and that surrounding the issue. Important sources were the Juridica articles. In the master's thesis there is as well expanded upon foreign scientists' studies and articles, which view conciliation procedure as a restorative justice branch, and which explain generic principles and the essential nature of a conciliation procedure and it's importance in todays society. Also, one of the vital sources for the master's thesis is the conciliators statements in the interviews that are conducted throughout the master's thesis.

The master's thesis consists of four parts, the first one is an overview of conciliation procedure as a whole, the objective and it's advantage compared to the other criminal procedures. In the second and third part the phases and needs of conciliation procedure in Estonia are explained. With phases it is marked what's going on in certain phases and what is the result when a phase ends. Also are described specifically the roles of the people in the conciliation procedure and the victims needs, wishes and concerns. In the fourth part there will be introduced the research methodology and the results and analysis of the interviews that were conducted.

In the course of the master's thesis the conciliation procedure scientists and researches confirmed that the victim needs to tell their story, recover a sense of security, the need for the truth and also the explanation as to why the crime happened. During the master's thesis, the interviewed conciliators found that in Estonia the crime victims needs are support, be listened to by the offender, honesty, sincerity, safety, to get rid of negative emotions, reimbursement for the harm done, understanding and communication. So concluding that the author during the master's thesis found confirmation from the conciliators that the victims needs are to talk about their problems, that have been caused by the crime, be listened to by the offender, to find out the reasons behind the crime happening and restore a sense of safety, Also the conciliators listed the following needs: support, the other side understanding them, honesty, sincerity and reimbursement for the crime.

During the interviews the conciliators expressed their opinion that the conciliation procedure takes into consideration the possible needs of a crime victim and they are reflected in the agreement, but it always isn't possible to cover all of them for different reasons. In case that the victims needs cannot be accounted for and added into the agreement.

The result of the master's thesis is that in Estonia a victim has many needs and these are the following: talking about their problems, which have been caused by the crime, be listened to by the offender, find out the reasons behind the crime happening, and restoring a sense of safety in them. Also the conclusion was reached during the master's thesis that the crime victims in Estonia additionally have other needs that aren't aforementioned, and those are: honesty, sincerity, support, reimbursement for the damages, for the offender to do some kind of a job, for the offender to stop drinking alcohol and to stop doing controlled substances. The author of the master's thesis confirmed the hypothesis that in Estonia the conciliation procedures as a branch of criminal procedures considers for the needs of a victim.

The needs of the victims according to the scientists and researchers are the following: information, reimbursement, participation or inclusion, sense of safety or protection, quality procedure and emotional needs. In Estonia the needs for the victim are the following: talking about their problems, which have been caused by the crime, be listened to by the offender, to find out the reasons behind the crime happening and to restore a sense of safety, honesty, sincerity, support, reimbursement for the crime, for the offender to do some kind of a job, for the offender to stop drinking alcohol and to stop doing controlled substances.

During the master's thesis the research questions were answered, if conciliation procedure as a criminal procedure branch consider the needs of a victim. In the conciliation procedure all of the victims' needs are accounted for with the help of the offender, but it always isn't possible to account for those. If there are some needs that are unsatisfied during the conciliation procedure, then the victim needs to find a way themselves to handle the problem.

In the conciliation procedure all possible needs of the victims are accounted for and tried to be reflected in the agreement, but it isn't always possible for many different reasons. If the crime victims' needs can't be accounted for then and an agreement can't be made, then the conciliator has a chance to suggest different ways to fulfill those needs.

Based on the results of the master's thesis, the author suggested her own ways to fulfill the victims needs. The master's thesis author thinks that the need for information can be fulfilled with making a nationwide informatory advertising, in which there will be information leaflets and educational videos distributed and all specialists and officials will be educated, who more or less meet with the victims. The master's thesis author found to the more people are informed on the existence, purpose and consequences of conciliation procedure, the more people may refer to the conciliation procedure.

The master's thesis author found that for the victim that it is more or less possible to compensate financial harm, it all depends on how big the offender's economic standpoint is. If the offender can't compensate financial harm, then can be investigated different options on how to compensate the harm done.

Also, it was found that with the conciliation procedure the victim's participation and involvement have been assured. It means that the objective of conciliation procedure is to involve as much as possible the victim and with them and the offenders help talk about the problems that have been caused between them and resolve them with an agreement.

The master's thesis author thought that the victims' sense of safety can be hard to assure, because it depends heavily on the victim themselves and the intent of the offender. An arrangement can be made with the offender that they will not bother the victim with phone calls or won't be in the same room with them, but it may not restore sense of safety within the victim. To satisfy that need there is a possibility that intervention by psychologists is required to solve that problem.

The master's thesis author found that listening to the truth is also one of the hardest needs to provide, because it is heavily influenced by the offender. The offender must be cooperating enough to tell their story as honestly and sincerely as they can. If the offender doesn't want to talk honestly or sincerely then they cannot be forced to do it, which means that the victims must accept the fact that they won't hear the truth from the offender. But victim's truth hearing need is their own subjective chance to satisfy the need. The victim is given a chance in the conciliation procedure to tell their version of the story just like they see fit. The crime victim is not restricted in any way and is given the chance to talk about it freely.

Member countries of the European Union have a need to improve the support and protection of victims. Services that are offered by the country to victims (including conciliation procedure) must provide the conciliation procedure objective as well as possible and also support and protect the victims. The master's author found that if the country knows the needs of the victim and knows how to satisfy them then it is possible to support and protect the victims with it.

The master's thesis author mapped in their research the needs of a victim in Estonia and described how the offender, conciliator, country and society can take them into consideration. The Social Insurance Board has the possibility to consider the needs that have been mapped and apply the suggested solutions that have been made by the master's thesis author in order to satisfy these needs. It is vital that in a conciliation procedure the victims needs have to be accounted for in order to accomplish the objectives of a conciliation procedure.

LÜHENDID

EL – Euroopa Liit;

KarS – karistusseadustik;

KrMS – kriminaalmenetluse seadustik;

RJ – *restorative justice* (inglise keeles), taastav õigus (eesti keeles);

RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium;

RKKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus;

SE – seaduse eelnõu;

SKA – Sotsiaalkindlustusamet;

TsÜS – tsiviilõiguse üldosa seadus;

VV – Vabariigi Valitsus.

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjandus

1. Aas, N. jt (koost). - Kriminaalmenetluse seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.
2. Aas, N. Riigi peaprokuröri ülevaade riigikogu põhiseaduskomisjonile – Juridica VII/2014. Arvutivõrgus: https://www.juridica.ee/article.php?uri=2014_7_riigi_peaprokur_ri_levaade_riigikogu_p_hiseaduskomisjonile (30.03.2021).
3. Achilles, M., Zehr, H. Restorative justice for crime victims: the promise, the challenge. – Restorative and community justice cultivating common ground for victims, communities and offenders. Cincinnati, OH: Anderson 2001. Arvutivõrgus: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/7988669/03%20howard%20zehr.pdf?1327684298=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DRestorative_justice_for_crime_victims_th.pdf&Expires=1617107215&Signature=Y24cfdKMsVsgJqOe6Afd65XhJ8hScgUiN-HZMwXh4whDhIxb-7JkeSxTaTrCJ-yBPLk68rgoMecq1e6Nirm4QzgyfFjnUqETwpCHJ1HDsuBy~JZ2jJiHV14ohWi7uMGVw8NoRq-0XhVZywp-2fHxpUI5aYICPzw~-hdKbzeE1rLVSGwbzsbVn1cwapRhMRTYufs9moZXLwPLGAxy6qaWnFU5~Lrd4nNBttl69~3zCkEHg1op8fUSNCO8MWZ~1IGEJUqOrgVnpVqg0uXvn~szUrEm-l3QrIFVPdjOoKk8cIGh-QwkmO06OFyAMXuWV~fXivcVYqnzV95~NDxLVCzhA_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA (30.03.2021).
4. Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Eesti Retsidiivsus. Tallinn: Justiitsministeerium 2010. Arvutivõrgus: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/download/198435> (27.03.2021).
5. Arro, M. Lepitusmenetlus menetlusliigina perevägivalla juhtumite puhul. Magistritöö. Juhendaja Anna Markina. Tartu: Tartu Ülikool 2014. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/42810> (30.03.2021).
6. B. Hopkins, G. Flitney. The peer mediation and mentoring trainer's manual. Optimus Education, 2007. Arvutivõrgus: <https://my.optimus-education.com/shop/peer-mediation-and-mentoring-trainers-manual> (21.04.2021).
7. Bottoms, A., Roberts, J. Hearing the Victim: Adversarial justice, crime victims and the State. – Routledge 2010. Arvutivõrgus:

- https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=IztzBwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=CfbjlgoRGP&sig=BwuTXPX3svgNxueBWvL_KTHtcQU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (30.03.2021).
8. Braithwaite, J. Between proportionality & impunity: confrontation⇒ truth⇒ prevention: sutherland award presentation to american society of criminology meeting, nashville, november 2004. – Criminology, 43(2)/2005. Arvutivõrgus: http://www.anu.edu.au/fellows/jbraithwaite/documents/Articles/Between_Proportionality_2005.pdf (28.03.2021).
 9. Choi, J. J., Bazemore, G., Gilbert, M. J. Review of research on victims' experiences in restorative justice: Implications for youth justice. – Children and Youth Services Review 34(1)/2012. Arvutivõrgus: <http://tarjomefa.com/wp-content/uploads/2017/02/6134-English-TarjomeFa.pdf> (30.03.2021).
 10. Christie, N. Conflicts as property. The British journal of criminology 1/1977. Arvutivõrgus: <https://www.jstor.org/stable/23636088?seq=1> (28.03.2021).
 11. Daly, K. Mind the gap: Restorative justice in theory and practice. – Restorative justice and criminal justice: Competing or reconcilable paradigms 2003.
 12. Espenberg, K., Kiisel, M., Lukk, M., Soo, A., Themas, A., Themas, E., Villenthal, A. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. – Tartu: Tartu ülikool 2017. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuriteoohvrite_uuring_2017.pdf (30.03.2021).
 13. Gromet, D. M. Psychological perspectives on the place of restorative justice in criminal justice systems. Social psychology of punishment of crime 2009. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=iw8OBAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA39&dq=Psychological+perspectives+on+the+place+of+restorative+justice+in+criminal+justice+systems&ots=FHKinhNdi&sig=4eLw823uKHKIaf0Ic6AOGIr3K8M&redir_esc=y#v=onepage&q=Psychological%20perspectives%20on%20the%20place%20of%20restorative%20justice%20in%20criminal%20justice%20systems&f=false (28.03.2021).
 14. Haney, K. R. Increasing Victim Satisfaction with Traditional Criminal. – Justice Systems: Lessons Learned from Restorative Justice 2016. Arvutivõrgus: https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/20457/Haney_oregon_0171N_11539.pdf;jsessionid=24674CC09BA94EE6BAD65B7AB512C3CE?sequence=1 (30.03.2021).

15. Johanson, A. Konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja vabatahtlike töö. – Sotsiaaltöö 4/2020. <https://docplayer.ee/200354036-Nr-4-2020-konfliktivahendus-taastav-n%C3%B5upidamine-ja-vabatahtlike-t%C3%B6-%C3%B6-ohvrile-ja-kogukonnale-p%C3%B5hjustatud-kahju-heastamine.html> (22.04.2021).
16. Klopets, U., Tamm, K. Kriminaalmenetluse lõpetamine lõppemise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium 2010. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/krimnaalmenetluse_lopetamine_leppimise_tottu_justiitsministeerium_2010.pdf (30.03.2021)
17. Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica VII/2013. Arvutivõrgus: https://www.juridica.ee/article.php?uri=2013_7_lepitusmenetlusest_kuidas_toimub_lepitamine (30.03.2021).
18. Morris, A., Maxwell, G. Re-forming juvenile justice: The New Zealand experiment. The Prison Journal, 77(2)/1997. Arvutivõrgus: <https://arch.neicon.ru/xmlui/handle/123456789/2822525> (15.04.2021).
19. Nurmela, I., Põldvere P.-M. Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. – Juridica I/2014. Arvutivõrgus: https://www.juridica.ee/article.php?uri=2014_1_vaidluste_efektiivne_kohtuv_line_lahendamine (28.03.2021).
20. Puhm, M. Oportuuniteediprintsiibil kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel kui kannatanu huvide efektiivne ja kiire realiseerimine. Lõputöö. Juhendaja Riina Kroonberg. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2009. Arvutivõrgus: <https://digiriiul.sisekaitse.ee/handle/123456789/1500> (30.03.2021).
21. Trossen, A., (koost.), Hofmann, R., Rothfischer, D. B. Mediatsioon: meditatsiooni teoreetilised ja praktilised alused. Tartu: Eesti Õiguskeskus 2008.
22. Rannaveski, A. Lepitusmenetlus – kriminaalmenetluse alternatiiv - Sotsiaaltöö 5/2007. Arvutivõrgus: https://intra.tai.ee//images/prints/documents/130683146597_Sotsiaalto_2007_5.pdf (30.03.2021).
23. Rossner, M. Restorative justice and victims of crime. Handbook of victims and victimology. Abingdon: Routledge 2017. Arvutivõrgus: <https://core.ac.uk/download/pdf/96716457.pdf> (15.04.2021).
24. Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., ... Sorsby, A. Restorative justice: the views of victims and offenders. – Ministry of Justice

- Research Series 3/2007. Arvutivõrgus:
<https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Restorative%20justice%20the%20views%20of%20victims%20-%20The%20third%20report%20from%20the%20evaluation.pdf> (30.03.2021).
25. Strang, H., Sherman, L., Angel, C. M., Woods, D. J., Bennett, S., Newbury-Birch, D., Inkpen, N. Victim evaluations of face-to-face restorative justice conferences: a quasi-experimental analysis. – Journal of Social Issues, 62(2)/2006. Arvutivõrgus:
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.452.7006&rep=rep1&type=pdf> (30.03.2021).
26. Strömpl, J. Kvalitatiivsed uurimismetodid sotsiaalteadustes. Arvutivõrgus:
<https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/%C3%BCldmetodoloogilisi-k%C3%BCsimusi> (11.12.2020).
27. Surva, L. Miks sobib taastav õigus noortele? – Sotsiaaltöö 4/2020. Arvutivõrgus:
<https://docplayer.ee/200354036-Nr-4-2020-konfliktivahendus-taastav-n%C3%B5upidamine-ja-vabatahtlike-t%C3%B6%C3%B6ohvrile-ja-kogukonnale-p%C3%B5hjustatud-kahtluse-heastamine.html> (22.04.2021).
28. Tani-Jürisoo, K. jt. Taastavaõiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal. Tallinn: SA Omanöolise Kooli Arenduskeskus ja Siseministeerium 2018. Arvutivõrgus:
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf (22.04.2021).
29. Zehr, H., Gohar, A. The little book of restorative justice. Uni-Graphics Peshawar 2003. Arvutivõrgus:
<https://charterforcompassion.org/images/menus/RestorativeJustice/littlebookripakaf.pdf> (15.04.2021).
30. Tsutgart, I. Lepitusmenetlus kui taastava õiguse siire lähisuhtevägivalla kriminaalasjades. Magistritöö. Juhendaja Anna Markina. Tartu: Tartu Ülikool 2018. Arvutivõrgus: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/61125> (30.03.2021).
31. Umbreit, M. S. Crime victims seeking fairness, not revenge: Toward restorative justice. – Federal Probation 3/1989. Arvutivõrgus:
<https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/119864NCJRS.pdf> (30.03.2021).
32. Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes - Juridica I/2014. Arvutivõrgus:
https://www.juridica.ee/article.php?uri=2014_1_lepitusmenetlus_perevaidlustes (30.03.2021).

33. Wemmers, J.- A. Restorative justice for victims of crime: A victim-oriented approach to restorative justice. – International Review of Victimology 9(1)/2002. Arvutivõrgus: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1019.8823&rep=rep1&type=pdf> (30.03.2021).
34. Wemmers, J.- A. Victims in the criminal justice system. Kugler Publications 1996. Arvutivõrgus: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=rxXP53yNJVMC&oi=fnd&pg=PA27&dq=Victims+in+the+criminal+justice+system.+Studies+on+crime+and+justice+a+series+from+the+dutch+research+and+documentation+centre&ots=ePZ9X7QaJD&sig=jWCtNkXsl6m736MyZgk89alQRKU&redir_esc=y#v=onepage&q=Victims%20in%20the%20criminal%20justice%20system.%20Studies%20on%20crime%20and%20justice%20a%20series%20from%20the%20dutch%20research%20and%20documentation%20centre&f=false (30.03.2021).
35. Аннетт, К., Гельмут, К. Восстановительное правосудие как альтернатива уголовным наказаниям-уроки истории. - Актуальные проблемы экономики и права 4/2016. Arvutivõrgus: <https://cyberleninka.ru/article/n/vosstanovitelnoe-pravosudie-kak-alternativa-ugolovnym-nakazaniyam-uroki-istorii/viewer> (28.03.2021).
36. Зайцева, Л.Л. Восстановительное правосудие – альтернатива уголовному преследованию. – Минск: Тесей 2006. Arvutivõrgus: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/113503/1/zaitceva_7.pdf (30.03.2021).

Õigusaktid, kommenteeritud väljaanded, eelnõud ja seletuskirjad

1. 15. märtsi 2001. aasta Euroopa Nõukogu raamotsus nr 2001/220/JSK, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. ELT L 82/1. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/baa3e644-164a-444f-9006-1a50f10bddd4/language-et> (30.03.2021).
2. 25. oktoobri 2012. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. ELT L 315/57. Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (30.03.2021).
3. Karistusseadustik¹ - RT I, 03.03.2021, 3.

4. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu. SE 939. - Seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6db7b24d-4a58-34a1-ba57-21872cb1a108/Karistusseadustiku,%20kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20ohvriabi%20seaduse%20muutmise%20seadus> (30.03.2021).
5. Kriminaalmenetluse seadustik¹ - RT I, 29.12.2020, 10.
6. Lepitusseadus - RT I 2009, 59, 385.
7. Lepitusmenetluse läbiviimise korra eelnõu. Seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/e8505d3b-1837-4c90-ac1a-0bbea0c5e824?activity=2#82pDAR2w> (27.03.2021).
8. Ohvriabi seadus - RT I, 06.05.2020, 22.
9. Sootak, J. Karistusseadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2015.
10. Tsiviilseadustiku üldosa seadus - RT I, 22.03.2021, 8.

Kohtupraktika

1. RKKKo 1-19-7935.
2. RKKKo 3-1-1-87-12.

Muud kasutatud allikad

1. 12. aprilli 2007. aasta riigi peaprokuröri juhis nr RP-1-4/07/3, millega määratakse põhimõtted, millest lähtudes on võimalik tagada isikute võrdne kohtlemine ja avaliku menetlushuvi järgimine KrMS §-de 202, 203 ja 203 prim kohaldamisel. Arvutivõrgus: https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis%20KrMS%20202-203'%20kohaldamise%20kohta%20koos%20muudatustega%20%2023%2012%202009.pdf (30.03.2021).
2. 24. juuni 2021. aasta Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa majandus- ja sotsiaalkomiteele ning regioonide komiteele. Arvutivõrgus: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ac9cd214-53c6-11ea-aece-01aa75ed71a1/language-et/format-PDF> (30.03.2021).
3. Eesti Keele Instituut. Eesti keele seletav sõnaraamatu veebiversioon 2009, sub leppima. Arvutivõrgus: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=leppima&F=M> (30.03.2021).

4. Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õppebaas. Andmekogumismeetodid. – Tartu: Tartu Ülikool. Arvutivõrgus: <http://samm.ut.ee/intervjuu> (11.12.2020).
5. Restorative Justice in New Zealand and Strategic Assessment Group. Best Practice. Ministry of Justice 2004. Arvutivõrgus <https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/RJ-Best-practice.pdf> (13.10.2020).
6. Sotsiaalkindlustusamet ja Justiitsministeerium. Taastava õiguse põhimõttel konfliktide vahendamine. Arvutivõrgus: <https://media.voog.com/0000/0043/9719/files/2020-03-11%2019-40%20Taastava%20%C3%B5iguse%20p%C3%B5him%C3%B5ttel%20konfliktide%20vahendamine.pdf> (27.03.2021).
7. J. Raspall. The 36 letters of emotions and needs. Arvutivõrgus: <https://www.encircle.cat/wordpress/category/necessitats/> (21.04.2021)

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimused

Sissejuhatus:

1. Kuidas juhtum teieni jõuab? Mis infot juhtumi kohta te saate? Kas see info on piisav?
2. Kes annab kuriteoohvrile põhjaliku ülevaate lepitusmenetlusest (olemusest, eesmärkidest, tagajärgedest jne)? Kas prokurör, uurija, lepitaja? Kui põhjalik või detailne on see informatsioon?
3. Kas Eestis pakutakse lepitusmenetlust ka teistes keeltes? Kas lepitajaid oleks rohkem tarvis, et panustada ühte menetlusse rohkem lepitaja aega?
4. Kui põhjalik väljaõpe on lepitajatel? Kas sellest piisab või riik peaks rohkem panustama lepitajate koolitustesse?

Lepitusmenetlusest:

1. Kas kuriteoohvrid suhtuvad lepitusmenetlusse kui formaalsesse menetlusse/ protseduuri või on nad probleemi lahendamisest huvitatud?
2. Miks on pooltel raske ise enda probleeme lahendada ja miks kaasatakse lepitaja? Milleks kolmas isik? Kuidas saab paremini?
3. Mis juhtub/ mida te teete, kui lepitusmenetluse pool sulgub ja vastab ühesõnaliselt või ei tule kontakte? Kuidas lepitaja käitub, kui kuriteoohver kardab teist osapoolt?
4. Mis on Teie arvates sellised kuriteod, mille puhul ei sobi lepitusmenetlus? Miks ei sobi?
5. Kas lepitusmenetlus Eestis vajab teie arvates täiendamist või muutmist?
6. Kui raske on lepitajal mitte avaldada oma arvamust ja olla sellest otsusest „eemal“? Kas lepitajal peaks olema sõnaõigus ja sekkumise võimalus?
7. Kust läheb psühholoogi seansi ja lepitusmenetluse piir?

Kuriteoohvritest:

1. Mis on kuriteoohvri roll lepitusmenetluses? Mida peab kuriteoohver lepitusmenetluses tegema?
2. Mis motiveerib kuriteoohvrit osalema lepitusmenetluses?
3. Millised on kuriteoohvri vajadused lepitusmenetluses?
4. Kes peab kuriteoohvri vajadusi rahuldama? Kuidas saab lepitaja aidata kuriteoohvrit tema vajaduste rahuldamises?
5. Kas kuriteoohver oskab alati selgelt öelda, mida ta lepitusmenetluses vajab?

6. Kas kuriteoohvril on enne koosolekut eeldused lepitusmenetluse kohta? Mida kuriteoohver tavaliselt koosolekust ootab?
7. Juhul kui kuriteoohvri vajadused ei saa rahuldatud, siis kuidas saab teda aidata?
8. Mis te arvate, kas kuriteoohvri vajadused erinevad sõltuvalt kuriteoohvri vanusest, soost, rassist, kultuurist vms?
9. Mis takistab kuriteoohvril valida lepitusmenetlust? Kuidas seda vältida?
10. Oletame kui kuriteoohver tahab vabandust saada, aga kurjategija sisimas ei ole nõus, kuid täidab kokkulepet põhjusel, et ei taha kriminaalmenetlust ja kohtuistungit – kas siis lepituskokkuleppe eesmärk on saavutatud? Kuidas saab selles osas järelevalvet teostada?
11. Kuidas väljendab kuriteoohver enda arvamust ja emotsioone kurjategijale lepitusmenetluses?
12. Kas kuriteoohvritel on usku lepitusmenetlusse? Kas nad usuvad, et pärast lepitusmenetlust on neil kergem ja parem olla?
13. Kas kuriteoohvrid on rahul moraalse õigusrahuga või soovitakse kompensatsiooni rahas? Kuidas sellisest olukorrast välja tulla?
14. Milliseid kohustuste liike kõige enam määratakse (vägivallast hoidumist, vabandamist, lugupidavat käitumist)? Mis oli kõige huvitavam/ ebatavalisem kohustus Teie praktikas?

Pärast lepitusmenetlust:

1. Kas kokkulepped, mida sõlmiti lepitusmenetluses, tagavad kuriteoohvri vajadusi?
2. Kas kuriteoohvrid kahetsevad, et ei jätkunud traditsioonilise kriminaalmenetlusega? Kas kuriteoohver saab hingerahu pärast lepitusmenetlust või on olnud olukordi, kus nad on pettunud lepitusmenetluses ja kahetsenud, et ei valinud traditsioonilist kriminaalmenetlust?
3. Kust saate informatsiooni, et lepitusmenetlusega on saavutatud oodatud eesmärki?
4. Mis on Teie karjääri jooksul kõige õnnestunud lepitus? Miks?
5. Mis on Teie karjääri jooksul kõige ebaõnnestunud lepitus? Miks?

Lisaküsimused, mida vajadusel asutada:

1. Kui tihti hakkab kuriteoohver raha nõudma kurjategijalt? Kuidas seda välistada?
2. Mida saab lepitusmenetluses paremini teha?
3. Kas lepituskokkuleppeid on kohtus vaidlustatud kuriteoohvri või kurjategija poolt?

4. Kas on hea lahendada ainult konkreetset probleemi, mitte tegeleda kogu konfliktiga tervikuna?
5. Kas lepitaja ise kasutaks lepitusmenetlust?
6. Milliste karistuste puhul on osapooled rohkem huvitatud leppimisest?
7. Mis on lepitajate roll kuriteoohver ja kurjategijate eludes?
8. Kas on ette tulnud olukordi, kus kurjategija ise pakub endale kohustusi?
9. Mis võib suurendada tõenäosust, et osapooled täidavad oma kohustusi nõuetekohaselt ja kuidas jõuda tulemuseni, et lepingust kinni peetakse?
10. Kas lepitusmenetlus aitab inimestel tulevikus vältida sarnaseid situatsioone ja kas lahendab konflikti lõplikult?
11. Mis alal (paarisuhted, varavastased jne) on lepitusmenetlus kõige efektiivsem?

Lisa 2. Kutse intervjuueeritavatele

Tere!

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna tudeng Kristiina Laura Järve kirjutab magistritööd, mis käsitleb lepitajate nägemust kuriteoohvrite rollile ja vajadustele lepitusmenetluses. Magistritöö eesmärkideks on leida kuriteoohvrite vajadusi lepitusmenetluses ning kas nende vajadustega arvestatakse.

Magistritöö autor otsib intervjuude jaoks lepitajaid ja vabatahtlikke, kes sooviksid vastata küsimustele. Intervjuueeritavad saavad vabalt valida aja ja viisi, kuidas nad soovivad küsimustele vastata: Microsoft Teams ja Skype vahendusel, telefoni teel, isiklikul kohtumisel või kirjalikult küsimustiku formaadis. Magistritöö autor on paindlik aja suhtes – sobib iga pakutud päev ja kellaaeg. Kõik intervjuud toimuvad anonüümselt, st ühegi intervjuueeritava andmed ei ole märgitud magistritöös ega magistritöö materjalides.

Intervjuus osalemise soovil palume sellest magistritöö autorile teada anda e-posti teel kristiina*****@*****.ee või telefoni teel +372*****1627²³⁷.

Lugupidamisega

Kristiina Laura Järve

²³⁷ Isikuandmete kaitse huvides, on telefoninumber ja e-postiaadress magistritöös varjatud.

Lisa 3. Kuriteoohvrite tüpoloogia õigluse määratlemisel.

	Tüüp A Ravija	Tüüp B Parandaja	Tüüp C Kättemaksja
Fookus:	Kurjategija	Kuriteoohver	Ühiskond
Põhilised probleemid:	Lapsed vajavad abi, nõustamist ja juhendamist.	Tuleb vastutada tagajärgede eest nende parandamisega.	kriminaalmenetlus on liiga leebe, tavaliselt on see nn käega löömine.
	Rehabilitatsioon saab vähendada tulevikus kriminaalset käitumist.	Tuleb nõuda täielikku hüvitist kuriteoohvri jaoks.	Tarvis on määrata kindlat karistust, vangistust või teist kinnipidamisasutust.
	Karistus on oluline, kuid vastutuse võtmisena elude eest.	Oluline on otsene vastutus kuriteoohvri ees.	Rehabilitatsioon on oluline, kuid teisejärguline.
Näited:	Ma olen rohkem laste pärast mures, kui raha pärast.	Ma ei soovinud kättemaksu, vaid ainult hüvitist.	Karistus ei olnud piisavalt karm – see oli liiga leebe.
	Kui valik peab toimuma laste aitamise ja hüvitamise vahel, siis ma pigem valin lapse aitamist.	Ma arvan, et ainuke aus variant on see, et saan tagasi, mida minult võeti.	Ta oleks pidanud saama vanglakaristuse.
	Õiglusel on tagajärjed. Need, kes teevad vigu, peavad saama abi, et nad seda rohkem ei teeks.	Kõige tähtsam on hüvitamine. Neil on tarvis isiklikult hüvitada – tugev seos tegude ja tagajärgede vahel.	Pikk karistus on ainuke asi, mis paneb neid inimesi aru saama.

Autor: M.S.Umbreit.²³⁸

²³⁸ Umbreit, M. S. Crime victims seeking fairness, not revenge: Toward restorative justice. – Federal Probation 3/1989, lk 52.